

M. PETROV

ESIMESI
SOTSIALISTLIKKE
ÜMBERKUJUNDUSI
EESTIS

A-303.5/

M. PETROV

ESIMESI SOTSIALISTLIKKE
ÜMBERKUIJUNDUSI
EESTIS

Oktoober 1917—veebruar 1918

12437

KIRJASTON "EESTI RAAMAT" TALLINN 1969

A-30357

M. PETROV

(3) 9
192

ESIMESI SOTSIALISTLIKKE ÜMBERKUJUNDUSI EESTIS

Oktoober 1917—veebruar 1918

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tähendas inimeskonna ajaloos ühtegi sellise suure sotsiaalse muutmise ja kommunistliku võitluse algust, mis muutis maailma ümber.

Oktoober 1917—veebruar 1918

Suur Oktoober kehtestas Venemaal proletariaadi diktatuuri, mis muutis riigi — nõukogude sotsialistlikku riiki. Nõukogude rahval tuli astuda sotsialistlike ümbersuundumuste rasketele ja kindmatule teele.

Kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu hakkasid töörahva bürokratsid ja kapitalistid võima sotsialistlike reformide elluviimiseks võitlust alustada. Vana ühiskonna ümbersuundumise kangelaslikku tööd peeti pärast nõukogude võimu kehtestamist ka Eesti territooriumil. Te hakkasid ellu võima sotsialistlike ümbersuundumiste elluviimiseks võitlust alustada. Vana ühiskonna ümbersuundumise kangelaslikku tööd peeti pärast nõukogude võimu kehtestamist ka Eesti territooriumil.

Kaasajad: J. Saad, V. Reimani, M. Petrovi, O. Taimro tööd Eesti NSV ajalugu, 1961. aastal kirjastatud.

72822

3

KIRJASTUS «EESTI RAAMAT» TALLINN 1969

Venekeelse käsikirja
tõlkis G. Olevsoo
Kaane kujundas J. Arrak

2

Tartu Riikliku Ülikeoli
Raamatukogu
75852

EESSÕNA

Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon tähistas inimkonna ajaloos uue ajastu — kapitalismi hukkumise ja kommunismi võidukäigu ajastu algust.

Suur Oktoober kehtestas Venemaal proletariaadi diktaatori, lõi uut tüüpi riigi — nõukogude sotsialistliku riigi. Nõukogude rahval tuli astuda sotsialistlike ümberkujunduste raskele ja tundmatule teele.

Kohe pärast Oktoobrerevolutsiooni võitu hakkasid töörahva hulgas kõikjal ellu viima sotsialistlikke reforme. Vana ühiskonna ümberkujundamise kangelaslikku töösse lülitus pärast nõukogude võimu kehtestamist ka Eesti töörahvas. Ta hakkas ellu viima sotsialistlike ümberkujundusi ühiskondliku elu, ökonomika ja kultuuri alal keerulises sõjalis-poliitilises olukorras, sise- ja välisvaenlaste vastu toimuva ägeda klassivõitluse tingimustes.

Käesolev töö ongi pühendatud esimestele sotsialistlikele ümberkujundustele Eestis.

Võitlust Suure Sotsialistliku Oktoobrerevolutsiooni võidu ja nõukogude korra kehtestamise eest on Nõukogude Eesti ajaloolased valgustanud mitmes viimastel aastatel avaldatud töös.

Suure Sotsialistliku Oktoobrerevolutsiooni 40. aasta-aastapäevaks ilmusid J. Saadi¹, V. Reimani², M. Petrovi³, Ü. Taigro⁴ tööd, Eesti NSV ajalugu⁵. 1961. aastal kirjas-

¹ J. Saad. Eesti bolševikud Oktoobrerevolutsiooni ajajärgul. Tallinn 1956.

² V. Reiman. Eesti bolševikud võitluses nõukogude võimu eest (1917 — veebruar 1918). Tallinn 1957.

³ M. Petrov. Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal. Tallinn 1957.

⁴ Ü. Taigro. Eesti töörahva võitlus nõukogude võimu ja rahu eest Kodusõja aastail (1918—1920). Tallinn 1957.

⁵ Eesti NSV ajalugu. Tallinn 1957.

tati A. Kõörna töö, mis analüüsib Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni majanduslikke eeldusi Eestis.⁶

Mõned Oktoobrirevolutsiooni ajaloo küsimused leidsid käsitlemist ka üksikutes artiklites, mis avaldati kogumikes ja ajakirjanduse veergudel.⁷

EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituut andis välja Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu ja «Ülevaate Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost»,⁸ milles kaks peatükki on pühendatud Oktoobrirevolutsiooni-aegsetele sündmustele.

Kuid nendes töodes on peatahelepanu pööratud töötajate revolutsioonilisele võitlusele Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajal. Esimesi sotsialistlikke ümberkujundusi valgustatakse väga lühidalt «Eesti NSV ajaloos» (1—2 paragrahvis 15 30 lehekülje ulatuses), «Ülevaates Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost» ja J. Saadi töös. Tunduvalt rohkem tähelepanu on sellele probleemile pööratud V. Reimani nimetatud raamatus ja tema artiklis «Bolševike võitlus nõukogude võimu eest Eestis» (oktoober 1917 — veebruar 1918), mis avaldati 1953. aastal.⁹

1967. aastal ilmus EKP Keskkomitee esimese sekretäri J. Käbini töö «Oktoobrirevolutsioon ja eesti rahvas», milles on kokkuvõtlikult juttu eesti rahva revolutsiooniteest ning kus peatahelepanu on pööratud Eesti töörahva saavutustele nõukogude võimu aastail.¹⁰

Käesolevas töös on autor käsitlenud sotsialistlike ümberkujunduste protsessi 1917. a. oktoobrist kuni 1918. aasta märtsini.

⁶ A. Kõörna. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni majanduslikud eeldused Eestis. Tallinn 1961.

⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn 1957; 40 aastat Oktoobrirevolutsioonist Eestis. Tallinn 1958; Под знаменем Октября (Трудящиеся Эстонии в борьбе за Советскую власть. 1917—1940 гг.). Сборник статей. М. 1959.

⁸ Nõukogude võimu eest. Veebruari- ja Oktoobrirevolutsioonist Eestis aktiivselt osavõtnute mälestuste kogu. Tallinn 1957;

Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa. Tallinn 1961.

⁹ Установление Советской власти на местах в 1917—1918 годах. Госполитиздат. 1953.

¹⁰ Johannes Käbin. Oktoobrirevolutsioon ja eesti rahvas. Tallinn 1967.

NÕUKOGUDE VÕIMU VÕIT EESTIS

Kavandades Oktoobri relvastatud ülestõusu Petrogradis, hindas V. I. Lenin Eestit kui revolutsiooni lähimat tagalat ja reservi kõrgelt.

Eesti oli tööstuslikult arenenud ääremaa. Metallitööstuse 30 000 töolisest töötas 12 suuremas ettevõttes (töölise arvuga üle 500) 27 000 töolist ehk 90 protsenti. Tootmise kontsentratsioon tekstiilitööstuse suurtes ettevõtetes ulatus 92 protsendini.¹¹

Peamisteks tööstuskeskusteks olid Tallinn (Ревель) 50 000 töolisega ja Narva 15 000 töolisega. Eesti proletariaadil olid tihedad revolutsioonilised sidemed Petrogradi töolistega.

Vaatamata tööstuse kõrgele arengutasemele jäi Eesti agraarmaaks. Üle 80 protsendi elanikkonnast oli seotud põllumajandusega. Eesti põllumajanduse arengu iseärasused tõid kaasa maaelanikkonna terava diferentseerumise.

Tsarismi venestamispoliitika ühelt poolt ja saksa mõisnike peremehetsemine kohalikus haldusaparaadis teiselt poolt süvendasid vastuolusid.

Need tingimused põhjustasid Eestis revolutsioonilise liikumise tormilise arengu. Eesti tööliklass ja kehvatalurahvas tõusid 1917. aastal otsustavaks võitluseks sotsiaalse ja rahvusliku vabanemise eest.

Eesti töötajate revolutsioonilist liikumist toetas Eestimaal viibivate madruste ja soldatite revolutsiooniline võitlus.

Esimese maailmasõja päevil sai Eestist rindelähedane ala, kus paiknes Põhjarinde 12. armee. Tallinn oli Balti laevastiku suurimaks operatiivbaasiks ligemale 200 eri klassi laevale.¹² Tallinna Peeter Suure merekindluse garnisoni kuulus 30 000 soldatit ja madrust.¹³ Merekindlus oli Petrogradi lähiste kaitsesüsteemi võtmepositsioon.

¹¹ Vt. Eesti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv (ENSV RAKA), f. 206, nim. 1, s.-ü. 87, 315, 354, 378; f. 218, nim. 2, s.-ü. 13.

¹² NSV Liidu Riiklik Meresõjalaevastiku Keskarhiiv (RMSLKA), f. 342, nim. 1, s.-ü. 95, l. 62—67.

¹³ RMSLKA, f. 353, nim. 1, s.-ü. 111, l. 1—4.

Linnavolikogu wallumiste tagajärjed Tallinnas

Diagramm 1917. a. augustis toimunud Tallinna Linnavolikogu valimiste tulemuste kohta

Võitlus korniilovlusega ja võit tema üle näitasid, et Eesti revolutsioonilised jõud on valmis bolševike esimesel kutsel proletaarse revolutsiooni võidu eest võitlusse astuma.

Selline oli lühidalt poliitiline olukord ja revolutsioonijõudude paigutus Eestis relvastatud võitluse ettevalmistusperioodil.

Võttes 31. augustil 1917 vastu resolutsiooni võimu kohta, näitas Petrogradi Nõukogu, et on alanud massiline liikumine võimu ülemineku eest nõukogude kätte, on alanud jõudude mobiliseerimise periood relvastatud ülestõusu ettevalmistamiseks. Seda resolutsiooni toetasid ka Eestimaa nõukogud.

3. septembril nõudis Narva Nõukogu Ajutise Valitsuse võimu likvideerimist ja selle üleminekut nõukogude kätte. Tallinna Nõukogu võttis 5. septembril häälteenamusega vastu resolutsiooni keskvõimu kohta, milles nõudis valitsuse loomist «revolutsioonilise proletariaadi ja talupo-

gade esindajatest». Eestimaa suurimad nõukogud olid niisiis bolševike käes ja toetasid üksmeelselt Petrogradi Nõukogu otsust, milles nõuti võimu üleandmist neile.

Neil päevil võtsid niisamasuguse nõudmisega resolutsiooni vastu Kuressaare VSĐT(b)P organisatsioonide üldkoosolek, paljude valdade maatamehed, Peeter Suure merekindluse ehitustöölised, Naissaare töölised ja garnison, Tallinna madruste ja soldatite koosolek.

Rahvahulkade meeoleu ja olukord Eestis, nagu ka kogu riigis üldse, näitasid täie selgusega, et päevakorda on tõusnud relvastatud ülestõusu vahetu ettevalmistamise küsimus.

Petrogradis demokraatlikul nõupidamisel viibinud eesti bolševikud J. Anvelt, V. Kingissepp ja teised tutvusid seal relvastatud ülestõusu ettevalmistamise plaaniga. Saadud direktiive asuti kohapeal ellu viima.

25. septembril otsustas Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee kokku kutsuda kõigi revolutsiooniliste organisatsioonide ja sõjaväekomiteede üldkoosoleku, et arutada rahvahulkade suhtumist Ajutisse Valitsusse. Neil päevil saabusid VSĐT(b)P Keskkomitee ülesandel Tallinna Keskkomitee liige I. Smilga ja Balti Laevastiku Keskkomitee (Tsentrobalt) esindaja, et kooskõlastada Eesti bolševikega tegevusplaan ning otsustada põhjapiirkonna nõukogude kongressi kokkukutsumise küsimus. 27. septembril tulid ühisele koosolekule Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu, Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee, kohalike polkude, roodude ja laevade komiteede, töölisvanemate nõukogude ning Tallinna ametiühingute keskbüroo esindajad. Koosolekul, millest võttis osa 700 inimest, otsustati Eelparlament viivitamatult laiali ajada ja kogu võim revolutsioonilistele nõukogudele üle anda. Koosolekust osavõtjad teatasid oma otsuses, et nii Tallinna töölised kui ka mereväebaasi ja -kindluse garnison on ette valmistatud ja võivad iga hetk võimu enda kätte võtta ning seda kõigi kindluses olevate jõudude ja vahenditega kaitsta. Koosolek lõppes hüüetega: «Elagu revolutsioon!», «Maha Ajutine Valitsus!», «Elagu internatsionaal!».

Milline tähtsus oli sel koosolekul ja selle otsusel relvastatud ülestõusu üldplaanis? Sellele küsimusele annab vastuse eesti bolševike häälkandja «Tööline»: «Selle

üleüldise, ühise koosoleku tagajärjeks on, et terve revolutsiooniline sõjavägi ja töölistehulk Peterburist alates läbi Soomemaa ja Eestimaa ühise revolutsioonilise väehulga sünnitab, kes iga silmapilk valmis on ühist tegevust avaldama revolutsiooni äraandjate vastu.»¹⁴

Ka teine bolševike ajaleht «Zvezda» hindas kõrgelt selle koosoleku tähtsust ja rõhutas Baltimaade olulist osa eelseisvas revolutsioonis. «Zvezda» kirjutas: «Kogu põhjapiirkond koos Balti laevastikuga, kaasa arvatud Soome, moodustab revolutsioonilise rõnga Petrogradi lähistel. Tagalas seisab toeks Moskva. See rõngas kaitseb Petrogradi korniilovluse või kerenskluse eest ja võib vajaduse korral omalt poolt saata Petrogradile abi, kuna tema käsutuses on lahingu- ja transpordivahendid.»¹⁵

Merekindluse garnisoni (118. jalaväediviisi) komitee arutas 28. septembril 27. septembri ühise koosoleku resolutsiooni ja otsustas: «Seada diviis lahinguvalmis, et Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu esimesel kutsetel välja astuda Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu kaitseks Kerenski-Kišini ja Ko. koalitsioonilise valitsuse vastu.»¹⁶

29. septembril arutas Tallinna Nõukogu uuesti võimu üleminekut nõukogudele. Tallinna Nõukogu ja laevastiku Tallinna baasi esindajad saadeti Petrogradi, Moskvasse, Kroonlinna, Pihkvasse, Helsingisse ja kõigisse Eestimaa nõukogudesse tutvustama resolutsiooni, milles nõutakse võimu üleminekut nõukogudele. VSĐT(b)P Tallinna Komitee tegi oma liikmele I. Rabtšinskile ülesandeks esineda ettekandega Tallinnas valitsevast olukorrast 28. septembril Helsingis alanud VSĐT(b)P Soomemaa organisatsioonide piirkondlikul konverentsil ja teatada seejärel VSĐT(b)P Keskkomiteele Eesti bolševike ja Tallinna garnisoni valmisolekust võitluseks nõukogude võimu eest.

Konverents nõudis põhjapiirkonna nõukogude kongressi kiiret kokkukutsumist. 11. oktoobril avati põhjapiirkonna tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress, kuhu saabus 94 delegaati, sealhulgas kuus dele-

¹⁴ «Tööline», 29. septembril 1917.

¹⁵ «Звезда», 29. septembril 1917.

¹⁶ RMSLKA, f. R-353, nim. 1, s.-ü. 126, l. 162.

gaati Eestist. V. Antonov-Ovsejenko märkis kongressi avades, et tema ülesandeks on «siduda üheks võimsaks organisatsiooniks põhjapiirkonna nõukogud, siduda veelgi tihedamalt see organisatsioon Petrogradi Nõukoguga, luua selle ümber — revolutsioonikolde lähimas tagalas — tugev revolutsiooniline toetuspunkt»¹⁷.

Kongressil valiti põhjapiirkonna komitee, kuhu kuulusid P. Döbenko, N. Krölenko, V. Antonov-Ovsejenko, P. Stučka, I. Rabtšinski ja teised. Hiljem kirjutas I. Rabtšinski oma mälestustes: «Selles komitees me leppisime kokku, kuidas kohtadel toimida, kellega sidet pidada jmt., siin võeti vastu tegevusplaan... Sõitsime kohtadele ja igauks meist teadis, mida tal tuleb teha.»¹⁸

V. I. Lenin saatis spetsiaalse «Kirja seltsimeestele bolševikele, kes võtavad osa põhjapiirkonna nõukogude piirkondlikust kongressist». Ta kirjutas: «Nõukogude kongressil on esindatud Soome, laevastik ja Tallinn, mis üheskoos võivad viivitamatult korniilovlike polkude vastu Piiteri poole liikuma panna laevastiku ja suurtükiväe ja kuulipildujad ning kaks-kolm korpust soldateid... Ainult Balti laevastiku, Soomes asuvate vägede, Tallinna ja Kroonlinna viivitamatu väljaastumine Piiteri all olevate korniilovlike vägede vastu suudab päästa Vene ja ülemaailmse revolutsiooni... Asi seisab ülestõus, mille võib ja peab otsustama Piiter, Moskva, Helsingi, Kroonlinn, Viiburi ja Tallinn. Piiteri all ja Piiteris — just seal on võimalik ja tuleb otsustada ning läbi viia see ülestõus võimalikult tõsiselt, võimalikult hästi ettevalmistatult, võimalikult kiiresti, võimalikult energiliselt.»¹⁹

Millised ülesanded seisid Eesti bolševike ees? Esiteks, osutada vajalikku abi ülestõusule; teiseks, isoleerida kontrrevolutsioonilised jõud ja takistada nende suunamist Petrogradi peale. 18. oktoobril arutas Tallinna Nõukogu Täitevkomitee relvastatud ülestõusu ettevalmistamisega seotud küsimusi: kandidaadi valimist merekindluse komandandi juures oleva komissari kohale ja ope-

¹⁷ Б. А. Бреслав. Канун Октября 1917 г. Съезд Советов Северной области. М. 1934, lk. 28.

¹⁸ Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei Keskkomitee Marksisimi-Leninismi Instituudi Partei Keskarhiiv (NLKP Keskkomitee MLI PKA), f. 124, nim. 1, s.-ü. 1583, l. 14.

¹⁹ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 160—161.

ratiivkomisjoni. Sidepidamiseks sõjaväeüksustega otsustati valida Tallinna Nõukokku polkude volinikud.

Relvastatud ülestõusu ettevalmistamise juhtimiseks moodustati 22. oktoobril ülestõusu staap — Eesti Sõja-revolutsioonikomitee, mille eesotsas olid I. Rabtšinski ja V. Kingissepp. Tsentrobalti korraldusel hakati Tallinna mereväebaasi laevadel, rannakaitse- ja mereväeüksustes moodustama lahingurühmi ja mereväesalku, kes pidid esimese signaali peale minema Petrogradi Sõja-revolutsioonikomitee ja Eestimaa parteikeskuse käsutusse.

Sõja-revolutsioonikomitee korralduse kohaselt seati Balti laevastiku Tallinna baasi laevad lahinguvalmis. Tallinnas pandi välja revolutsioonile ustavate üksuste soldatite ja madruste patrullid.

23. oktoobril võeti kõik Tallinna ja Peeter Suure merekindluse rajoonis asuvad tähtsamad punktid Eesti Sõja-revolutsioonikomitee kontrolli alla, kes suunas maakondadesse, suurematesse linnadesse ja tähtsamatesse kommunikatsioonipunktidesse 15 komissari ülesandega kehtestada kontroll telegraafi-, telefoni- ja postijaamades, raudteel jm. Igasugune ohvitseride ümberpaigutamine ja vägede liikumine oli keelatud.

24. oktoobril teatas Eesti Nõukogu Täitevkomitee Petrogradi Sõja-revolutsioonikomiteele, et kõik vajalikud punktid olid 23. oktoobri kella üheksateistkümneks Sõja-revolutsioonikomitee poolt hõivatud, Tallinna garnison allub Tallinna Nõukogu Täitevkomiteele; Sõja-revolutsioonikomitee kontroll laieneb kogu Eestis.²⁰ Sellest hetkest peale oli võim faktiliselt juba Sõja-revolutsioonikomitee käes.

Petrogradi saabusid ülestõusust osa võtma üksteist lahingulaeva, sealhulgas neli miinilaeva: «Samson», «Zabijaka», traalerid nr. 14 ja nr. 15, mille kodusadamaks oli Balti laevastiku Tallinna baas. Talvepalee ründamisest ja Ajutise Valitsuse kukutamisest võtsid vahetult osa sajad madrused Tallinna baasi laevadelt. Ristlejad «Rjurik», «Admiral Makarov», «Oleg», «Bogatõr» ja «Bajan» olid igaüks saatnud terve lahingurühma — 50 madrust. Madruseid oli miinilaevadelt «Gavriil», «Orfei», «Strašnõi», «Kapitan Izõlmetjev», «Leitenant Iljin», «Izjaslav», «Pobeditel», õppelaevadelt «Pamjat

²⁰ RMSLKA, f. R-92, nim. 1, s.-ü. 136, l. 9.

Azova», «Pjotr Veliki» ja teistelt. Ülestõusust võttis osa ka Saaremaa komando, kes oli formeeritud Muhu väina positsioonidelt evakueeritud madrustest ja kuhu kuulus ka Muhu väina lahingust osavõtnud Tallinna löögipataljon. 29. oktoobril ühinesid kahe traaleri ning miinilaevadega «Samson» ja «Zabijaka» ristleja «Oleg» ja miinilaev «Pobeditel».

Relvastatud ülestõusu organiseerimisest ja ülestõusust endast võtsid osa ka Petrogradis viibivad eestlased.

Sõja-revolutsioonikomitees töötasid P. Laasimir, V. Liiv, J. Palm, N. Salm jt. I. Gaza moodustas Puna-kaardi salku Putilovi tehases. A. Viira, E. Laul, J. Umbli, P. Volin, K. Kallis ning paljud teised eesti rahvusest madrused ja punakaartlased ründasid Talvepaleed. J. Anvelt, A. Koffer, A. Saar ja teised eesti bolševikud võtsid osa II ülevenemaalisest nõukogude kongressist.

II ülevenemaaline nõukogude kongress teatas võimu üleminekust nõukogude kätte. V. I. Lenini kirjutatud üleskutses «Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!», mille kongress vastu võttis, öeldi: «Toetudes tööliste, soldatite ja talupoegade määratu suure enamuse tahtele, toetudes Petrogradis toimunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte... Kogu võim kohapeal läheb tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte, kes peavadki kindlustama tõelise revolutsioonilise korra.»²¹

Üheaegselt Oktoobri relvastatud ülestõusu võiduga Petrogradis algas nõukogude võimu kehtestamine ka Eestis. Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee võttis 26. oktoobril 1917 vastu määruse Ajutise Valitsuse kubernangu- ja maakonnakomissaride tagandamise kohta ning pöördus elanike, madruste ja soldatite poole üleskutsega, milles teatas, et «Peterburi väeosad ja proletariaat on Kerenski valitsuse kukutanud... Võim on nõukogude käes... Sõja-revolutsioonilisel komiteel Eestimaa nõukogude täidesaatva komitee juures on täieline võim Eestimaal.

Kohtadel on võim tööliste, soldatite, maatameeste ja väikemaapidajate nõukogude kui täieõiguslike organite oma.»²²

²¹ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 219.

²² Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 379—381.

27. oktoobril 1917 võttis Sõja-revolutsioonikomitee volinik V. Kingissepp üle asjaajamise Ajutise Valitsuse kubermangukomissarilt I. Poskalt ja hakkas kubermangu juhtima. Samal päeval andis V. Kingissepp kõigile Ajutise Valitsuse maakonnakomissaridele käsu oma kohustused maha panna ja asjaajamine üle anda.

Maakondade tööliste ja soldatite saadikute nõukogud ning ametiisikud pidid jääma kohtadele ja täitma teenistusülesandeid.²³

Narvas kehtestati nõukogude võim 25.—27. oktoobril. Narva Nõukogude Sõja-revolutsioonikomitee, kelle eesotsas olid bolševikud A. Tiiman, O. Palgi, N. Karpov, võttis oma kontrolli alla kõik tähtsamad objektid linnas ja korraldas Petrogradi viivate teede kaitse. Narva Sõja-revolutsioonikomitee seadis sisse otseühenduse revolutsionistaabi Smolnõiga, kuhu iga päev lähetati Narva Nõukogu Täitevkomitee ja Sõja-revolutsioonikomitee liikmeid Narva asjadest ette kandma ja korraldusi saama.

27. oktoobril tegi Narva Sõja-revolutsioonikomitee Ajutise Valitsuse komissarile korralduse kogu asjaajamine linnavalitsuse kätte anda. Kõik kohaliku garnisoni sõjaväeüksused asusid üksmeeles nõukogude võimu poolele.

Tartus algas ettevalmistus nõukogude võimu kehtestamiseks üheaegselt relvastatud ülestõusu algusega Petrogradis. 24. oktoobril said Tartu bolševikud Petrogradi Sõja-revolutsioonikomiteelt salajase direktiivi võtta võim viivitamatult Nõukogu kätte, seada sisse kontroll Valga-Tapa raudteel, et sel teel takistada kontrrevolutsionääridel kasutada raudteed vägede paiskamiseks Petrogradi alla. Ööl vastu 25. oktoobrit moodustati Tartu Nõukogu saadikute-bolševike koosolekul Sõja-revolutsioonikomitee, kelle esimeheks sai V. Liiger, liikmeteks A. Jea (esimehe asetäitja), H. Suuder, K. Rimša, A. Vink, D. Blau, K. Kantovski, E. Otter jt. Tartu Sõja-revolutsioonikomitee võttis enda kätte kõik linna tähtsamad punktid ja asutused ning kehtestas seal Sõja-revolutsioonikomitee kontrolli. Sõjaväeüksustesse saadeti komissarid: eesti tagavarapataljoni A. Jea, läti polku Rude. Ajutise Valit-

²³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik.

Narva Täitevkomitee 1917. a. Esimeses reas vasakult neljas H. Dauman

suse komissar Tartumaal ja Lõuna-Eestis J. Jans kõrvaldati ametist ja tema asemele valiti bolševik H. Suuder.²⁴ Tartus kehtestati nõukogude võim üheaegselt relvastatud ülestõusu võiduga Petrogradis.

Viljandi Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu valis 29. oktoobril 7-liikmelise Sõja-revolutsioonikomitee eesotsas bolševike V. Lombaku ja A. Kofferiga ning võttis vastu otsuse Ajutise Valitsuse maakonnakomissari Taltsi ametist kõrvaldamise kohta.²⁵ Sõja-revolutsioonikomitee võttis oma kontrolli alla toiduainete väljaveo, saatis komissarid telegraafi, postkontorisse, sõjaväeüksuste staapidesse, andis korralduse kontrolli kehtestamiseks kodanlike organite tegevuse üle valdades.

²⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 377, 379.

²⁵ «Tööline», 7. (20.) novembril 1917.

1. novembril tagandasid Viljandi Nõukogu ja Sõja-revolutsioonikomitee liikmed bolševikud E. Pöögelmann, A. Koffer ja P. Puis ametist Ajutise Valitsuse komissari. Võim Viljandi linnas ja maakonnas läks täielikult Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu kätte.²⁶

Pärnusse saabus teade relvastatud ülestõusu võidust Petrogradis 26. oktoobri hilisõhtul. Pärnu Nõukogu Täitevkomitee ja bolševike sõjalise organisatsiooni poolt loodud Sõja-revolutsioonikomitee trükkis öösel üleskutse linnaelanikele ja garnisoni soldateile, milles teatas sotsialistliku revolutsiooni võidust ja võimu üleminekust nõukogu kätte. Sõja-revolutsioonikomitee saatis madruste ja soldatite relvastatud salgad postkontorisse, telegraafi, raudteejaama ja linna teistesse tähtsamatesse punktidesse, kehtestades seal kontrolli. Võim läks Pärnu Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogule. Kontr-revolutsiooniliste ohvitseride ässitusel astus löögipataljon välja nõukogude võimu vastu ja tegi katset seda kukutada, kuid Sõja-revolutsioonikomitee surus löögipataljoni mässu revolutsiooniliste jõudude abiga maha.²⁷ 30. oktoobril võtsid Pärnu lahingurajooni väeüksused ühisel koosolekul vastu resolutsiooni täielikust alluvusest II ülevenemaalisele nõukogude kongressile ja Rahvakomissaride Nõukogule ning teatasid oma valmisolekust neid kõigi jõududega toetada.²⁸

Võru Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee kõrvaldas ametist Ajutise Valitsuse maakonnakomissari, võttis võimu enda kätte ja asus maakonna elu juhtima novembrikuu alguses.²⁹

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee tegi 471. Kozelski jalaväepolgu komitee esimehele lipnik Pernole ülesandeks Haapsalus Sõja-revolutsioonikomitee luua, kõik tähtsad objektid komitee kontrolli alla võtta ja linnas revolutsiooniline kord kehtestada. Kui lipnik Perno 1. novembril Haapsallu saabus, arreteeriti ta 1. eesti polgu komandöri polkovnik Tõnissoni käsul, kes oli Haapsalus sõjaväelise

²⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 414.

²⁷ Переписка секретариата ЦК РСДРП(б) с местными партийными организациями. М. 1957, lk. 439—440.

²⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 408.

²⁹ Sealsamas, lk. 419—420.

diktatuuri kehtestanud ning maakonna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu laiali ajanud. Eestimaa Sõjarevolutsioonikomitee ja Lõuna-Balti rajooni sõjaväekongressi nõudel vabastasid Haapsalu garnisoni revolutsioonilised soldatid 3. novembril lipnik Perno ja kindlustasid võimu ülemineku nõukogudele. Polkovnik Tõnisson oli sunnitud Haapsalust põgenema.³⁰

Nii kehtestati mõne päeva jooksul Eesti kõigis suuremates linnades nõukogude võim, mis võitis peamiselt rahulikul teel, relvastatud võitluseta.

Eesti töötavad rahvahulgad võtsid Oktoobirevolutsiooni võidu ja nõukogude võimu kehtestamise vastu rahuldustundega. Ühes paljudest resolutsioonidest, mis neil päevil vastu võeti, oli öeldud: «Meie, Sindi vabriku organiseeritud töölisel, tervitame suurt riigipööret, valmis olles kõik meie vaimlist ja kehalist jõudu tööliste ja talupoegade valitsuse toetamiseks ohverdama.»³¹

Tallinna kindlustatud rajooni maavägede sõjaväekongress otsustas 1917. aasta novembris: «Täielikult toetada II ülevenemaalise nõukogu kongressi otsust, millega võeti Ülevenemaalise Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu kätte nii keskuses kui ka kohtadel. ... Tervitame palavalt II ülevenemaalist nõukogude kongressi ja tema poolt moodustatud Ajutist Valitsust ja teatame otsustavalt, et kaitseme kõigi meie käes olevate vahenditega, relvad kaasa arvatud, II ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt väljaantud dekreete rahu ja maa kohta ning surmanuhtluse kaotamise kohta.»³²

Eesti töötajad, revolutsioonilised madrused ja soldatid täitsid lubaduse. Kui algas Kerenski-Krasnovi mäss, astusid nad, relv käes, nõukogude võimu kaitseks.

25. oktoobril saadi Tallinna Põhjarinde staabilt salajane telegramm, milles oli käsk: saata viivitamatult ringkonna ülemjuhataja käsutusse Petrogradi 13. ja 15. Doni kasakapolk koos suurtükiväega.³³ Seejärel saabus telegramm

³⁰ Eesti NSV Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Riiklik Keskarhiiv (ENSV ORKA), f. R-1217, nim. 1, s.-ü. 1, l. 10—11, 15; Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 420—422.

³¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 385.

³² Sealsamas, lk. 412—413.

³³ RMSLKA, f. 353, s.-ü. 145a, l. 86.

käsuga — saata samal aadressil 44. diviisi jalaväebrigaad kahe patareiga.³⁴ Sõja-revolutsioonikomitee ja garnisoni sõjaväekomitee vaatasid need telegrammid läbi ja otsustasid Tallinna kindlustatud rajoonist Petrogradi üksusi mitte saata.

27. oktoobril nõudis Kerenski uuesti kasakapolkude saatmist 3. ratsaväekorpuse juurde Gatšinasse. Ka see korraldus, mida kinnitas Põhjarinde staabi ähvardus süüdlaste kohtu alla andmise kohta, jäi täitmata.

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee pidas kõik Kerenski telegrammid telegraafis kinni ja neid ei antud edasi.

Kuna Kerenski ei saanud vastuseid telegrammidele, saatis ta Tallinna erirongi 20 kulleriga (4 ohvitseri ja 16 kasakat), kelle ülesandeks oli kasakapolkude Tallinnast Petrogradi saatmise korraldamine. Kerenski saadikud arreteriti Sõja-revolutsioonikomitee korraldusel. Neilt võeti ära 1000 eksemplari kindral Krasnovi käsikirja polkude saatmise kohta Petrogradi ja Kerenski isiklik käsk Põhjarinde ülemjuhatajale Tšeremissovile Põhjarinde avamise kohta.³⁵ Polkude ärasaatmist ei kindlustanud ka telegramm kasakavägede komissarilt ülemjuhataja juures, kes tegi kasakatele ettepaneku Kerenskile appi tulla. 28. oktoobril teatas kindral Lukirski kindral Duhhoninile otseühendustelefoni teel, et «me ei suuda kuidagi edasi saata Tallinnas toppama jäänud 13. ja 15. kasakapolku. Kindluse komitee on edasisaatmise vastu...»³⁶ Põhjarinde ülemjuhataja pidi kibedusega märkima, et vägede ärasaatmine Tallinnast osutus võimatuks. Bolševikud seadsid sisse range kontrolli kasakapolkude üle ja keelasid merekindluse suurtükkide kasutamise ähvardusel vagunite andmise laadimiseks. Vaksalites valvasid Sõja-revolutsioonikomitee liikmed.

Bolševike agitatsiooni mõjul keeldusid kasakad oma komiteede juhtimisel väljaastumisest Kerenski poolel. 13. ja 15. Doni polgu kasakad teatasid Tallinna Nõukogule ja Sõja-revolutsioonikomiteele, et nad toetavad nõukogusid. Ohvitserid, kes agiteerisid väljaastumise eest, võeti range kontrolli alla.

³⁴ RMSLKA, f. 353, s.-ü. 145a, l. 87.

³⁵ I. Rabtšinski autobiograafia. Säilitatakse EKP Keskkomitee Partei Ajaloo Instituudis.

³⁶ «Красный архив», 1927, 23. kd., lk. 167—168.

Kerenski adresseeris káske ka 49. armeekorpusele ja teistele Eestis asuvatele üksustele. Selleks et 49. korpuse väljaastumist takistada, saatis Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee korpuse asukohta Rakveres mõned komitee liikmed eesotsas V. Kingissepaga, kuid kontrrevolutsiooniline juhtkond arreteeris nad korpuse soldatite ees esinemise katsel. Korpus hõivas Rakvere raudteejaama ja alustas laadimist ešelonidesse. Sõja-revolutsioonikomitee korraldusel koondati Narva revolutsioonilised üksused, kellel oli käsk peatada relvade jõul 49. korpuse üksuste liikumine Petrogradi peale. Tapa raudteesõlme saadeti madruste ja soldatite relvastatud valve. Sõja-revolutsioonikomitee suunas korpusesse täiendavalt agitaatoreid madruste ja soldatite hulgast. Bolševike aktiivse agitatsiooni tulemusena keeldusid 49. korpuse soldatid nõukogude võimu vastu välja astumast. V. Kingissepp ja teised Sõja-revolutsioonikomitee komissarid vabastati, Rakvere raudteejaam võeti punakaartlaste ja madruste salkade valve alla. Neil päevil peatati ka teiste sõjaväeüksuste liikumine Petrogradi suunas. Tallinnas peeti kinni Haapsalust Gatšinasse suunatud soomusautode divisjon. Teine soomusautode divisjon, mis tegi katset sõita Pärnust Petrogradi, peeti kinni Valgas. Eesti bolševikud, kes toetusid punakaartlaste ning revolutsiooniliste madruste ja soldatite salkadele, täitsid partei Keskkomitee poolt antud ülesanded auga: Eestist ei lastud Petrogradi suunas ühtki kontrrevolutsioonilist sõjaväesalka. Paralüseeriti Kerenski ja kontrrevolutsiooniliste organisatsioonide side Põhjarindega. Põhjarinde staabi kõik katsed abistada Kerenski mässu kukkusid täielikult läbi.

Eesti ja laevastiku bolševikud hoidsid ära kontrrevolutsiooniliste vägede ümberpaigutuse väljapoole Eesti piire ja osutasid ka relvastatud abi Petrogradi proletariaadile Kerenski-Krasnovi kontrrevolutsiooniliste vägede purustamisel Petrogradi all. V. I. Lenini juhtnõõride kohaselt saadeti 28. oktoobril Tsentrobalti korraldusel Tallinna baasist lisaks varem Petrogradi suunatud neljale miinilaevale veel ristleja «Oleg» ja eskaadri miinilaev «Pobeditel».

Revolutsiooni kiire võit Eestis on seletatav sellega, et see oli Venemaal bolševike partei poolt V. I. Lenini juhtimisel ette valmistatud ja läbi viidud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni lahutamatu koostisosa. Revolutsioo-

ni kiiret võitu soodustas töölisklassi ja kehvtalurahva liit, kümnete tuhandete eesti tööliste ja talupoegade võitlus koos vene töörahvaga, rahvuslik vabadusliikumine.

Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon aga võitis kiiresti ja otsustavalt seepärast, et ta tugines võitluses oma lähemale tagalale: Soomele, Kroonlinnale, Eestile, kust ta sai ka vajalikku abi. Osutades sellele asjaolule, märkis V. I. Lenin 1922. aastal: «Kui revolutsioon 1917. aasta oktoobris saavutas otsekohe niisugust edu... kui revolutsioon tegi oma töö niisuguse kiirusega, mõne kuuga, isegi mõne nädalaga, siis sellepärast, et me jäime täielikult lootma kohalikele elementidele, et me andsime neile täieliku avaruse tegutsemiseks, et me ootasime just perifeerialt seda entusiasmi, mis tegi meie revolutsiooni võitmatuks ja tema tegevuse kiireks.»³⁷

II peatükk

KODANLIKU VALITSUSAPARAADI PURUSTAMINE JA NÕUKOGUDE VÕIMUORGANITE LOOMINE

Uue, tööliste ja talupoegade sotsialistliku riigi rajamise poliitiliseks baasiks olid tööliste ja soldatite saadikute nõukogud. V. I. Lenin kirjutas: «Tööliste ja talupoegade nõukogud — see on uus riigitüüp, uus kõrgeim demokraatia tüüp, see on proletariaadi diktatuuri vorm, vahend valitseda riiki ilma kodanluseta ja kodanluse vastu.»¹

Nõukogude võimu kõrgemaiks organeiks, kes juhtisid sotsialistlikku ülesehitustööd, olid Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ja Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee ning kohalikud nõukogud.²

Oktoobrerevolutsiooni esimestel päevadel koondus kogu võim Eestis ajutiselt Sõja-revolutsioonikomitee kätte.

³⁷ V. I. Lenin. Teosed, 33. kd., lk. 358—359.

¹ V. I. Lenin. Teosed, 28. kd., lk. 55.

² Eesti Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogul kui nõukogude võimu kõrgemal organil oli ka teisi nimetusi, näiteks «Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu», «Eestimaa Tööliste, Soldatite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogu».

Olles kindlustunud, laiendati Sõja-revolutsioonikomitee koosseisu ja funktsioone. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu 1. novembri otsusega suurendati Sõja-revolutsioonikomitee liikmete arvu kahekümnelt neljakümnele. Sõja-revolutsioonikomitee koosseisu kuulusid kõik Eesti Nõukogu ja Tallinna Nõukogu Täitevkomiteede liikmed, töölisvanemate nõukogu keskkomitee, ametiühingute keskbüroo, Tsentrobalti ja teiste sõjaväeorganisatsioonide esindajad.³ Komitee juhtis nõukogude võimu kehtestamist ja kindlustamist, kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumist, teostas kontrolli kohalike sõjaväeliste ja tsiviilasutuste tegevuse üle, andis revolutsioonilise tribunali alla nõukogude võimu vastu tegutsenud ametiisikud, juhtis poliitilist ja majanduselu kogu Eestis.

Sõja-revolutsioonikomiteesse kuulusid silmapaistvad bolševikud ja eesti töölisliikumise tegelased J. Anvelt, V. Kingissepp, J. Käspert, M. Koolmeister, vene bolševikud I. Rabtšinski, I. Kuzmin ja teised.

Sõja-revolutsioonikomitee koosseisus moodustati 5-liikmeline büroo (presidium), kuhu kuulusid: büroo esimees I. Rabtšinski (bolševik), asetäitjad V. Kingissepp (bolševik) ja E. Meister (esseer), sekretär V. Milanov (bolševik), sekretäri abi O. Sammel (esseer).

Tagandades Ajutise Valitsuse kubermangu- ja maakonnakomissarid, astus Eesti töörahas esimese sammu poliitilise võimu kättevõitmise ja kodanliku riigiparaadi purustamise teel.

12. novembril 1917 saatis Eestimaa Tööliste, Sõdurite, Maatameeste ja Väikemaapidajate Saadikute Nõukogu Täitevkomitee laiali eesti kodanluse kantsi — Ajutise Eesti Kubermangu Maanõukogu. Kuid vastuvõetud otsus jättis puutumata maanõukogu täidesaatva aparaadi — maavalitsuse. Nagu võiski oodata, ei allunud maanõukogusse pugunud eesti kodanluse liidrid (K. Päts, J. Tõnison, J. Vilms) maanõukogu laialisaatmise otsusele. Kodanlikesse parteidesse kuuluvad maanõukogu saadikud tulid 15. novembril 1917 kokku ja kuulutasid maanõukogu «ainsaks kõrgeimaks võimukandjaks Eestis». Maanõukogu keelas tema nõusolekuta avaldatud otsuste, käskude ja dekreetide täitmise. See oli avalik üleskutse: nõukogude võimu ning tööliste ja talupoegade valitsust mitte tun-

³ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 170—171.

nistada, tema seadusi ja määrusi Eestis mitte täita. Eesti kodanluse kontrrevolutsioonilist tegevust toetasid menševike liidrid M. Martna ja K. Ast. Maanõukogu otsused kutsusid Tallinna tööliste ja eesti polgu soldatite hulgas esile sügava meelepaha. Miitingutel vastuvõetud resolutsioonides nõudsid töölistes ja soldatid maanõukogu viivitamatut laialisaatmist. Sama päeva õhtul aga koguneti Toompea lossi esisele väljakule, et seal maanõukogu istungit pidavatele «rahvaesindajatele» oma nõudmised esitada. Kogunenud tööliste ja soldatite ees esinesid bolševikud V. Kingissepp, J. Sihver ja teised, kes paljastasid veel kord eesti kodanluse rahvavastast olemust.

Tööliste ja soldatite delegatsioon läks lossi ja luges ette resolutsioonid, mis nõudsid kontrrevolutsioonilise maanõukogu viivitamatut laialisaatmist. Vastuseks töörahva seaduslikule nõudmisele avaldasid eesti kodanluse liidrid oma otsuse. Selles teatasid nad, et maanõukogu ei allu laialisaatmise otsusele, ei tunnista nõukogude võimu Eestis ning tööliste ja talupoegade valitsust. Selline avaldus põhjustas tööliste ja soldatite uue pahameelepuhangu ja soovi oma käega need «rahvaesindajad» lossist välja kihutada. Bolševikud suutsid rahvast sedavõrd rahustada, et vihaleatud töölistes ja soldatid ei korraldanud omakohut. Isehakanud «rahvaesindajaid» saatis tuhandehäälne «Kauem raudu me kanda ei taha...».

Maanõukogu avalik väljaastumine nõukogude võimu vastu ja tema otsuste mittetäitmine sundisid Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteed uuesti arutama suhtumist maanõukogusse ja 19. novembril 1917. aastal vastu võtma otsuse maanõukogu täidesaatva organi — maavalitsuse laialisaatmise kohta. Järgmisel päeval võttis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ja Sõja-revolutsioonikomitee esindaja V. Kingissepp koos punakaartlastega üle kogu asjaajamise maavalitsuse esimehelt K. Pätsilt. Vastuseks sellele nõukogude võimu abinõule kuulutasid kubermanguvalitsuse ametnikud streigi ja keeldusid edasisest koostööst Eesti Nõukogu Täitevkomitee esindajatega. Punakaart kõrvaldas saboteerijad ja Sõja-revolutsioonikomitee otsusel saadeti nad Naissaarele kindlustustöödele. Töörahvas kiitis nõukogude võimuorganite tegevuse heaks ja mõistis hukka kodanluse organiseeritud sabotaaži.

Kodanlike keskorganite likvideerimisele pidi järgnema

ka kodanliku riigimasina alamate astmete likvideerimine. Linnades ja maakondades eksisteerisid koos tööliste ja soldatite nõukogudega endiselt kodanlikud linnavolikogud, maakonnaavalitsused ja vallavalitsused.

1917. aasta novembris-detsembris likvideeriti maakonnaavalitsused ja volikogud Harju, Tartu, Pärnu, Viru, Viljandi jt. maakondades, aga ka maakonnalinnades Tartus, Viljandis, Paines, Rakveres, Pärnus ning lõpuks Narvas ja Tallinnas.

Kodanlike vallavalitsuste likvideerimine algas 1917. aasta novembris, kui Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee võttis vastu otsuse maatameeste ja väikemaapidajate valimise kohta valla- ja maakonna nõukogudesse. Otsus võeti vastu 1. novembril 1917 ja pidi aitama lähemal ajal ellu viia Nõukogude valitsuse maa-dekreedi, mille täitmine pandi maatameeste ja väikemaapidajate valla- ja maakonna nõukogudele.⁴

1918. aasta veebruaris olid kodanlikud omavalitsusorganid Eestis likvideeritud ja nende funktsioonid läksid üle kohalikele tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogudele.

Kodanlike võimuorganite likvideerimise järel likvideeriti Eestis ka saksa parunite seisuslikud asutused. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsustas, vastavalt Nõukogude valitsuse dekreedile, Eestimaa maapäeva (Landtagi) likvideerida ja tema asjaajamise Täitevkomiteele üle anda. Eestimaa rüütelkonna peamees parun Dellingshausen püüdis selle otsuse täitmist takistada ja otsuse seaduspärasust kahtluse alla panna, viidates õigustele, mille saksa parunid oleval saanud Nystadi (Uusikaupunki) rahulepingu järgi. 30. novembril 1917 hõivas Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee punakaartlaste abil Eestimaa rüütelkonna maja ja likvideeris Landtagi, preisi junkurkonna keskuse Eestis.

Pärast kubermangu maavalitsuse likvideerimist läks majanduse ja kultuuri juhtimine Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee kätte. Täitevkomitee muutus poliitilisest organist poliitilis-administratiivorganiks. 28. novembril 1917 loodi Täitevkomitee juurde Rahvakomissaride Nõukogu eeskujul põllumajanduse, hari-

⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 413.

duse, hoolekande, töö-, administratiiv-, toitus-, tehniline, sanitaar-, rahandus- ja rahvasajjade osakond. Osakondade juhatajateks määrati bolševikud.

J. Anvelt oli täitevkomitee esimehe ametikohal ning juhtis põllumajandus- ja administratiivosakonda, J. Mägi juhtis haridusosakonda, V. Kingissepp — toitusosakonda, N. Janson — tööosakonda, H. Pöogelmann — rahvasajjade osakonda, J. Käspert — rahandusosakonda, täites ka täitevkomitee sekretäri kohustusi.⁵

Analoogiliselt loodi ka Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu osakonnad.

30. jaanuaril 1918 otsustas Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu linnavolikogu laiali saata. Samaaegselt loodi Tallinna Nõukogu Täitevkomitee juures õigusteaduslik, rahandus-, toitus-, tööstus-, haridus-, linnakaitse, hoolekande jt. osakonnad, kokku 11 osakonda. Iga osakonna etteotsa valis Tallinna Nõukogu komissari, kinnitas komissaride põhimääruse ja kohustas neid kõigi linna omavalitsuse asjade vastuvõtmisele asuma. Kaheksat osakonda juhtisid bolševikud, kolme pahempoolsed esseerid.

Pärast linnavolikogu ning -valitsuse likvideerimist koondus kogu võim Tartus ja Narvas tööliste ja soldatite nõukogude kätte. 1917. aasta detsembri lõpus võttis Narva Nõukogu vastu ja avaldas otsuse, milles öeldakse: «Ainukeseks kõrgemaks ja juhtivaks võimuks Narvas ja ümbruskonnas on Narva Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu, kes kohaliku elu valitsemise ja korraldamise poliitilisest, administratiivsest, majanduslikust, rahalisest ja kultuur-hariduslikust küljest täiesti enda peale võtab.»⁶ Mõni päev varem oli analoogilise otsuse vastu võtnud Tallinna Nõukogu.

1. novembril 1917 avaldas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsuse ja instruksiooni maatameeste ja väikemajapidajate valimistest valla- ja maakonnanõukogudesse, mis hiljem tööraha nõukogudeks nimetati. Esialgselt kavatseti valimised 19. novembriks lõpetada, kuid siis pikendati tähtaega 17. detsembrini. Valimistest võisid osa võtta sulased ja väikemaapidajad, ametnikud ja käsitöölised, kes palgalist tööjõudu ei kasuta.

⁵ EKPA, f. 27, nim. 1, s.-ü. 440, l. 42—43.

⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 551.

Pärast selle otsuse avaldamist algas kõikjal maakonna- ja vallanõukogude organiseerimine. Saksa parunid, suurmaapidajad ja nende käsilased tegid kõik, et segada vallanõukogude moodustamist ja kehvtalurahva koondamist nõukogude võimu ümber, takistada mõisate konfiskeerimist. Mõnes vallas, kus valimine oli juba toimunud, takistasid vallavalitsustes tegutsevad kodanlikud elemendid asjaajamise üleandmist nõukogude võimu organeile. Seejärel avaldas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 1918. aasta jaanuaris otsuse nende isikute arreteerimisest, kes takistavad kuritahtlikult vallanõukogude moodustamist. Detsembri- ja jaanuarikuu jooksul murti peaaegu kõikjal kontrrevolutsiooniliste elementide vastupanu ja enamikus valdades organiseeriti tööraha nõukogud.

Sotsialismi ehitamisel ei saanud kasutada ka vana kodanlikku kohtusüsteemi, sest see oli tööraha ikestamise ja ekspluateerimise aparaat. «Sellepärast ei olnud proletaarse revolutsiooni ilmtingimatuks kohuseks mitte kohtuasutuste reformeerimine... vaid kogu vana kohtu ja tema aparaadi täielik hävitamine, maani maha lõhkumine,» märkis V. I. Lenin.⁷ Vana kohtu asemele tuli luua nõukogude kohus. Nõukogulikust kohtumõistmisest pidid proletariaadi revolutsiooniliste võitude kaitsmise huvides osa võtma tööraha hulgad.

Nõukogude kohtute loomine Eestis algas Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel. 26. oktoobril 1917 teatati Eestimaa Revolutsioonilise Tribunali loomisest Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee juurde. Tribunali ülesandeks oli võidelda kontrrevolutsiooni vastu ja tema koosseisu kuulusid J. Käspert, V. Kraut ja M. Lutsin. Neil päevil loodi revolutsioonilised tribunalid Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu juures, Tartus ja Narvas, hiljem ka maakondades ja mõnes vallas. Revolutsiooniliste tribunalide loomise Oktoobrirevolutsiooni esimestel päevadel tingis vajadus purustada kukutatud ekspluataatorlike klasside katsed taaskehtestada kodanlik kord ja saboteerida nõukogude võimu abinõusid.

Revolutsioonilised tribunalid arutasid peale kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste ja sabotaaži ka selliseid negatiivseid nähtusi nagu spekulatsioon, altkäemaks, puskari-

⁷ V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 192.

ajamine, pahatahtliku laimu levitamine jne. Revolutsioonilistel tribunalidel olid suured volitused ja nad tegutsesid kui sõja-revolutsioonilised kohtud. Kohtumõistmine tribunalis toimus valitud rahvakaasistujate osavõtul.

Esmakordselt kohtupraktika ajaloos võttis kohtumõistmisest osa töörahvas. Narva Revolutsioonilise Tribunali liikmeteks olid ka naised — L. Vaarman, A. Paas ja L. Martsen.

2. novembril 1917 peatati Sõja-revolutsioonikomitee otsusega kõigi endiste rahukohtute, sealhulgas ka sõjamerekohtu tegevus.

Pärast Nõukogude valitsuse kohtudekreedi avaldamist algas Eesti alaliste rahvakohtute loomine. 27. novembril 1917 otsustas Eestimaa Nõukogu Täitevkomitee moodustada valitavad rahvakohtud eestikeelse asjaajamisega ja valida igasse kohtusse vähemalt 30 rahvakaasistujat. Selle otsuse alusel moodustati Narvas juba 6. detsembriks kolm jaoskonna rahvakohut ja valiti rahvakaasistujad ametiühingute poolt. Võrus moodustati üheksa jaoskonna rahvakohut. Tartus täitis rahvakohtute ülesandeid revolutsiooniline tribunal, mis moodustati 1917. aasta detsembris ja tegutses ajutise kohtuna. Oma tegevuse kestel arutas tribunal ligi 400 poliitilist ja tsiviilasja. 1918. aasta veebruaris olid vanad kohtud peaaegu kogu Eesti territooriumil asendatud revolutsioonilist korda kaitsvate nõukogude kohtutega. Nõukogude kohtud loodi kohtunike valimise ja töörahva aktiivsele kohtutööle kaasatõmbamise teel.

III peatükk

NÕUKOGUDE VÕIMU RELVASTATUD KAITSE LOOMINE

Kodanliku riigiparaadi likvideerimine tähendas eelkõige töörahva rõhumisaparaadi — kodanliku miilitsa, kodanliku kohtu ja vana armee viivitamatut ja täielikku likvideerimist.

Nõukogude valitsus võttis 28. oktoobril 1917. a. vastu dekreeidi vana miilitsa laialisaatmise ja töölistemiilitsa loomise kohta. Töölistemiilits loodi revolutsioonilise korra ja

kodanike julgeoleku kaitseks. Töölismiilitsa funktsioonid pandi Punakaardile, nõukogude võimu relvastatud toele.

Nõukogude valitsuse dekreedist lähtudes otsustas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee 2. novembril 1917 kodanliku miilitsa ja «omakaitse» laiali saata ning tegi Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Nõukogule ettepaneku luua töölismiilits.

Nii näiteks ajas Viljandi miilitsaülem 18. juunil 1917 laiali naiste miitingu, kus nõuti toiduainetega varustamise parandamist ja otsustavat võitlust spekulantide vastu. 20. juulil püüdis Narva miilitsaülem laiali ajada demokraatlikku karskusliitu kuuluvate tööliste koosolekut, kus arutati kodanluse esindajate liidust väljaheitmise küsimust. Maal kaitses kodanlik miilits saksa parunite vara ja õiendas veriselt arveid eesti talurahvaga.

Erilisi lootusi pani kodanlus kodanlik-natsionalistlikule sõjalisele «omakaitse» organisatsioonile, mille moodustamist ta alustas 1917. aasta sügisel. «Omakaitse» võeti vaid suurtalunikke, majaomanikke, poodnikke ja teisi taolisi.

Kõigis Tallinna suuremates tehastes ja vabrikutes organiseeriti vabriku- ja tehasemiilits, mille eesotsas seisis bolševikud ja mis allus ainult Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogule.

Pärast juulipäevi algas Punakaardi salkade formeerimine. Punakaardi moodustamise kohta oli VSDT(b)P Põhja-Balti organisatsioonide konverents võtnud vastu otsuse juba 1917. aasta aprillis. Septembri alguses nõudsid Eestimaa ja Tallinna Nõukogu Täitevkomitee Tallinna merekindluse komandandilt, et Punakaardi käsutusse antaks 1600 vintpüssi, 1000 revolvrit, kuulipilduja ja pad-runeid.¹

Tallinnas kasvasid Punakaardi salgad lühikese aja jooksul kahe tuhande inimeseni. Territoriaalselt jagunes Punakaart 7 jaoskonnaks, sisekorralduselt — roodudeks. Punakaardi formeerimise ja väljaõppe juhtimiseks moodustati Keskkomitee, mis muutus faktiliselt üle-eestiliseks töörahva relvastatud jõudude loomise organiks. Keskkomiteesse kuulusid bolševikud G. Sommer (Tederof), F. Vaikul, K. Maier, A. Mühlberg, K. Rossberg jt.² Puna-

¹ RMSLKA, f. 353, nim. 1, s.-ü. 28, l. 10.

² Ü. Taigro. Eesti töörahva võitlus nõukogude võimu ja rahu eest Kodusõja aastail (1918—1920). Tallinn 1957, lk. 5.

kaardi parteiline juhtimine oli usaldatud V. Kingissepale ja O. Rästale.

28. novembril 1917 võeti Tallinna punakaartlaste üldkoosolekul vastu Punakaardi põhikiri, mis määras kindlaks Punakaardi eesmärgi ja ülesanded, komplekteerimise korra, organisatsioonilise struktuuri, distsipliini ja sisekorra. Põhikirjas seisis, et Punakaardi ülesanded ja kohustused on järgmised: «Tööliste Punane Kaardivägi on proletariaadi sõjariistus jõudude organisatsioon, võitluseks vasturevolutsiooniga ja revolutsiooni kaitseks.

Tööliste Punane Kaardivägi seisab koos töölistest, kes revolutsiooniliste sotsialistlike parteide, vabriku- ja tehastekomiteede poolt soovitatud.

... Revolutsioonilise korra hoidmiseks kaitseb tööliste Kaardivägi ärevatel päevadel uulitsaid, riiklikke ja ühiskondlikke asutusi ja eraruume, hoiab ära rüüstamisi ja surub mustade jõudude provokatsioonilist tegevust maha.»³

Tallinna eeskujul algas Punakaardi loomine ka maakondades ja valdades. Eestimaa maatameeste konverentsil 1917. aasta detsembrikuu alguses ja eesti töörahva põllumajanduskongressil 1918. aasta jaanuaris võeti vastu otsused Punakaardi salkade moodustamise vajadusest igas vallas. Jaanuari alguses likvideeriti Eestimaa Täitevkomitee otsusega maakonna- ja vallamiilits. Selleks ajaks oli Punakaardi loomine võtnud enamikus maakondades ja valdades laia ulatuse. Nii astus Abja vallas Punakaarti 52 inimest, Vana-Suislepa vallas — 50, Järve vallas — 150, Riisipere vallas — 50, Kabala vallas — 20, Kuimetsa vallas — 26, Palivere vallas — 60 jne. 1918. aasta veebruaris oli Punakaart moodustatud Viljandi maakonna 36 vallas. Jaanuari keskel anti Tartu maakonna valdades punakaartlaste relvastamiseks välja 1000 vintpüssi.⁴

Kuid Punakaardi formeerimisel olid ka omad puudused. Punakaartlased olid nõrgalt relvastatud, eriti valdades. Neil polnud sõjaväelist ettevalmistust, komandörid ei omanud sõjaalaseid kogemusi ja teadmisi.

Tallinna, Narva jt. linnade proletaarsetest kihtidest for-

³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 468, 469.

⁴ Eesti Punakaart ja Punavägi kodusõjas. Moskva-Leningrad, 1934, lk. 46—59.

Aseri töölistmiilits. Paremalt esimene Leopold Linder (istub)

meeritud Punakaardi salkadest hakati formeerima Punaarmee Eestis.

Kukatatud ekspluataatorlike klasside kontrrevolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumiseks sisemaal ja neile appi ruttavate interventide vallutusretke tagasitõrjumiseks ei jätkunud noorel Nõukogude riigil üksnes Punakaardi jõududest. Nõukogude riik pidi nende ülesannete täitmiseks looma usaldusväärsed relvastatud jõud — uue, sotsialistliku tööliste-talupoegade armee. VK(b)P VIII kongressil peetud kõnes ütles V. I. Lenin: «Ilma sotsialistliku vabariigi relvastatud kaitseta meie eksisteerida ei saanud... See tähendab, et valitsev klass, proletariaat, kui ta ainult tahab valitseda ja hakkab valitsema, peab seda tõestama ka oma sõjalise organisatsiooniga.»⁵

Vana, kodanliku korra toeks olnud armee ei kujutanud pärast Oktoobrirevolutsiooni endast küll enam kodanluse kantsi, kuid teda ei saanud ka sotsialistliku riigi kaitseks kasutada. Vana armee ei saanud kohe ka laiali saata,

⁵ V. I. Lenin. Teosed, 29. kd., lk. 133.

sest see oleks esile kutsunud keerulise olukorra rindel. Nõukogude valitsus asus armeed demokratiseerima ja seda järk-järgult demobiliseerima. 10. novembril 1917 võttis Nõukogude valitsus vastu dekreedid vana armee demokratiseerimise kohta. Samal päeval avaldati dekreet ajakirjanduses ja informeeriti sellest rindel. Detsembris võeti vastu dekreedid «Valitavusest ja võimu organiseerimisest armees» ning «Kõigi sõjaväeteenistujate õiguste võrdsustamisest».

Vene armees ja sõjalaevastikus teenis 1917. aastal ligi 100 000 eestlast. 1917. aasta märtsis-aprillis hakkas eesti kodanlus looma endale relvastatud tuge. Hangiti sõjaminister Kerenski ja Petrogradi Nõukogu esseerlik-menshevistliku bloki luba rahvuspolkude loomiseks.

Eesti bolševikud olid polkude loomise ägedad vastased, kuid nad ei suutnud seda kodanluse kontrrevolutsioonilist üritust takistada.

Kodanlus õhutas rahvuspolkudes šovinismi ja natsionalismi.

Eesti bolševikud pöörasid Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajal erilist tähelepanu eesti soldatite võitmisele enda poole ja saavutasid mõningat edu. Oktoobrirevolutsiooni eel toetas bolševikke enamik eesti soldateid, välja arvatud 1. polk. Nii teatas Tartus paikneva eesti tagavarapataljoni komandör Eesti Sõjaväelaste Ülemkomiteele, et «bolševikud töötavad pataljonis kõvasti, kutsudes mehi üles käsku mitte täitma ja minema tänavatele plakatitega «Maha Ajutine valitsus!». ... Peaaegu kõigis pataljoni roodudes on ühesugune kahjulik meeleolu ja suund.»⁶ Samasugune oli olukord ka 3. eesti polgus Tallinnas. Ohjeldamatu natsionalistlik propaganda ja kepidistsipliin aitasid kodanlusel ja ohvitserkonnal saavutada kuulekust 1. eesti polgu soldatite seas, keda ka kõige väiksemate revolutsiooniliste meeleolude eest jälitati ja karmilt karistati. Isegi esseeride maailmavaadet peeti mässuliseks. Polgu kontrrevolutsiooniline juhtkond oli seisukohal, et soldat «ei tohi poliitikaga tegelda. Kui ta hakkab sellega tegelema, teeb ta revolutsiooni.»⁷ Igasugused soldatite koosolekud saadeti laiali. Ohvitserid suhtusid soldatitesse üleolevalt ja sol-

⁶ ENSV ORKA, f. 814, nim. 1, s.-ü. 2, l. 159.

⁷ ENSV ORKA, f. 534, nim. 1, s.-ü. 46, l. 26.

vavalt, andes sageli vaba voli ka kätele. 1. eesti polgus valitsevast olukorrast räägib ka selline fakt: polgu peavahis oli hüheaegselt ligi 700 arreteeritud soldatit ehk üks viiendik polgu koosseisust. Esines päevi, kus aresti pandi korraga kuni 170 soldatit.⁸

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu hakkasid bolševikud eesti polke demokratiseerima. Tartu tagavarapataljonis korraldati novembrikuus soldatite-bolševike initsiatiivil komissaride valimised ja moodustati vastukaaluks kodanlik-natsionalistlikest elementidest koosnevale pataljoni-komiteele komissaride nõukogu eesotsas bolševik A. Vinggiga. Nõukogu kehtestas kontrolli ohvitseride tegevuse üle. 16. novembril võtsid pataljoni soldatid vastu resolutsiooni, milles nõuti juhtkonna valitavust. Samal ajal valiti komissarid 3. eesti polgus Tallinnas. 1. eesti polgus valiti komissarid 1917. aasta detsembri alguses. Polgu komissariks valiti bolševik Janus, kelle poolt anti üle 1200 hääle. Äge natsionalist Ümarik, kes oli polgukomitee esimees, kogus vähem kui 500 häält.⁹

Eesti väeosade konverents, mis toimus 15.—18. detsembrini 1917, näitas, et reaktsioonilised ohvitserid ja kodanlus on kaotanud mõju eesti soldatitele. Konverentsil vastuvõetud resolutsioonis öeldi: «Eesti väeosade konverents tunnustab ainukeseks rahvavalitsuseks nii Venes, kui ka Eestis Töörahma ja Sõjaväelaste Nõukogude valituse... Seepärast leiab konverents, et Eesti töörahvas ei tohi võimu jagada kodanliste klassidega, kes rahvusliku katte all oma klassihuviseid ajavad.»¹⁰

Konverents teatas, et ta on tingimusteta ülemate valitavuse poolt.

Lähtudes Nõukogude valitsuse dekreetidest, asusid eesti bolševikud demobiliseerima vana sõjaväge ja looma uut. Tallinna, Tartu ja teiste nõukogude juures loodi demobilisatsioonikomisjonid.

29. detsembril 1917 võeti Tallinna Nõukogu Täitevkomitee, Sõja-revolutsioonikomitee ja Tallinna kindlustatud piirkonna sõjaväekomitee ühisel istungil vastu otsus alustada Punaarmee formeerimist vabatahtlikkuse printsiibil, anda Punaarmeele demobiliseeritavate polkude sõjavarus-

⁸ ENSV ORKA, f. 534, nim. 1, s.-ü. 8, l. 2—315.

⁹ ENSV ORKA, f. 534, nim. 1, s.-ü. 40, l. 13.

¹⁰ «Talunik», 21. detsembril 1917.

tus ja relvad. Varsti pärast seda algas Tallinna merekindluse staabis vabatahtlike registreerimine sotsialistlikku armeesse. Merekindluse garnisoni raudteepataljoni soldatid läksid terves koosseisus Punaarmeesse üle.

13. jaanuaril 1918 tuli Tallinnas kokku kodanlusest lahkulõõnud ja sotsialistliku revolutsiooni platvormile asunud eesti sõjaväelaste kongress. Eesti sotsialistlike sõjaväelaste kongress, mida juhtis V. Kingissepp, tunnistas ainsa võimuna töörahva võimu. Kongress saatis tervitus-telegrammid Rahvakomissaride Nõukogule ja III ülevenemaalisele nõukogude kongressile. Rahvakomissaride Nõukogule saadetud tervitustelegrammis oli öeldud: «Esimene Eesti sotsialistide-sõjaväelaste kongress tervitab palavalt seltsimehi rahvakomissare. Meie loome aluse Eesti sotsialistide sõjaväele, kes vaimustusega proletaarse revolutsiooni välise ja sisemise vaenlase vastu välja astub.»¹¹

Kuulanud ära V. Kingissepa ettekande, tunnistas kongress vajalikuks eesti rahvuspolkude reorganiseerimise ja otsustas luua eesti sotsialistliku sõjaväe vabatahtlikkuse alusel, kusjuures polgud pidi organiseeritama territoriaalsuse printsiibil. Kongress valis 25-liikmelise Eesti Sotsialistlike Sõjaväelaste Nõukogu eesotsas bolševike V. Kingissepa, A. Müllersteini, G. Kudebergi, K. Kangeri, V. Lombaku ja teistega. Sotsialistliku sõjaväe loomise kiitsid heaks ka eesti sõjaväelased rindel. Lähtudes kongressi otsusest ja Nõukogude valitsuse 15. jaanuari dekreedist Punaarmee loomise kohta, saatis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu laiali Eesti Sõjaväelaste Ülemkomitee ja moodustas selle asemele Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sõjaväeosakonna, millesse kuulusid Eesti Sotsialistlike Sõjaväelaste Nõukogu liikmed. Sõjaväeosakond võttis 21. jaanuaril vastu otsuse: kõik need sõjaväelased, kes ei taha vabatahtlikus sotsialistlikus sõjaväes teenida või on sõjaväeteenistuseks kõlbmatud, määramata ajaks koju lasta. Ühtlasi kuulutati välja Punaarmee esimese eesti polgu formeerimine Tallinnas. Kõik eesti ohvitserid vabastati alates 14. veebruarist 1918 teenistusest ja palgamaksmine neile lõpetati. Nende funktsioonid anti üle roodu- ja polgukomiteedele. 19. veebruaril võttis Eesti Nõukogu Täitevkomitee sõjaväeosakond vastu 1. eesti diviisi staabi asjaajamise.

¹¹ «Утро правды», 26. jaanuaril 1918.

Punaarmee formeerimiseks loodi Tallinnas sõjakomisariaat, kuhu kuulusid demobiliseerimise, sõjaväevarustuse kaitse, varustusala, relvastuse ja Punaarmee formeerimise komissarid. Punaarmee formeerimise komissari-deks kinnitas Tallinna Nõukogu V. Kingissepa ja I. Fruntovi. Veebruarikuus loodi Eesti ja Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ühise otsusega sõjaväekolleegium Tallinna kindlustatud piirkonna juhtimiseks. Kolleegium tagandas kindlustatud piirkonna ülema kindralmajor Izmestjevi ning võttis kindlustatud piirkonna ja merekindluse juhti-mise enda kätte.

Punaarmee üksusi hakati organiseerima Tartus, Narvas ja mujal Eestis. 20. jaanuaril moodustas Tartu Nõukogu Täitevkomitee 3-liikmelise Punaarmee formeerimise kolleegiumi. Tartu bolševikud selgitasid miitingutel, koosolekutel ja ajakirjanduses töörahvale Punaarmee formeerimise vajalikkust. Eesti Nõukogu Täitevkomitee otsusega saadeti Tartus asuv eesti tagavarapolk laiali ja polgu varandus anti formeeritavatele Punaarmee väeüksustele. Punaarmee loomisest võtsid Tartus aktiivselt osa A. Vink, K. Kantovski, V. Liiger jt.

Edukalt kulges Punaarmee üksuste formeerimine Narvas. Narva Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee poolt moodustatud Punaarmee formeerimise komisjoni kuulusid: K. Žarnovetski, Slavkov, M. Danilov, A. Tiiman ja V. Anni. Nõukogu Täitevkomitee avas Punaarmee üksuste formeerimiseks 300 000 rublase krediidi. Veebruaris astus Punaarmee ridadesse tööliste ja 285. jalaväe tagavarapolgu soldatite hulgast juba mitusada vabatahtlikku, 45. jalaväediviisist 100 soldatit jne. Narva-Jõesuus paikneva 262. jalaväe tagavarapolgu soldatite üldkoosolek otsustas 13. jaanuaril täies koosseisus sotsialistlikku sõjaväkke astuda.

Kuid Punaarmee üksuste formeerimist ei jõutud Eestis lõpule viia. Punaarmee formeeruvad üksused võtsid 18. veebruaril 1918 vastu pealetungi alustanud hambuni relvastatud Saksa regulaarmee esimesed löögid. Lahingutes Narva all peatasid vaenlase edasilikumise sise-maale.

TÖÖLISKONTROLI SISSESEADMINE EESTIS

Sotsialistlike ümberkujunduste programmi majanduse valdkonnas kuulutas V. I. Lenin välja juba 25. oktoobril 1917 läkituses «Venemaa kodanikele!» ja kordas seda samal päeval Petrogradi Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu istungil. Resolutsioonis, mille Petrogradi Nõukogu V. I. Lenini ettekande põhjal vastu võttis, teatati: «Uus tööliste ja talupoegade valitsus pakub viivitamatult õiglast demokraatlikku rahu kõigile sõdivatele rahvastele.

Ta kaotab viivitamatult mõisnike maaomanduse ja annab maa üle talurahvale. Ta loob tööliskontrolli saaduste tootmise ja jaotamise üle ning seab sisse üldrahvaliku kontrolli pankade üle, muutes nad ühtlasi üheks riiklikuks ettevõtteks.»¹

Need nõukogude võimu esimesed tähtsamad abinõud kiideti heaks II ülevenemaalisel nõukogude kongressil 25. oktoobril 1917. Tööliskontroll kui tootmisvahendite kapitalistliku omandivormi likvideerimise tähtsaim ettevalmistusabinõu võeti esmajärguliste ülesannete hulka.

Tööliskontroll pidi saama nõukoguliku majandamise esimeseks praktiliseks kooliks, üleminekuvahendiks tööstuse juhtimiselt tööstuse sotsialistlikule natsionaliseerimisele.

V. I. Lenin, kes omistas tööliskontrolli kiirele sisseseadmisele kogu maal erakordselt suurt tähtsust, töötas kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu välja «Tööliskontrolli põhimääruse projekti», milles sõnastas tööliskontrolli ülesanded, õigused ja kohustused.

Lenini projekt nägi ette tööliskontrolli sisseseadmist kõigis tööstus-, kaubandus-, pangandus-, põllumajandus- ja muudes ettevõtetes. Tööliskontrolli organid pidid aktiivselt sekkuma tootmise ja saaduste jaotamise kõigisse lõikudesse. Tööliskontrolli valitud tööliste ja teenistujate esindajad, aga ka omanikud loeti vastutavateks ettevõtetes valitseva rangeima korra, distsipliini ja varanduse hoidmise eest. Projekt andis kohalikele saadikute nõukogudele ning vabriku- ja tehasekomiteede konverentsidele

¹ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 213.

õiguse kohtadel välja töötada tööliskontrolli üksikasjalikumad eeskirjad.²

«Tööliskontrolli põhimääruse projekt» avaldati 3. novembril 1917 «Pravdas» ja etendas tähtsat osa tööliskontrolli sisseseadmisel tööstuse üle. See projekt võeti Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee 14. novembril 1917 tööliskontrolli kohta antud dekreedid aluseks.

Narva metallistide üldkoosolek 23. novembril 1917 tervitas Nõukogude valitsuse dekreeti tööliskontrolli kehtestamisest, mis andis töölistele laialdase vabaduse võitluseks ettevõtjate sabotaaži ja majandusliku laosega.³

Tööliskontrolli praktiline töö Eestis algas kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu ja nõukogude võimu kehtestamist. Otsustav osa oli selles Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogul ja Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu juures moodustatud Sõja-revolutsioonikomiteel. Sõja-revolutsioonikomitee otsustas juba 27. oktoobril 1917 taastada viivitamatult liiklus kõigil linna hoburaudtee liinidel, mis kuulus belgia kapitalistidele. Sõja-revolutsioonikomitee rahaldas täielikult streikivate tööliste ja ametnike nõudmised ning andis neile korralduse tööle asuda. Hoburaudtee juhtimiseks loodi kontrollkomisjon, kuhu kuulusid tööliste, ametnike, Sõja-revolutsioonikomitee ja ettevõtete esindajad. Kontrollkomisjon andis aru Sõja-revolutsioonikomiteele, kelle poolt suunati kontrollkomisjoni töölisvanemate nõukogude keskkomitee liige E. Klemmer.

Tööpuuduse vähendamiseks võttis Sõja-revolutsioonikomitee bolševike Tallinna komitee ettepanekul 30. oktoobril 1917 vastu otsuse ületunnitööde keelamise kohta kõigis vabrikutes ja tehastes.

Sõja-revolutsioonikomitee saatis novembri alguses oma esindaja Narva Kreenholmi Manufaktuuri revideerima, selle tootmisvõimsust ja toorainetagavarasid välja selgitama. Tema abiga said ettevõtete töölised relvad tehaste ja vabrikute kaitsmiseks.

Tallinna töölisvanemate nõukogude üldkoosolekul 10. novembril 1917 valiti tööliskontrolli sisseseadmiseks Ajutine Täitevkomitee. Ajutise Täitevkomitee koosseisu kuulusid: Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogust

² V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 245—246.

³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 449—450.

Koolmeister ja Feodorov, Ametiühingute Keskbüroost Kastra ja Muss, töölisvanemate keskkomiteest Härm ja Vennikas, metallitöölise poolt Habermann, laevaehituse töölise poolt Rjabov, vaguniehituse ja puutööstuse töölise poolt Viil, keemiatööstuse töölise poolt Haberman, kiutööstuse töölise poolt Matson. Kõik komitee liikmed olid bolševikud.

Sõja-revolutsioonikomitee kiitis heaks Ajutise Täitevkomitee loomise ja märkis oma otsuses, et ta «toetab kõigi tema käsutuses olevate vahenditega Ajutise Täitevkomitee algatusi tööliskontrolli sisseseadmiseks». Ametiühingute Keskbüroo võttis 16. novembril vastu omapoolse otsuse aidata Ajutist Täitevkomiteed tööliskontrolli sisseseadmisel.

Ajutine Täitevkomitee avaldas 17. novembril 1917 ajakirjanduses ringkirja nr. 1 tööliskontrolli sisseseadmise vajadusest, kuulutas välja vanemate nõukogude valimised ja teatas, et pärast valimisi hakatakse vanemate nõukogusid töölise komiteedeks nimetama.

23. novembril 1917 Ajutise Täitevkomitee poolt avaldatud ringkirjas nr. 2 tehti teatavaks tööliskontrolli tegevuse juhend. Juhend, mis lähtus Lenini «Tööliskontrolli põhimääruse projektist» ja dekreedist tööliskontrolli kohta, andis juhtnõore tööliskontrolli korraldamise vormide ja meetodite osas. Juhend määras konkreetsemalt kindlaks tööliskomiteede ja kontrollkomisjonide ülesanded ja tegevusloigud. Kontrollkomisjoni koosseisus pidi olema $\frac{2}{3}$ töölise ja $\frac{1}{3}$ ettevõtte ametnike esindajaid. Ringkiri kohustas vabriku või tehase administratsiooni teatama kontrollkomisjoni liikmetele kõik andmed ettevõtte töö kohta, andma neile kontrollimiseks kõik dokumendid ja asjaajamise raamatud, kõrvaldades sellega ärisaladused. Ringkirjale vastavalt tuli kontrollkomisjonid luua ka evakueerimisel olevates ettevõtetes, et vältida sisseseade ja materjalide müümist ning loata edasiandmist.

Tallinna, Narva ja Eesti teiste tööstuskeskuste tehaste ja vabrikute töölised, kes tegutsesid tööliskontrolli kohta antud dekreedid ja Tallinna Ajutise Täitevkomitee juhendi järgi, moodustasid energiliselt tööliskontrolli organeid.

Mitmes Tallinna suuremas tehases toimusid juba 18. novembril 1917 kontrollkomisjonide valimised ja moodustati ettevõtte tööliskomiteed. Vene-Balti laevatehases said bolševikud kontrollkomisjoni valimistel häälteenamuse —

Tehase «Dvigatel» töölistekomitee 1917. a. Esimeses reas vasakult neljas R. Vennikas

2016 häält esseeride 102 ja ühtses blokis esinenud eesti menševike ja tööerakondlaste 8 hääle vastu. Parteitute nimekiri kogus 83 häält.

«Dvigateli» tehase tööliste üldkoosolek valis 18. novembril kontrollkomisjoni 13 inimest: 9 bolševikku, 1 esseeri ja 3 menševikku, kes olid esinenud «parteitute» maski all. Neil päevil valiti kontrollkomisjonid «Voltas», Krulli tehases, Balti Manufaktuuris, Lutheri vabrikus ja teistes ettevõtetes. Ettevõtete kontrollkomisjonide moodustamine toimus teravas võitluses oportunistidega, kes pärast Oktoobrirevolutsiooni kaotasid oma mõju rahva hulgas. Et võimalikult rohkem pooldajaid kontrollkomisjonidesse ja töölistekomiteedesse sokutada, blokeerusid menševikud valimistel teiste parteidega, püüdsid toetuda ametnikele ja esinesid nende nimel «parteitute» maski all. Kuid bolševikud paljastasid kokkuleplaste manöövrid.

Kuna menševikud ja esseerid ei saanud töölist kontrolli organites enamust, püüdsid nad oma pooldajate kaudu töölist kontrolli tööd desorganiseerida. Nii näiteks esitas tööliste valimiskomisjon Lutheri vineerivabriku kontrollkomisjoni valimistele 21. novembril 1917 viis nimekirja. Bolševike nimekiri sai 452 häält, «parteitud» — 123, «iseiseisvate» grupp — 42, menševikud — 64, ametnike, isandate jt. blokk — 144 häält. Kontrollkomisjoni valiti 7 bolševikku, 1 parteitu, 1 menševik ja 2 ametnike esindajat⁴. Kokkuleplased pöördusid Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee poole protestiga, nagu oleksid kontrollkomisjoni valimised läbi viidud valesti. Kui töölist komitee pärast tööliste üldkoosolekul kinnitamist 29. novembril hakkas töölist kontrolli sisse seadma, püüdsid tööerakondlased ta tööd nurja ajada. Tööerakondlased keeldusid töölist komitee tööst osa võtmast.

Tallinna Nõukogu Täitevkomitee vaatas läbi kokkuleplaste protesti, tutvus Lutheri vabriku tööliste ja ametnike üldkoosoleku otsusega, kes teistkordselt arutas kontrollkomisjoni valimisi ja kinnitas nende tulemused, ning leidis, et kontrollkomisjoni valimised on Lutheri vabrikus toimunud õigesti.⁵

Töölist komiteed ja kontrollkomisjonid tegelesid üha põhjalikumalt ettevõtete tööga. Nad koostasid tootmisplaane, muretsesid rahalisi vahendeid, toorainet, kütta-ainet jm. materjale, mis olid vajalikud ettevõtte normaalseks tegevuseks. Sellise kontrolli eeskujuks oli tugev, hästi organiseeritud ja monoliitne Vene-Balti laevatehase tööliste kollektiiv. Vene-Balti laevatehase vanemate nõukogu sekkus ammu enne Oktoobrirevolutsiooni aktiivselt tehase administratsiooni tegevusse.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni nimetati Vene-Balti laevatehase vanemate nõukogu Ajutise Täitevkomitee ringkirja alusel töölist komiteeks. Reorganiseeritud töölist komitees oli 26 inimest, neist 13 liiget, 13 kandidaati. Töölist komitee tööorganiks sai 5-liikmeline presiidium. Töölist komitee juurde moodustati töölist kontrolli sisse seadmiseks komissaride instituut. Komissarid kontrollisid tootmist, tehase varustamist kütte- ja toorainega ning

⁴ «Tööline», 23. novembril 1917.

⁵ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 3, l. 95.

vajalike materjalidega. Tehasekomitee määras komissarid ka Petrogradis asuva Vene-Balti Laevaehituse ja Mehhanika (Aktσιαseltsi) juhatusse ning Tallinnast Petrogradi evakueeritud laevade valmishitamise kontrollimiseks. Peale selle valiti igas tsehhis või töökojas tsehhikomitee, kes pidi arutama administratsiooni ja tööliste vahel tekkinud konflikte.

Vene-Balti laevatehase töölistekomitee teatas oma esimeses ringkirjas korraldava kontrolli sisseseadmisest tehases ja märkis, et «tehase administratsioon, töölised ja ametnikud peavad rangelt täitma kõiki töölistekomitee otsuseid talle antud juhendi ulatuses».⁶ Töölistekomitee tegevust juhtis tehase bolševike parteiorganisatsioon. 25. novembril 1917 arutas Vene-Balti tehase bolševike üldkoosolek spetsiaalselt töölistekontrolli küsimust. Töölistekomiteel soovitati kontrollimisel töösse kaasa tõmmata tehnilist personali, esmajärjekorras bolševike partei liikmeid. Koosolek kohustas töölistekomitee liikmeid pidama tihedat sidet rahvahulkadega, vältima bürokratismi töös, olema eeskujuks käitumises, hoidma kõrgel partei liikme ja töölistekollektiivi au.⁷

Vene-Balti laevatehase töölistekomitee ja kontrollorganite peatähelepanu kontrolli käigus oli suunatud tehase varustamisele kütteaine ja materjalidega.

Tehases «Dvigatel» asus kontrollkomisjon energiliselt tööle. Tehases ei toimunud midagi komisjoni teadmata.

«Dvigateli» tehase administratsioon püüdis kontrollkomisjoni tööd nurja ajada ja tootmist häirida. Ta teatas töölistele, et tehas lõpetab töö. Kontrollkomisjoni poolt kokkukutsutud tööliste üldkoosolek otsustas evakueerimise katkestada ja kohustas kontrollkomisjoni koos Tallinna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukoguga tarvitusele võtma abinõud tehase varustamiseks toor- ja kütteainega.

Energiliselt korraldasid töölistekontrolli Bekkeri tehase ja «Volta» töölised. Novembri lõpul seati töölistekontroll sisse Põhja Paberi- ja Puupapivabrikus. Töölistekomitee liikmed jaotasid omavahel kontrollfunktsioonid ja objektid. Johanson paberivabriku töölistekomitee seadis kontrolli

⁶ ENSV ORKA, f. R-1486, nim. 1, s.-ü. 30, l. 1.

⁷ ENSV ORKA, f. R-1486, nim. 1, s.-ü. 4, l. 1.

sisse nii tootmise kui ka kogu vabrikuvallitsuse kirjavahe-
tuse üle.

Aseri tsemenditehase töölisvanemate nõukogu esitas juba 27. oktoobril 1917 tehasevallitsusele nõudmise tunnistada tehases tööliskontrolli ja alluda töölisvanemate nõukogu kõigile korraldustele. Alates 10. novembrist 1917 seati tehase kontoris sisse töölisvanemate nõukogu liikme alaline valve. Tartu, Narva, Viljandi, Sindi ja teiste tööstusettevõtetega linnade ning alevite töölised tutvusid novembri lõpus ajakirjanduses avaldatud tööliskontrolli kohta antava dekreediga leninliku projektiga ja asusid seda ellu viima.

Tartu Telefonivabriku töölised valisid üldkoosolekul 12. novembril uue töölisvanemate nõukogu ja kohustasid teda sisse seadma tööliskontrolli vabriku tegevuse üle.

Tartus polnud suuri tööstusettevõtteid ja tööliste arv ei ulatunud seal viie tuhandenigi. Seetõttu polnud Tartus ka tugevaid, hästi organiseeritud ametiühinguid ja töölisorganisatsioone. Pärast Oktoobrirevolutsiooni sai Tartu ettevõtetes tööliskontrolli sisseseadmise juhtivaks keskuks Tartu Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu tööosakond, kus bolševikel alates 1917. aasta oktoobrist oli otsustav mõju.

16. novembril 1917 määras tööosakond kindlaks oma funktsioonid, mis seisnesid tööliste majandusvõitluse juh-
timises, töökonfliktide lahendamises ja vahelesegamises ettevõtete siseellu tööliste huvides, tööturu organiseerimises ja tööliskontrolli sisseseadmises tööstuse üle.

Tartu Nõukogu tööosakonna abiga kehtestati tööliskontroll aiandusettevõtetes, Willmanni tubakavabrikus ja teistes ettevõtetes.

Narvas ja selle ümbruses hakati tööliskontrolli sisse seadma kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu. Narva bolševike ajaleht «Rahvaleht» kutsus 5. detsembri 1917. aasta numbris töölisi üles võimalikult kiiresti tööliskontrolli kehtestama. Detsembri- ja jaanuarikuu jooksul kehtestati tööliskontroll kõigis Narva ettevõtetes. Eesti suuremate tööstuskeskuste tööliste eeskujul kehtestasid tööliskontrolli ka väikelinnade ja maa-asulate ettevõtete töölised.

Tööliskontroll kehtestati Koppel ja Ko. masinatehases Paides, Meleski klaasivabrikus. Selle tehase töölised ei kehtestanud ainuüksi kontrolli tootmise üle, vaid võtsid

tehase juhtimise täielikult enda kätte. Viljandis juhtisid tööliskontrolli sisseseadmist Viljandi Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee ja Sõja-revolutsioonikomitee. Nende abiga murti ettevõtjate sabotaaži lina- ja tikuvabrikus. 24. novembril 1917 kutsuti Viljandi Nõukogu Täitevkomitee ja Sõja-revolutsioonikomitee ühisele istungile linavabriku valitsuse direktor, kes pärast nõukogude võimu kehtestamist sulges vabriku masinaõli puudumise ettekäändel. Koosolekul esitati talle kategooriline nõudmine: alustada vabrikus 48 tunni jooksul tööd kahes vahetuses ja tunnistada tööliskontrolli. Tööliskomitee seadis linavabrikus tööliskontrolli sisse 1917. aasta detsembri lõpus.

Eesti tööstuskeskustes Tallinnas ja Narvas kehtestati tööliskontrolli töötajate revolutsiooniliste demokraatlike organisatsioonide abiga lühikese aja jooksul, kuid maal asuvates tööstusettevõtetes venis tööliskontrolli sisseseadmine tööliste nõrga organiseerituse ja ettevõtjate vastupanu tõttu. Bolševike Tallinna komitee saatis oma esindajaid nende ettevõtete töölistele appi kontrolli kehtestama.

Novembrikuu esimestel päevadel saabus Port-Kundasse bolševike Tallinna komitee esindaja O. Rästas. 4. novembril moodustasid tsemenditehase töölised tema abiga Kunda Sõja-revolutsioonikomitee, valisid revolutsioonilise tribunaali ja organiseerisid Punakaardi salga. 25. novembril reorganiseeris Sõja-revolutsioonikomitee töölisvanemate nõukogu tööliskomiteeks ja tootmiskontrolli anti äsja loodud kontrollkomisjoni kätte. 1918. aasta jaanuaris kehtestati tööliskontroll tehasele «Port-Kunda» kuulavas sadamas.

Analoogilist abi osutasid bolševike Tallinna komitee esindajad Türi paberivabriku, Sindi kalevivabriku ja teiste ettevõtete töölistele.

12. detsembril 1917 andis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee A. Toomanile välja orderi kontrolli kehtestamiseks Eesti esimese põllumajanduseltsi asjaajamise ja vara üle. Seltsi tegevdirektor parun G. Schilling tahtis sabotaaži ja venitamise abil kontrolli nurja ajada. Ta arreteeriti Eesti Nõukogu Täitevkomitee korraldusega. Pärast arreteerimist nõustus G. Schilling kontrolli kehtestamisega ning andis tööliskontrolli organite kätte kõik vajalikud dokumendid ja materjalid.

Tööliskontrolli kehtestamine tootmise ja toodangu jaotamise üle tekitas kodanluses viha. Ta hakkas kohe tööliskontrolli vastu võitlema, püüdis tootmist desorganiseerida, ettevõtteid tellimuste, tooraine ja kütte puudumise ettekäändel sulgeda jne.

Balti Manufaktuuri administratsioon Tallinnas teatas töölistele, et ta mingit kontrolli ei tunnista, ja juhul kui kehtestatakse tööliskontroll, ettevõtet toormaterjali ja kütteenainega ei kindlusta. Oma avalduse kinnituseks vähendas Manufaktuuri administratsioon töölisvanemate arvu viieni. Tallinna Sõja-revolutsioonikomitee mõistis oma istungil 9. detsembril Balti Manufaktuuri administratsiooni sabotaažipoliitika otsustavalt hukka ja nõudis administratsioonilt kategooriliselt kõikide abinõude viivitamatut tarvituselevõtmist tootmise jätkamiseks. Sõja-revolutsioonikomitee kohustas Balti Manufaktuuri töölisi teostama kontrolli tootmise üle.⁸

Et raskendada tööliskontrolli tegevust, hävitasid vabrikandid paljudes ettevõtetes raamatupidamise ja komertsraamatute andmed tellimuste, tooraine- ja materjalivarude, ettevõtte finantsolukorra jne. kohta.

Tehaste ja vabrikute normaalse töö häirimiseks, tootmise desorganiseerimiseks ja tööliskontrolli raskendamiseks kõrvaldasid ettevõtjad toorainet ja materjali. Osa kodanlikke spetsialiste toetas kapitalistide sabotaaži, millega taheti tööliskontroll nurja ajada.

Vene-Balti laevatehases asus osa spetsialiste Oktoobri-revolutsiooni esimestest päevadest alates nõukogude võimu poolele ja aitas tööliskontrolli sisse seada.

30 Vene-Balti tehase inseneri suhtus tööliskontrolli kehtestamisse aga eitavalt. Nad võtsid vastu resolutsiooni: 1) ignoreerida igasuguseid kontrollkomisjoni nõudmisi; 2) alluda ainult ettevõtte administratsiooni korraldustele; 3) jätkata tööd seni, kuni korraldusi annab administratsioon; 4) juhul kui kellegi ametniku edasine töötamine tehakse nimetatud tingimustel kontrollkomisjoni poolt võimatuks, lõpetavad kõik insenerid töö; 5) nende kohad kuulutatakse boikoti all olevateks.

Fr. Krulli tehase ametnikud keeldusid kontrolli kehtestava tööliskomitee tööst osa võtmast.

Aktsiaseltsi «Volta» juhatuse ametnikud olid töölis-

⁸ ENSV ORKA, f. R-1217, nim. 1, s.-ü. 1, l. 52.

kontrolli sisseseadmise vastu ja läksid isegi niikaugemale, et võtsid vastu resolutsiooni, milles tegid ettepaneku «Volta» tehase tööliskomitee laiali saata ja tööliste esindajad kontrollkomisjoni koosseisust välja viia.

Vabrikute ja Tehaste Komiteede Kesknõukogu lükkas selle aktsiaseltsi «Volta» juhatuse ametnike ettepaneku tagasi ja toetas tööliskomitee võitlust kontrolli teostamise eest.

Kodanlikud spetsialistid ja ametnikud ei toetanud ettevõtjaid ega astunud töliskontrolli vastu kõigis Tallinna ettevõtetes.

«Dvigateli» tehase ametnikud jäid kohtadele ja toetasid kontrollkomisjoni, abistades teda töliskontrolli teostamisel.

Arutades töliskontrolli sisseseadmise küsimust, võtsid Mayeri keemiatehase meistrid ja töödejuhatajad 6. detsembril toimunud üldkoosolekul vastu järgmise resolutsiooni: «Meie, Mayeri vabriku meistrid ja tööjuhatajad, otsustasime tööstuse kontrolli sisseseadmise puhul seda täielikult toetada ja töölistega selles asjas ühineda.»⁹

Murdes kapitalistide vastupanu ja sabotaaži ning tõmmates kaasa kodanlikke spetsialiste, kehtestas Eesti tööliklass otsustavalt ja järjekindlalt töliskontrolli tootmise üle. Ta sai seejuures kogemusi, tegi läbi majandamise kooli, valmistas ette sotsialistliku tootmise juhtide kaadrit.

Tööliskontrolli sisseseadmiseks moodustatud Ajutine Täitevkomitee avaldas 21. detsembril 1917 oma viimase ringkirja, milles ta teatas, et «on oma ülesande täitnud ja tööliste kontrolli seaduse elusse viinud, sest vabrikutes ja tehastes on uued töölistekomiteed ära valitud. Töölistekomiteede ja kontrollkomisjoni oma ülesandeks jääb edaspidi sisemisi organisatsioonid tööliste kontrolli dekreedid all korraldada.»¹⁰

Üheaegselt töliskontrolli sisseseadmisega tootmise üle seati see sisse ka jaotamise üle.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee võttis 18. detsembril 1917 vastu otsuse riidekaupade arvelevõtmise ja müümise korra kohta. Otsus kohustas kõiki vabrikuomanikke ja kaubafirmasid, kes enda nimel riidekaupu turule saadavad, ning suurkaupmehi kolme

⁹ «Sotsiaaldemokraat», 14. detsembril 1917.

¹⁰ «Tööline», 21. detsembril 1917.

päeva jooksul Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele teatama kõigist ladudes olevatest, juurde-tulevatest nii kodu- kui ka välismaise päritoluga riide-kaupadest (puuvillasest, kalevist, villasest, linasest, siidist jne.) ning nende müügist. Riidekaupade väljavedu Eestist ilma Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee loata oli keelatud. Otsuse kohaselt tuli 60 protsenti olemasolevatest ja ladudesse juurde-tulevatest riidekaupadest Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee käsutusse anda.

Kontrolli kehtestamiseks ajalehepaberi kulutamise üle loodi detsembrikuu alguses Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee juurde paberiosakond, kel tuli pidada paberi ja selle kulu täpset arvestust, hoolitseda, et kõik Eestis ilmuvad sotsialistlikud ajalehed saaksid normaalselt paberit, võitlema ajalehepaberiga sahkerdamise vastu, karistama süüdlasi ja konfiskeerima varjatuks tunnistatud ajalehepaberi.

1918. aasta jaanuaris avaldas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsuse Tallinna kingsepatöökodade töö korraldamise ja materjalide arvelevõtmise kohta. Selle otsuse täitmine tehti ülesandeks Tallinna nahatöölise ametiühingule.

Tööliskontrolli kehtestamisega tootmise ja jaotamise üle lõppes kapitalismivastase «punakaartlaste rünnaku» esimene etapp. Nüüd kerkis tööliskontrolli organite ette lahendamist vajav keerukam ülesanne — üleminek kontrollilt tootmise organiseerimisele ja ettevõtete natsionaliseerimisele.

V peatükk

TOOTMISE ORGANISEERIMINE

Pärast seda, kui Saksa väed 1917. aasta septembri lõpus ja oktoobri alguses vallutasid Muhu väina saared, suurenes märgatavalt Tallinna vallutamise oht läänest. Algas Tallinna tehaste, eelkõige laevatehaste kiire evakueerimine. Evakueerimine pandi seisma siis, kui Nõukogude valitsus sõlmis Saksamaaga vaherahu, alustas läbirääkimisi ning tekkis rahu sõlmimise ja sõja lõpetamise lootus.

Kuid nüüd kerkis teine probleem. Sõja lõpp pidi kaasa tooma sõjatööstuse demobiliseerimise.

Vabriku- ja tehasekomiteed ning tööliskontrolli organid pidid tootmise organiseerimisel ületama suuri raskusi. Neid raskusi süvendas majanduslik laos ja keeruline rahvusvaheline olukord.

Esimesena hakkas tööliste juhtimisel uuesti tööle «Dvigateli» tehas. Tehase tööliskomitee võttis 22. novembril vastu otsuse alustada 27. novembril tööd vagunite ehitamisel. Tööliskomitee pöördus tehaste nõupidamise poole palvega aidata materjalide hankimisel.¹ Töö Rahvakomisariaat koos Petrogradi rajooni küttekomiteega, kuhu oli saadetud «Dvigateli» tehase tööliskomitee palve, garanteeris tehasele küttematerjali kohaleveo.² See lubadus täideti. 1918. a. jaanuaris sai tehas 11 vagunit sütt Arhangeliskist.³

«Dvigateli» tehase tööliskomitee ostis kütet ja materjale ka kohapeal. Kontrollkomisjoni ettekande alusel otsustas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee 5. detsembril konfiskeerida «Volta» tehasele kuulunud puud ja anda need «Dvigatelile».⁴ Osa puud saadi Lutheri vabrikult. «Dvigateli» tööliskomitee avastas Otto Egersi laevatehase laos 75 tammepakku, mille tehaste nõupidamine rekvireeris ja «Dvigateli» tehasele andis.⁵ 150 tammepakku ostis «Dvigateli» tehase tööliskomitee detsembrikuus Vene-Balti tehase Tallinna Sõja-revolutsioonikomitee poolt määratud hinnaga.⁶

Tööliskomitee ja kontrollkomisjoni energilise tegevuse tulemusena kindlustati «Dvigateli» tehas esialgu kütte ja materjalidega ning 27. novembril algas tehases normaalne töö. Tööliskontrollil kulus vaid üks nädal tootmise organiseerimiseks.⁷

Samal ajal kui tööliskontrolli organid organiseerisid tootmist, püüdsid kapitalistid tõestada selle organiseerimise võimatust.

29. novembril 1917 saatis aktsiaseltsi «Dvigatel» juha-

¹ ENSV ORKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 11, l. 14.

² ENSV ORKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 5, l. 26.

³ ENSV ORKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2558, l. 82, 86.

⁴ ENSV ORKA, f. R-1217, nim. 1, s.-ü. 1, l. 48.

⁵ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 11, l. 30.

⁶ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 11, l. 29.

⁷ ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 5, l. 26.

tus Tallinna tehase direktorile kirja, milles teatas, et «tehase taastamine Tallinnas pole võimalik, kuna kütet pole, materjale pole, sisseseade on evakueeritud, vahendeid pole. Osaline tööde uuestialustamine on võimalik, kui töölised pole liiga nõudlikud palga suhtes.»⁸

Kuid töölised korraldasid tootmise kapitalistide abita ja olid täis otsustavust ka edaspidi ekspluataatoriteta toime tulla.

Kuna tehase administratsioon pidurdas juhatuse korralduse kohaselt igati kontrollkomisjoni tööd ja takistas süstemaatiliselt tehase tootmist tervikuna, nõudsid töölised tehase administratsiooni kõrvaldamist ja tehase juhtimise üleandmist töölistele.⁹

Suure töö tootmise taastamisel tegi tööliskomitee Vene-Balti tehases, kus sisseseade oli evakueerimiseks peaaegu täiesti demonteeritud.

Töölised kogusid tehase territooriumile laialipillatud sisseseadet ja monteerisid seda, otsisid ja hankisid kütet. Puukütet oli tehases küllaldaselt. Seda võis jätkuda 10—12 kuuks.¹⁰

Raske oli söe ja vedelkütusega, mida polnud üldse. Juba 1917. aasta juunis vastas Tallinna piirkonna tehaste nõupidamine Vene-Balti tehase nõudmisele, milles paluti tehase ühele tööriistatöökojale iga kuu kaks tuhat puuda naftat ja masuuti anda, et linn kannatab terava naftapuuduse all ja lähemal ajal ei ole vedelkütuse saabumist küllaldasest kogusest oodata.¹¹

Vene-Balti tehase tööliskomitee hankis tehasele ka toorainet. 1917. aasta kevadeks oli Vene-Balti ja Põhja-Lääne laevatehases varuks ligi 300 000 puuda terast laevaehituseks.¹² Tööliskomitee jälgis terase kulutamist rangelt. Nii keelas komitee kahe vagunitäie terase müügi aktsiaeltsile «Vene Renault», mida plaanitses tehase administratsioon.¹³

Küllaldase hulga tooraine ja kütte olemasolu võimaldas Vene-Balti tehases teha üheaegselt ühe suure trans-

⁸ ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 218, l. 5.

⁹ «Tööline», 7. detsembril 1917.

¹⁰ Eesti NSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv (TLA), f. 195, nim. 3, s.-ü. 182, l. 16—17.

¹¹ ENSV RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2482, l. 40, 69.

¹² NSVL ORKA, f. 382, nim. 2, s.-ü. 132, l. 3.

¹³ ENSV RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2935, l. 11.

pordilaeva ja kahe väikese laeva ulatuslikku remonti ning kahe suure ja nelja keskmise laeva väiksemat remonti.

Vene-Balti tehase tööliskontrolli esindaja hankis Balti Kaubalaevastiku Meremeeste Liidu Keskkomiteelt tellimuse 13 transpordi- ja kaubalaeva remontimiseks tehases.¹⁴ Et kindlustada tööd võimalikult suuremale arvule töölistele, organiseeris Vene-Balti tehase tööliskomitee tehases majandustöid, nagu puude saagimine jne.

24. novembril arutas Fr. Krulli masinatehase tööliskomitee koos direksiooni ja insener-tehnilise personaliga tehase taastamise ja töö uuestialustamise küsimust.

Evakueerimise käigus oli suur osa sisseseadest välja veetud. Ootamata väljaveetud sisseseade ja materjalide tagastamist, tegi Krulli tehase tööliskomitee kindlaks, et tööle saab asuda 30—40 protsenti töölistest, mõned töökojad aga saavad täies ulatuses tööd alustada.¹⁵ Krulli tehase tööliste üldkoosolek otsustas 29. novembrist alates tehase taastamist alustada.¹⁶

Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu juures asuv tehaste taastamise komisjon toetas Krulli tehase tööliskomitee algatusi tootmise organiseerimisel. Omalt poolt taotles komisjon Riigi Kaitse Erinõupidamiselt vahendite eraldamist Krulli tehase taastamiseks. Samal ajal kohustas komisjon tööliskomiteed ja tehasevalitsust demonteeritud sisseseadet kiires korras taastama. Selle korralduse täitmise ja sisseseade monteerimisprotsessi kontrollimiseks määras komisjon tehasesse oma komissarid.¹⁷ Tehase sisseseade monteeriti kohale ja algas normaalne töö. Tehas töötas kuni 1918. aastani.¹⁸

Tööliskomitee energilised abinõud tooraine ja kütte muretsemisel võimaldasid 9. jaanuaril 1918 alustada uuesti tööd plekivabrikus «Täht».¹⁹

Tööliskontrolli organid taastasid tehaseid ja korraldasid tootmist ka teistes Eesti linnades.

Paide masinatehase «Koppel ja Ko.» kontrollkomisjon tutvus tehase 1917. aasta tootmistegevusega ja määras kindlaks tehase kütte- ja toorainevajaduse 1918. aastaks.

¹⁴ ENSV RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 6954, l. 14.

¹⁵ ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 210, l. 5.

¹⁶ Sealsamas, l. 7.

¹⁷ Sealsamas, l. 7, 19.

¹⁸ ENSV RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2907, l. 303.

¹⁹ Sealsamas, l. 314.

Kontrollkomisjon pöördus 18. jaanuaril 1918 tehaste nõupidamise poole palvega eraldada põllumajandusmasinaid remontivale tehasele vajalik hulk sütt ja malmi. Maakonna Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee toetas kontrollkomisjoni palvet. Vajalik küte ja tooraine saadi.²⁰

Aktiivselt sekkus tootmisse Port-Kunda tsemenditehase tööliskomitee. Tehase juhatus tahtis tsemendi tootmist vähendada ja 150 töölist vallandada, motiveerides oma teguviisi kütte puudusega, kuigi 24. oktoobri 1917 seisuga oli tehasel tegelikult ligi 20 000 puuda kütteainet. Tööliskomitee keelas tehase direksioonil tööliste vallandamise ja võttis tarvitusele abinõud tootmise normaalse mahu säilitamiseks. Kiires korras lõpetati veski remont, viidi lõpule tööd pöördahju monteerimisel. Ahi hakkas andma toodangut. Pöördahju juures hakati tsemendipõletamisel söe asemel põlevkivi kasutama. 1917. aasta detsembris hankis tööliskomitee tehaste nõupidamiselt 25 vagunit põlevkivi vedamiseks Kohtlast.²¹

Kapitalistide sabotaaž oli seadnud Narva tekstiilivabriku ja muud ettevõtted raskesse olukorda. Oktoobrirevolutsiooni eel vallandati Kreenholmi Manufaktuuris 3500 kangrut, vähendati tootmist. Ettevõtjad kavatsesid tootmise tooraine puudumise ettekäändel täiesti lõpetada. Samal ajal oli Kreenholmi Manufaktuuris 10. novembriks 1917 150 vagunitäit kedrust.²² Kuid vabrikandid ei tahtnud seda kohapeal töödelda, vaid kavatsesid kedruse Narvast välja vedada ja mujal kõrge hinna eest maha müüa.²³ Tööliskomitee ei lasknud kedrust välja vedada ja andis selle töösse kohapeal.

Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee võttis tarvitusele energilisi abinõusid Kreenholmi Manufaktuuri, linavabriku ja masinatehase kindlustamiseks toorainega.²⁴

Mõistes tekstiilikäitiste tooraine saamise vähenemisest tekkinud rasket olukorda, otsustas Viljandi ladude tööliskomitee alustada uuesti tööd ladudes, mille omanikud

²⁰ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 18, l. 154, 155.

²¹ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 25, l. 18.

²² ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 4, l. 41.

²³ Sealsamas.

²⁴ ENSV ORKA, f. 1233, nim. 1, s.-ü. 50, l. 89, 108, 111, 135.

Kreemholmi Manufaktuuri töölistekomitee. Esimeses reas vasakult neljas A. Mesilane ja viies M. Danilov

1917. aastal olid sulgenud, ja saata toorainet ettevõtetele, kus seda väga vajatakse.²⁵

1918. aasta jaanuarikuus Petrogradi Vabrik- ja Tehasekomiteede Kesknõukogule saadetud kirjas teatab Viljandi Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu tööseksioon, et Polli tikuvabrikus on kehtestatud kontroll, kuid vabrikant ei anna 1917. aasta kohta aruannet ja väidab, et tal pole olnud mingit raamatupidamist. Aastakäive oli mitu miljonit, kuid Polli jooksva arvel kohalikus pangas oli vaid mõni tuhat rubla. Ametnike teatel pidid vabrikandil suured rahasummad olema Volga-Kaama pangas. Ettevõtte on küttega kindlustatud, pole aga liimi, väävli, kamprit, pimsskivi, parafiini ja teisi tikude tootmiseks vajalikke keemiapreparaate. Vabrikuko-

²⁵ «Maatamees», 22. veebruaril 1918.

mittee ei teadnud, kust nimetatud toorainet hankida, ja palus teatada, kuidas ja kust seda võib saada.²⁶

Oma vastuses sellele kirjale soovitas Vabriku- ja Tehasekomiteede Kesknõukogu tikuvabriku omanikule Pollile teatavaks teha, et tööliskontroll tootmise üle on kehtestatud Rahvakomissaride Nõukogu dekreediga ja ettevõtja sellele dekreedile mitteallumine võib kaasa tuua vabriku rekvireerimise. Kesknõukogu saatis järelepärimise Volga-Kaama panka Polli rahasummade kohta Volga-Kaama panga jooksva arvel ja lubas vastusest Viljandi Töölise, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu informeerida.

VI peatükk

TÖÖSTUSE JUHTIMISE ORGANITE LOOMINE

Esimestel nädalatel pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu asus Nõukogude valitsus üheaegselt tööliskontrolli kehtestamisega looma tööstust reguleerivaid ja juhtivaid riiklikke organeid.

8. novembril 1917 arutas Rahvakomissaride Nõukogu V. I. Lenini eesistumisel kogu riigi majanduselu reguleeriva ja juhtiva majanduskeskuse loomist. 11. novembril moodustas Rahvakomissaride Nõukogu komisjoni Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu organiseerimiseks. V. I. Lenin märkis, et Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu «peab olema majanduse alal samasugune võitlusorgan kapitalistide ja mõisnike vastu võitlemiseks, nagu poliitika alal on seda Rahvakomissaride Nõukogu».¹

1. detsembril 1917 kinnitas Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee projekti ja võttis vastu Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu loomise dekreedid. Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu ülesandeks oli rahvamajanduse ja riiklike finantside organiseerimine. Selleks töötas Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu välja riigi majanduselu reguleerimise üldnormid ja plaani, kooskõlastas ja ühendas reguleerivate kesk- ja kohalike asutuste tegevust. Eestis reguleerisid ja organiseerisid tootmist, juhtisid tööstust enne

²⁶ NSVL ORKA, f. 472, nim. 1, s.-ü. 9, l. 66.

¹ V. I. Lenin. Teosed, 36. kd., lk. 414.

majandusalaste keskorganite moodustamist töörahva ja sõjaväelaste nõukogud ning sõja-revolutsioonikomiteed või spetsiaalselt loodud osakonnad, komisjonid ning komiteed nõukogude ja ametiühingute juures. Tallinnas reguleeris ja organiseeris tootmist Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu poolt 1917. aasta novembris moodustatud tehaste taastamise komisjon. Komisjon tegi palju ära tootmise organiseerimise ja evakuatsioonist halvatud tehaste taastamiseks.

Komisjon aitas kaasa «Volta» tehase taastamisele, kust sisseseade ja materjalid olid peaaegu täielikult välja veetud. Komisjon kavatses «Volta» tehast taastades rajada kaubavagunite remondi töökojad, mis suudaksid remontida 300 vagunit kuus. Edaspidi kavatseti tehas taastada elektrotehnilise tootmisega ettevõtteks.²

Tallinna Nõukogu juures loodi ka demobilisatsioonikomisjon, kes samuti tegeles tööstuse taastamisega Tallinna piirides. 1917. aasta detsembris ühendas Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu selle komisjoni Tallinna linnavolikogu juures loodud demobilisatsioonikomisjoniga ning nimetas uue komisjoni Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu juures asuvaks tööstuse demobiliseerimise komisjoniks.³ Komisjonil oli 5 sektsiooni: tööstuse taastamise ja demobiliseerimise, ühiskondlike tööde ja tööbörside organiseerimise, transpordi ja kaubanduse, sõjatööstuse jääkide kasutamise ja vägede demobiliseerimise ning põllumajanduse sektsioon.⁴ Sõjaväevara jääkide kasutamise tegelev sektsioon laiendas oma tegevuse Peeter Suure merekindlusele, Tallinna kindlustatud piirkonnale ja Põhjarinde 12. armee rajoonile. Toetudes intendanditeenistusele, sõjatööstuse komitee esindajatele ning armee ja laevastiku demokraatlikele organisatsioonidele, pidi sektsioon valvama sõjaväevara õigeaegse kogumise, hoidmise ja remondi ning selle otsustarbekohase jaotamise järele. Sektsioon saatis välja töölistliku töökodasid, ladusid, sõjaväevara jms. otsima.

Transpordi ja kaubanduse sektsioon tegeles sõjalaevastiku demobiliseerimisega, normaliseeris kaubalaevastiku tööd, revideeris sõja- ja kaubasadamaid nende normaalse

² ENSV RAKA, f. 219, nim. 1, s.-ü. 217, l. 168—169.

³ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 13—14.

⁴ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 49, l. 3.

tegevuse taastamise eesmärgil, organiseeris uute laevade ehitamist, vanade remonti jms.

1917. aasta detsembrikuu alguses hakkasid eesti bolševikud ette valmistama üle-eestilise rahvamajanduse organiseeriva organi loomist. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee võttis 5. detsembril vastu otsuse moodustada töökomissariaadi asemel Eestimaa Rahvamajanduse Nõukogu.⁵

Küsimust arutati põhjalikult Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu, Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu, linnavolikogu bolševike fraktsioonide, ajalehtede «Tööline» ja «Eesti Teataja», VSĐT(b)P Tallinna Komitee, ametiühingute ning vabriku- ja tehasekomiteede esindajate nõupidamisel. Ettekande tegi bolševik N. Härm. Nõupidamine tunnistas vajalikuks Rahvamajanduse Nõukogu moodustamise Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu juures osakonna (komissariaadi) õigustes, laiendades tema tegevust kogu Eesti territooriumile.⁶

Rahvamajanduse Nõukogu tuli moodustada vabriku- ja tehasekomiteede, ametiühingute, nõukogude, linnaomavalitsuste ning Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esindajatest. Nõukogu moodustamiseks valis nõupidamine organiseeriva komisjoni, kuhu kuulusid V. Kingissepp, N. Janson, G. Sokolov, O. Rästas, J. Rästas, N. Härm, J. Ikmelt jt., kokku üheksa inimest.⁷ Samal nõupidamisel otsustati pärast bolševik N. Jansonit ettekannet ühendada ametiühingud ning vabriku- ja tehasekomiteed ühtseteks töölisorganisatsioonideks — tootmisala ametiühinguteks.⁸

13. jaanuaril 1918 avaldas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu otsuse Eesti rahvamajandust juhtiva keskg organi — Eestimaa Rahvamajanduse Nõukogu moodustamisest. Rahvamajanduse Nõukogusse kuulus 85 inimest, nende hulgas 30 vabriku- ja tehasekomiteede esindajat, ametiühingute poolt 26 inimest, Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu, Tallinna, Narva, Tartu ja üheksa maakonna nõukogu poolt 29 inimest.⁹

⁵ «Eesti Teataja», 9. detsembril 1917.

⁶ «Maatamees», 25. (12.) jaanuaril 1918.

⁷ Sealsamas.

⁸ Sealsamas.

⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 594—595.

Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu juures moodustati 1918. aasta jaanuaris lisaks teistele osakondadele komissariaadi õigustes olev tööstusosakond, mida juhtis bolševik N. Janson.¹⁰ Tööstuskomissari juures asutati 20-liikmeline kolleegium, kuhu kuulus 5 ametiühingute, 5 haigekassade, 5 vanemate nõukogude keskkomitee ja 5 Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu esindajat.¹¹

Narvas juhtis linna majanduselu Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee. Juba 29. novembril 1917 loodi täitevkomitee juurde töölisküsimuse ning vabriku- ja tehasetööstuse osakond, mis hiljem nimetati töösakonnaks. Osakonda juhtisid bolševikud V. Anni ja A. Tiiman.¹² Peale selle osakonna tegeles veel Narva majanduseluga, peamiselt vabrikute ja tehaste tootmistevusega, Narva vabriku- ja tehasekomiteede keskbüroo. 31. detsembril 1917 ühendas Narva Nõukogu Täitevkomitee vabriku- ja tehasekomiteede keskbüroo täitevkomitee töösakonnaga allosakonna õigustes.¹³

Kõikide Narva linna ja selle ümbruse majanduse küsimuste ning toitlusküsimuse lahendamiseks moodustas Narva Tööliste ja Soldatite Nõukogu Täitevkomitee 12. jaanuaril 1918 20-liikmelise majandusnõukogu, kuhu kuulusid täitevkomitee osakondade juhatajad, toitluskomisjoni liikmed, vabrikute ja tehaste esindajad.¹⁴

Tartus juhtis linna majanduselu pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu Tartu Tööliste, Soldatite ja Maatameeste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee ja selle töösakond. Linnamajanduse juhtimiseks valiti 5-liikmeline spetsiaalne majanduskomisjon.¹⁵

21. jaanuaril 1918 moodustati Tartu ametiühingute ning vabriku- ja tehasekomiteede konverentsil 13-liikmeline Rahvamajanduse Nõukogu. Rahvamajanduse Nõukogu presiidiumi esimeheks valiti bolševik A. Blaufeldt. Rahvamajanduse Nõukogule antud juhendis nõudis konverents tootmise arendamist, selle põhisuuna reguleerimist, kohaliku tööstuse arendamist ja vajaliku toorainega kind-

¹⁰ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 2, l. 22—23.

¹¹ Sealsamas, l. 28—29.

¹² ENSV ORKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 100, l. 32.

¹³ Sealsamas, l. 45.

¹⁴ Sealsamas, l. 57.

¹⁵ «Молот», 23. jaanuaril 1918.

lustamist, tööpuuduse, tööbõrside organiseerimise, tööliste kindlustamise jt. küsimuste lahendamist.¹⁶

Tartu Rahvamajanduse Nõukogu saatis laiali kodanluse loodud sõjatööstuse komitee ja võttis üle kogu tema asjaajamise. Ta likvideeris ka vabrikuinspektsiooni, mille funktsioonid anti Rahvamajanduse Nõukogu tehnilisele osakonnale. Rahvamajanduse Nõukogu otsustas lähemal ajal natsionaliseerida jõelaevad.¹⁷

Eesti väikelinnades, kus tööstusettevõtted olid väikesed, ei moodustatud Rahvamajanduse Nõukogusid, vaid loodi vastavad osakonnad kohalike nõukogude juures piirkonna majanduse juhtimiseks.

Viljandi Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu Täitevkomitee juures loodi töö-, töökaitse ja kaubanduse, metsa- ja põllumajanduse ning tehnika osakond. Töö-, töökaitse ja kaubanduse osakonda juhtis bolševik J. Vanakamar.¹⁸

Võrus moodustati Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogu juures rahvamajanduse osakond, mida juhtis bolševik O. Leegen.¹⁹

Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu töötas välja kohalike rahvamajanduse nõukogude ja nõukogude juures asuvate majandusosakondade põhimääruse, milles määrati kindlaks nende tegevusfunktsioonid. Rahvamajanduse nõukogude ülesanneteks kohtadel oli: üldiste küsimuste arutamine ja lahendamine, piirkonna töölistikontrolli allorganite tegevuse ühendamine, nende suhete reguleerimine, üksikasjaliste instruksioonide väljatöötamine, piirkonna kõigi vajaduste väljaselgitamine kütte, tooraine, materjalide ja poolfabrikaatide, tootmisvahendite, tööjõu, transpordivahendite osas. Elanikkonna, põllumajanduse jm. vajaduste kindlustamiseks jaotasid rahvamajanduse nõukogud tellimusi ettevõtete vahel, reguleerisid transpordi, kehtestasid kontrolli finantseerimise üle jne.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee võttis 9. detsembril 1917 vastu otsuse Tallinna tööstusrajooni tehaste nõupidamise likvideerimise kohta. Kõik asjaajamine, varandus, sularaha ja krediidid anti kuni

¹⁶ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 643—644.

¹⁷ «Edasi», 20. veebruaril 1918.

¹⁸ «Tööraha Hääli», 29. detsembril 1917.

¹⁹ Nõukogude võimu eest, Tallinn 1957, lk. 361.

Eesti Rahvamajanduse Komitee (Nõukogu) moodustamiseni Tallinna tööstusrajooni vanemate kesknõukogu valitsemise alla. Oma otsusest informeeris Täitevkomitee Rahvakomissaride Nõukogu.²⁰ Vanemate kesknõukogu tegi bolševikele Kleserile, Härmile ja Leppikule ülesandeks Eesti Nõukogu Täitevkomitee otsus ellu viia. 10. detsembril tulid Kleser, Härm ja Leppik punakaartlaste salgaga tehaste nõupidamise ja sulgesid selle, võttes üle kogu asjaajamise ja kassa.²¹ Kodanliku tehaste nõupidamise laialisaatmist juhtis V. Kingissepp.²²

Kuni Rahvamajanduse Nõukogu polnud veel loodud, kasutasid bolševikud tehaste nõupidamise aparraati Eesti tööstuse juhtimiseks, kõrvaldades sealt eelnevalt kodanluse esindajad ja kokkuleplased. 11. detsembril 1917 valiti vanemate kesknõukogu ja ametiühingute keskbüroo ühisel koosolekul tehaste nõupidamise juhatajaks E. Muss, sekretäriks N. Härm.²³

Ettevõtete küttega varustamise parandamiseks anti detsembrikuu lõpus reorganiseeritud tehaste nõupidamisele vanemate kesknõukogu otsusel üle kubermangu küttekomisjon.²⁴ Senikaua kui kubermangu küttekomitee eesotsas olid kodanluse esindajad ja endised tsaariametnikud ning kütte varumine oli spekulantide ja tegelinskitel käes, ähvardas reaalne oht, et tööstusettevõttes ja linnade elanikkond jääb kütteta. Tallinna jaoks oli juulikuuks vajaliku 400 000 ruumimeetri asemel kokku ostetud vaid üks viiendik sellest, tehased olid varunud ainult veerandi vajalikust küttest.²⁵

Pärast Oktoobrirevolutsiooni kehtestati kubermangu küttekomitee tegevuse üle Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee komissaride kontroll, komitee koosseisu viidi revolutsiooniliste organisatsioonide esindajad. Töörahvas võttis kütte varumise enda kätte. Üksnes neljas maakonnas — Harju, Viru, Järva ja Pärnu maakonnas — saadeti metsatööle ligi 3000 inimest ja 6000 hobust.²⁶

²⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 513.

²¹ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 12, l. 87.

²² ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 4, l. 198.

²³ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 22, l. 23.

²⁴ ЕКР Keskkomitee Arhiiv, f. 6364, s.-ü. 142, l. 16.

²⁵ «Известия Ревельского совета рабочих и воинских депутатов», 16. juulil 1917.

²⁶ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 12, l. 16.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee põllumajandusosakond annulleeris puudega spekulatsioonide ärahoidmiseks kõik metsaraiumise eralepingud ja andis puude varumise õiguse tehaste nõupidamisele, kes pidi rahuldama ettevõtete ja elanikkonna vajadused.

Küttetagavarade väljaselgitamiseks ja arvelevõtmiseks organiseeris tehaste nõupidamine ka kõigi kütteladude revideerimise. Õigel ajal tarvituselevõetud abinõud aitasid küttepuudust vältida. Kodanlus püüdis puudevedu takistada. Nii seisis ühel novembripäeval Sonda jaamas 95 ja Aegviidu jaamas 225 laadimata vagunit.²⁷

Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee võttis aktiivselt osa tootmise reguleerimisest ja organiseerimisest. Ta suunas oma komissare kütte-, tooraine- ja materjaliladusid revideerima, toiduainete tagavarasid välja selgitama, arutas ettevõtete evakuatsiooni, töölikontrolli kehtestamise küsimusi, aitas ettevõtteid varustada toorainega. Sõja-revolutsioonikomitee rakendas abinõusid tööpuuduse likvideerimiseks ning kiitis heaks Valga Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu initsiatiivi ühiskondlike tööde organiseerimisel, kaotas ületunnitöö ettevõtetes jms.

Sõja-revolutsioonikomitee eeskujul valisid ka vabrikuja tehasekomiteed enda hulgast töölikomissare, kes jälgisid ettevõtte tootmist.

Komissaride instituudi loomise ja tööliste aktsiaseltside juhatustesse viimise eesmärgiks oli nende kaasatõmbamine ettevõtete juhtimisele. See oli üheks töölisjuhtimisele ülemineku vormiks.

Esinedes VI ülevenemaalisel erakorralisel nõukogude kongressil, märkis V. I. Lenin: «... töölikontrollist, neist tööliklassi esimestest sammudest, ... töölikontrolilt, mis kõigis peamistes tööstusharudes paratamatult pidi jääma kaootiliseks, killustatuks, algeliseks, poolikuks, oleme jõudnud tööstuse töölisjuhtimiseni üleriigilises ulatuses.»²⁸

²⁷ ENSV RAKA, f. 218, nim. 1, s.-ü. 6, l. 207.

²⁸ V. I. L e n i n. Teosed, 28. kd., lk. 120, 121.

TÖÖSTUSE, TRANSPORDI JA PANKADE NATSIONALISEERIMINE

Tööliskontrolli kehtestamine tootmise üle oli ettevalmistuseks tööstuse natsionaliseerimisele. Selleks et vallutada rahvamajanduse võtmepositsioonid ja luua proletaariaadi diktatuuri majanduslik baas aitas tööliskontroll leida sotsialistliku tootmise organisaatoreid ja juhte tööliklassi hulgast.

Tööstuse natsionaliseerimist valmistas ette Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu ja kohalike rahvamajanduse nõukogude organiseerimine, kontroll pankade üle ja sellele järgnev pankade natsionaliseerimine. «Tööliskontrollilt me siirdusime Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu loomisele,» kõneles V. I. Lenin III ülevenemaalisel nõukogude kongressil. «Ainult see abinõu ühes pankade ja raudteede natsionaliseerimisega, mis viiakse läbi lähemal päevil, võimaldab meil uue, sotsialistliku majanduse ülesehitamist alustada.»¹

Tööstuse natsionaliseerimine oli üheks sotsialistliku revolutsiooni tähtsamaks ülesandeks, mis nägi ette tootmisvahendite kapitalistliku omandivormi likvideerimise revolutsioonilisel teel ja sotsialistliku majanduse baasi ehitamise.

Nõukogude võim lähenes tööstuse natsionaliseerimisele ettevaatlikult. 1917. aasta novembrist 1918. aasta märtsini ei püstitanud ta tööstuse valdkonnas sotsialistlike ümberkujunduste viivitamatu teostamise ülesannet. Sel ajal viis proletaarne riik majanduse, tehnika ja kultuuri arengust arvestades ellu vaid sotsialismile ülemineku abinõusid, läks «tööliskontrollilt... tööstuse... juhtimiseni üleriigilises ulatuses»².

Üheaegselt tööliskontrolliga toimus kuni 1918. aasta keskpaigani tööstuse osaline natsionaliseerimine. Nõukogude võim oli sunnitud rakendama «karistusabinõusid» üksikute tööstusettevõtete suhtes, mille omanikud saboteerisid tööliskontrolli kehtestamist. Need ettevõtted nat-

¹ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 431

² V. I. Lenin. Teosed, 28. kd., lk. 121.

sionaliseeriti. Natsionaliseerimine toimus ka ettevõtete konfiskeerimise, rekvireerimise ja sekvesteerimise teel.

Nõukogude valitsuse esimeseks sammuks tööstuse natsionaliseerimisel oli 17. novembril 1917. aastal Rahvakomissaride Nõukogus otsuse vastuvõtmine Vladimiri oblastis asuva Likino manufaktuuriühisuse vabriku natsionaliseerimise kohta. Likino manufaktuur natsionaliseeriti seetõttu, et vabrikandid püüdsid ettevõtet sulgeda ja 4000 töölist tänavale heita.³

1918. aasta jaanuarist alates hakati ettevõtteid natsionaliseerima intensiivsemalt. 1. juuniks 1918 oli natsionaliseeritud juba üle 500 tehase ja vabriku, millest ligi poole moodustasid rasketööstuse ettevõtted.⁴ See oli V. I. Lenini kujuka väljenduse järgi «punakaartlaste rünnak kapitalile», mis laostas kodanluse majandusliku jõu põhjalikult. 28. juunil võttis Nõukogude valitsus vastu dekreeidi suur- tööstuse üldisest natsionaliseerimisest.

Tööstusettevõtete natsionaliseerimine Eestis algas 1917. aasta detsembris. Seda tehti nõukogude võimu kohalike organite ja tööliste koosolekute otsuste kohaselt.

Algul natsionaliseeriti väikesi ettevõtteid, kus töölised olid suutelised toime tulema organiseerimistöö, juhtimise ja tootmisega. Neid natsionaliseeriti tavaliselt ametiühingute nõudmisel, kes tundsid hästi tootmist ja võtsid natsionaliseeritud ettevõtete juhtimise enda kätte.

2. detsembril 1917 tegi Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee Nõukogude valitsuse dekreeidi alusel Tallinna linna omavalitsusele ettepaneku konfiskeerida ning võtta viivitamatult enda kätte kaupmeeste ja linnakodanike seltside varandus.⁵ 1917. a. detsembrikuu esimesel poolel konfiskeeris Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu merekindluse kindralite ja ohvitseride huvides loodud sõjamajanduse seltsi varad. Seltsi juhtimine anti Tallinna ja Eesti Nõukogu, Tallinna garnisoni sõjaväe- ja laevastikukomitee, kaubandustöötajate ametiühingu ning töölisvanemate nõukogu keskkomitee esindajate 20-liikmelise kollektiivi kätte.⁶

³ Декреты Советской власти, 1. kd., lk. 105.

⁴ П. И. Лященко. История народного хозяйства СССР, III kd., М., 1956, lk. 35.

⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 481.

⁶ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 5, 1. 186.

Ehitus-tööstuskontori «Arhitekt P. John Cook ja Ko.» osakondade töölised ja teenistujad võtsid üldkoosolekul Tartus 14. detsembril ja Tallinnas 18. detsembril 1917 vastu otsuse kontori omaniku P. J. Cooki firma juhtimiselt kõrvaldamise, firma natsionaliseerimise ja juhtimise enda kätte võtmise kohta. Natsionaliseeritud firma juhtimine tehti ülesandeks tööliste ja teenistujate hulgast valitud komiteele, kelle esimeheks oli soldat A. Midri.⁷

Tallinna Pagarite ja Möldrite Ametiühingu esildusel otsustas Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee 11. jaanuaril 1918 konfiskeerida 13 leivatööstust ja anda need Pagarite ja Möldrite Ametiühingu korraldusse.⁸ Täitevkomitee otsuse kinnitas Tallinna Nõukogu. Leivatööstused konfiskeeriti ja anti üle ametiühingule.

26. jaanuaril 1918 kinnitas Tallinna Nõukogu oma Täitevkomitee otsuse belgia kapitalistidele kuulunud hoburaudtee natsionaliseerimise kohta. Hoburaudtee ekspuaterimiseks valiti linnanõukogu ja trammitööliste esindajatest koosnev komisjon. Nõukogu poolt kuulusid komisjoni bolševikud Preiverk ja Klemmer.⁹

Tööliskontrolli kehtestamisega Tallinna trüki- ja köitekodades 1918. aasta jaanuaris algas faktiliselt nende trükikäitiste natsionaliseerimine, kuna käitiste omanikud kõrvaldati asjaajamiselt. Kõiki trüki- ja köitekodasid ning nende tootmistegevust juhtis kontrollkomisjon, kuhu kuulusid trüki- ja köitekodade esindajad.

1917. aasta detsembrist kuni 1918. aasta jaanuarini-veebruari ei natsionaliseeritud Tallinnas ühtki suuremat tööstusettevõtet. Seda võib seletada suurtes ettevõtetes kehtestatud tööliskontrolliga, mis arenes järk-järgult töölisjuhtimiseks.

Vene-Balti laevatehase bolševike organisatsiooni koosolekul 7. jaanuaril 1918 võeti vastu otsus tehas natsionaliseerida, kõik liigsed ametnikud vallandada, tehas Puna kaardi valve alla võtta, Petrogradi Rahvakomissaride Nõukogusse delegaadid saata, kes peavad Nõukogude valitsusele teatama tehase natsionaliseerimisest ning

⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 530.

⁸ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 1, l. 9.

⁹ ENSV ORKA, f. R-1216, nim. 1, s.-ü. 2, l. 18.

paluma teda tühistada tehase juhtimine valitsuse poolt ja asendada see töölisjuhtimisega.¹⁰

Koosolek tegi tehase tööliskomitee ülesandeks see otsus 24 tunni jooksul täide viia. 9. jaanuaril 1918 arutas tehase parteiorganisatsiooni koosolek jälle tehase natsionaliseerimise küsimust, sest tööliskomitee ei täitnud eelneva koosoleku otsust ega natsionaliseerinud tehast. Selle asemel et tehas enda kätte võtta, alustas tööliskomitee viljatuid läbirääkimisi tehase direktoriga. Koosolek otsustas tööliskomitee reorganiseerida ja tehas natsionaliseerida, niipea kui see tehniliselt võimalikuks osutub.¹¹ Vene-Balti tehas sekvesteeriti 1917. a. juulis. 1918. aasta jaanuaris reorganiseeriti tehase juhatus: selle koosseisu suunati 3 tehase esindajat ja esindajad Metallitöölise Ametiühingu Keskkomitee, Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu, Töö, Kaubanduse ja Tööstuse Rahvakomissariaadi poolt.¹² Analoogilised abinõud võttis valitsus tarvitusele ka Bekkeri tehase suhtes.

Tartus läks töörahva kätte kõigepealt ekspressikontor. Kontori töölised pöördusid Tartu Nõukogu Täitevkomitee poole palvega kontor natsionaliseerida ja tööliste kätte anda. 6. detsembril 1917 võttis Täitevkomitee vastu otsuse ekspressikontori natsionaliseerimise ja tööliste korraldusse andmise kohta.¹³

Tartu Nõukogu Täitevkomitee töösakond tegi ettevalmistusi linna kõigi tööstusettevõtete natsionaliseerimiseks. 2. jaanuaril 1918 toimunud istungil otsustas ta natsionaliseerida tehniliselt paremini sisustatud vabrikud ja töökojad ning arvele võtta tehnikabürood ja -kontorid.¹⁴ Seda otsust hakati juba jaanuari keskel ellu viima.

Seoses tööstusettevõtete natsionaliseerimisega otsustas täitevkomitee saata oma esindaja tutvuma Tallinna ja Petrogradi ettevõtete natsionaliseerimise korra ning rahvamajanduse osakondade organiseerimisega.¹⁵

16. jaanuaril otsustas täitevkomitee kõik tehased arvele võtta ja välja selgitada, millist toodangut nad annavad

¹⁰ «Tööline», 25. (12.) jaanuaril 1918.

¹¹ Sealsamas.

¹² ENSV ORKA, f. 5469, nim. 2, s.-ü. 51, l. 122.

¹³ «Молот», 8. detsembril 1917.

¹⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 559.

¹⁵ «Молот», 23. jaanuaril 1918.

ning missugust tootmist saaks neis tööstuse arendamise ja tööjõu kasutamise huvides organiseerida.¹⁶ Mõni päev hiljem võttis Tartu Tööliste, Soldatite ja Maatameeste Saadikute Nõukogu vastu dekreedid trükikodade natsionaliseerimise kohta. Natsionaliseeritud ettevõtete juhtimine pandi ettevõtete töölisomiteedele.¹⁷ Selle otsuse tegi nõukogu pärast seda, kui Trükitehnikute Ametiühing 21. jaanuaril 1918 otsustas trükikodade natsionaliseerida.¹⁸ Natsionaliseeriti ka side- ja transpordivahendid. 1917. aasta detsembris otsustas Tartu Nõukogu natsionaliseerida linna telefonikeskjaama.¹⁹ 1918. aasta veebruaris natsionaliseeriti Brokile kuulunud jõelaevad. Seekord oli natsionaliseerijaks Tartu Rahvamajanduse Nõukogu.²⁰

1917. aasta detsembrist kuni 1918. aasta jaanuarini veebruarini natsionaliseerisid nõukogude võimu kohalikud organid ettevõtteid Narvas, Viljandis ja teistes Eesti linnades.

Narva-Jõesuus asunud vineerivabriku «J. Sagor» omanik sulges 1917. aasta detsembris oma ettevõtte. Töölised tegid Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogule ettepaneku vabrik konfiskeerida. 18. jaanuaril 1918 võttis Narva Nõukogu vastu otsuse toetada tööliste ettepanekut, rekvireerida vineerivabrik ja anda selle juhtimine töölisomitee kätte.²¹ Vabriku remondiks ja laiendamiseks eraldati 50 000 rubla.²²

Algas ka raudteede ja merelaevastiku natsionaliseerimine. Eesti raudteed kuulusid monopolidele: laiarööpmelised olid Looderaudteede Aktsiaseltsi, kitsarööpmelised Venemaa Juurdeveo-raudteede Esimese Ühisuse omandiks. Kitsarööpmelised raudteed allusid Pärnu-Tallinna Juurdeveoteede Valitsusele, mis asus Pärnus.

1918. aasta jaanuaris toimus Petrogradis Looderaudteede 3. erakorraline raudteelaste kongress. 11. jaanuaril 1918 otsustas kongress valdava häälteenamusega võimu raudteedel raudteelaste demokraatlike organisatsioonide näol enda kätte võtta.

¹⁶ «Молот», 23. jaanuaril 1918.

¹⁷ «Молот», 25. jaanuaril 1918.

¹⁸ «Edasi», 23. jaanuaril 1918.

¹⁹ «Edasi», 23. detsembril 1917.

²⁰ «Edasi», 19. veebruaril 1918.

²¹ «Rahvaleht», 21. jaanuaril 1918.

²² ENSV ORKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 11, l. 10.

Valitsemise üleandmist töörahvale Looderaudtee Tallinna jaoskonnas ja Tallinna jaamas juhtis bolševike Tallinna linnakomitee.²³ Tallinna raudteevabriku töölised toetasid bolševike linnakomitee otsust raudteede töörahva kätte ülemineku kohta.²⁴ 23. jaanuaril moodustati Tallinna jaamas liiklusteenistuse teenistujate jaoskonnakomitee, kes võttis endale kogu võimu Tallinna jaamas. Jaanuarikuul teisel poolel läks administratiivne juhtimine Looderaudtee 26. ja 27. raudteekonna jaoskondades raudteekondade komiteede täitevbüroode kätte.²⁵ 27. jaanuaril 1918 moodustas Tallinna raudteevabriku jaoskonnakomitee oma koosseisust täitevbüroo, kuhu kuulusid A. Jegge, B. Elmon, A. Bobrovitš, J. Taft, J. Jürman. Täitevbüroo kõrvaldas vana administratsiooni ja hakkas juhtima raudteevabrikut.²⁶ Tallinna jaama vana miilits asendati Puna-kaardiga. Raudtee eriteenistuste juhtimise võtsid enda kätte Tallinna, Tartu, Valga ja teiste jaamade raudteelased. Narva jaamas eraldas 13. jaoskonna telegraafiteenistuse komitee veebruarikuus oma koosseisust 4-liikmelise büroo, kes asus jaoskonda juhtima.²⁷ Raudteeliinid ja Narva jaam koos piirneva rajooniga läksid Narva raudteelaste kätte juba 4. jaanuaril 1918. Narva jaama tööd juhtis raudteelaste täitevkomitee, kes tegutses tihedas kontaktis Narva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukoguga.²⁸

Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsustas 30. jaanuaril 1918 Pärnu—Tallinna juurdeveetede kitsarööpmelise raudtee koos kogu vara ja kapitaliga rahva omanduseks anda. Täitevkomitee kohustas teenistujaid ja töölisi kohtadele jääma ja oma tööülesandeid täitma. Raudtee juhtimine anti Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee tehnikaosakonna hoolde.²⁹ Tehnikaosakond, mida juhatas bolševik G. Sokolov, asus täitevkomitee otsusega antud ülesannet viivitamatult täitma. 14. (1.) veebruaril 1918 saabusid täitevkomitee tehnikaosakonna esindajad Pärnusse, et raudtee

²³ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 5, l. 103.

²⁴ Sealsamas.

²⁵ Leningradi Oblasti Riiklik Oktoobrirevolutsiooni ja Sotsialistliku Ülesehitustöö Arhiiv (LO RORSÜA), f. 1397, nim. 4, s.-ü. 26, l. 3, 9, 12.

²⁶ LO RORSÜA, f. 1397, nim. 4, s.-ü. 26, l. 21.

²⁷ Sealsamas, l. 37.

²⁸ «Rahvaleht», 5. jaanuaril 1918.

²⁹ ENSV ORKA, f. 3654, nim. 1, s.-ü. 217, l. 116, 119.

juhtimine enda kätte võtta. 16. veebruariks kutsuti kokku raudtee kõigi teenistuste juhatajate ja Raudtee Peakomitee liikmete nõupidamine. Sellel nõupidamisel tehti teatavaks Pärnu—Tallinna juurdeveoteede natsionaliseerimise otsus ja teatati, et kõik raudteed Eesti piirides, sealhulgas Looderaudtee kuni Narva jaamani, antakse Eesti Täitevkomitee tehnikaosakonna alluvusse, tehnikaosakond aga moodustab Eesti raudtee komissariaadi.³⁰ Sellel nõupidamisel andsid teenistuste juhatajad allkirja, et «nad kohustuvad jätkama oma teenistuskohustuste täitmist ja alluma nõukogude võimu kõikidele korraldustele»³¹. Teenistuste juhatajatele teatati, et nende juurde määratakse komisсарid, kelle allkirjata ükski korraldus ei kehti ja arveid ei maksta.³²

Kitsarööpmelise raudtee töölistele ja teenistujatele kehtestati kohe 8-tunnine tööpäev, mille eest oli tulemusteta võideldud kodanliku Ajutise Valitsuse päevil.³³ Raudtee komisсарide nõukogu tõi Petrogradist 89 tuhat rubla, et maksta töölistele ja teenistujatele lisatasu Nõukogude valitsuse otsuse järgi, millega tõsteti raudteelaste palka.³⁴

Pärnu—Tallinna Juurdeveoteede Valitsuse komisсарide nõukogu saatis laiali Raudtee Peakomitee, kus olid ülekaalus kapitalistide huve kaitsvad oportunistid ja kodanlikud spetsialistid, ning määras uued valimised.³⁵ Mõisakülas pidi 24. veebruaril kokku kutsutama raudteetöölise ja -teenistujate kongress, et arutada raudtee tööd uutes tingimustes. Kuid alanud Saksa okupatsioon Eestis katkestas selle töö.

23. jaanuaril 1918 võttis Rahvakomisсарide Nõukogu vastu kaubalaevastiku natsionaliseerimise dekreedid, mille oli koostanud ja kirja pannud V. I. Lenin isiklikult. Kaubalaevastiku natsionaliseerimise dekreedid elluviimine pandi nõukogude kohalikele võimuorganitele, rahvamajanduse nõukogudele, ametiühingutele ja Ülevenemaalise Kaubalaevastiku Meremeeste Liidu osakondadele.³⁶

1918. aasta jaanuari lõpus sai Tallinna Kaubasadama

³⁰ ENSV ORKA, f. 3654, nim. 1, s.-ü. 217, l. 116—117.

³¹ Sealsamas.

³² Sealsamas.

³³ ENSV ORKA, f. 3654, nim. 1, s.-ü. 217, l. 78.

³⁴ Sealsamas, l. 136.

³⁵ Sealsamas, l. 135.

³⁶ Декреты Советской власти, I kd., lk. 391—397.

Valitsus Kaubanduse ja Tööstuse Rahvakomissariaadilt kaubalaevastiku natsionaliseerimise dekreeidi ära kirja, mis saadeti 16. (3.) veebruaril resolutsiooniga «teadmiseks ja juhendumiseks» Ülevenemaalise Kaubalaevastiku Mere-meeste Liidu Tallinna osakonnale ja Tallinna Sadamaasjade Komiteele.³⁷ Meremeeste Liidu Tallinna osakond kõrvaldas juba detsembris sadamakapteni kohalt vürst Maksutovi ja võttis sadama valitsemise enda kätte.³⁸ Nõukogude valitsuse dekreeti kaubalaevastiku natsionaliseerimise kohta ei õnnestunud Saksa vägede sissetungi tõttu täielikult täita.

Kapitalistide majandusliku võimsuse õõnestamisel ja tööstuse natsionaliseerimisel etendas suurt osa pankade natsionaliseerimine. Pankade aparaat, mille kaudu liikusid hiiglasuured rahasummad, oli riigi rahvamajandusega tihedalt seotud. V. I. Lenin tegi ettepaneku see aparaat säilitada, kuid võtta ja kasutada seda töörahva huvides.

Oktoobrirevolutsiooni künnisel märkis V. I. Lenin, et pankade aparaat «tuleb välja kiskuda kapitalistide võimu alt, selle küljest on vaja ära lõigata, kõrvaldada, maha raiuda kapitalistid ühes nende mõju niitidega, see tuleb allutada proletaarsetele nõukogudele, seda on vaja muuta avaramaks, kõikehõlmavamaks, üldrahvalikumaks»³⁹.

25. oktoobril 1917, Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni esimesel päeval hõivasid ülestõusnud töölisel ja soldatid Petrogradi Sõja-revolutsioonikomitee käsul Riigipanga. Erapankade tegevuse üle kehtestati töölis kontroll. 14. detsembri hommikul hõivasid Punakaardi salgad kõik Petrogradi erapangad ja krediitiasutused. Öhtul aga andis Kesktäitevkomitee dekreeidi pankade natsionaliseerimise kohta.⁴⁰

Eestis kehtestati kontroll pankade tegevuse üle nõukogude võimu esimestest päevadest alates. Juba 1. novembril kohustas Sõja-revolutsioonikomitee oma otsuses Tallinna linnavalitsust välja töötama pankade komissaride põhimääruse.⁴¹ Novembris sai Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Rahvakomissaride Nõukogult telegraafi teel korralduse määrata Riigipanga kohalikesse osakonda-

³⁷ ENSV ORKA, f. 2408, nim. 2. s.-ü. 532, l. 7, 10, 11.

³⁸ ENSV ORKA, f. 2408, nim. 2. s.-ü. 534, l. 3.

³⁹ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 83.

⁴⁰ Декреты Советской власти, I kd., lk. 230.

⁴¹ ENSV ORKA, f. R-1217, nim. 1, s.-ü. 1, l. 9.

desse viivitamatult komissarid, kes peavad jälgima osakondade tegevust ja eriti tähelepanelikult rahamärkide jaotamise õigsust.⁴² See korraldus täideti. 18. detsembril arutas Sõja-revolutsioonikomitee pankade natsionaliseerimist ning otsustas koguda andmeid kõigi Tallinna pankade kohta ja arutada seda küsimust koos Eesti Nõukogu Täitevkomiteega.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsustas 21. detsembril 1917 Nõukogude valitsuse pankade natsionaliseerimise dekreedid alusel asutada Tallinna pankade komissariaadi. Selle ülesandeks sai pankade ja rahaasutuste revideerimine, järelevalve ja kontrolli sisseseadmine nende tegevuse üle.⁴³ Pankade komissariaat määras komissarid järgmistesse Tallinna pankadesse: G. Scheel ja Ko. pangamaja, Hoepener ja Ko. pangamaja, Ühendatud Panga Tallinna osakond, Petrogradi—Riia Kommertspanga Tallinna osakond, Aasovi—Doni Kommertspanga Tallinna osakond, Tallinna Linnapank. Pankade komissariaat ei täitnud üksnes kontrolli, vaid ka korraldavaid funktsioone: tema ülesandeks oli pankade tegevuse kõrgem juhtimine pankade komissaride kaudu, kellel oli täidesaatev võim.⁴⁴

Nõukogude võimu organid kehtestasid novembris-detsembris kontrolli pankade ja rahandusasutuste üle Narvas, Tartus, Viljandis, Pärnus, Võrus ja teistes Eesti linnades. Narvas võttis kontrolli kehtestamisest rahandusasutuste üle aktiivselt osa Narva ametiühingute keskbüroo, kes arutas seda küsimust spetsiaalselt selleks kokkukutsutud vabriku- ja tehasekomiteede konverentsil.⁴⁵

Pärast kontrolli kehtestamist rahandusasutuste ülehakkasid tööliste ja soldatite saadikute nõukogude rahandusosakonnad ja pankade komissariaadid kontrollima üksikasjalikult hoiustajate arvu ja koosseisu, krediitide ja laenude saajaid, laenude suurust, väljastamise õigsust ja tagatise; kontrollisid ja võtsid arvele rahatähed ning pankades krediitide ja laenude katteks panditud kaubad

⁴² ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 61.

⁴³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 543.

⁴⁴ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 13.

⁴⁵ «Rahvaleht», 12. detsembril 1917.

ning väärtpaberid, kontrollisid pankade igapäevast käivet jmt.⁴⁶

Tallinna, Tartu, Viljandi ja teiste linnade tööliste ja soldatite saadikute nõukogude rahandusorganid revideerisid pankades seife, keelasid välisvaluuta väljastamise ja vahetamise operatsioonid, dividendi väljamaksmise kapitalistlike monopolide aktsiate järgi. Maksimaalseks väljamaksusummaks jooksvalt arvelt kehtestati 500—600 rubla.⁴⁷

Tallinna Linnapanka revideerinud komisjon avastas, et pank on spekulantide ja suurmajaomanike võimuses. Panga mitmekorruselised aidad olid täis mitmesuguseid kaupu, mille pank oli saanud jooksvate arvete ja lühiajaliste laenude katteks. Panditud kaupade hind ulatus üle 2 miljoni rubla, sealhulgas toidukaupadena 1350 tuhande rublani.⁴⁸ Ainuüksi tarbijateühisus «Oma» hoidis panga laos 1641 kotti mitmesuguseid toiduaineid, sealhulgas 335 kotti kohvi, 188 tünni mett, keedist, kala, 144 kasti lihakonserve, seepi ja muid kaupu, ligi 100 seasinki ja lambakeret.⁴⁹ Panditud ja hoiule võetud kaupade arvestus oli korrast ära, kõiki kaupu raamatutesse ei kantud. Spekulandid ostsid toiduained odavalt kokku, pantisid laenu eest pangas ja hoidsid neid seal hindade tõusuni. Panditud kaupu hinnati korduvalt ümber ja panditi uuesti, mille tulemusena pank muutus nende faktiliseks omanikuks. Tallinna pangad löid spekulantidega tiheda kontakti ja moodustasid omamoodi sündikaadi kõrgete hindade tekitamiseks ning toiduainete ja laiatarbekaupade realiseerimiseks spekulatsioonihinnaga.

Tallinna Linnapank krediteeris peamiselt spekulante, majaomanikke ja tööstureid. 1916. aastal andis pank krediiti ja laenu 94 kaupmehele 572 tuhande rubla suuruses summas, 76 töösturile ligemale 700 tuhande rubla ulatuses, 115 majaomanikule 405 tuhat rubla, 13 käsitöölisele 12 tuhat rubla, 9 suurtalunikule 63 tuhat rubla.⁵⁰ Kolmanda eesti polgu ja «Omakaitse» formeerimiseks and-

⁴⁶ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 8.

⁴⁷ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 23 («Молот», 6. detsembril 1917; 6. jaanuaril 1918).

⁴⁸ ENSV ORKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 9, l. 47.

⁴⁹ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 81—84.

⁵⁰ ENSV ORKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 9, l. 47.

sid suurte tehaste ja vabrikute omanikud ning kõik Tallinna pangad igäuks 2000 rubla.

1915. aastal moodustas linnavolikogu Tallinna Linnapanga linnamajanduse ja rahanduse parandamiseks. Kuid tegelinskid ja spekulandid muutsid panga rikastumise ja kasusaamise vahendiks. Keegi G. Väljama, kes sai tagasihoidlikku palka, kogus kahe aastaga hiiglakapitali, sai panga tegevdirektoriks, ostis variisikute kaudu panga arvel Tallinnas võõrastemaja ja Jamburgis tehase, mille seejärel edasi müüs.⁵¹ Tegelinskid hoidsid hangeldamisega saadud suuri summasid Venemaa suuremates pankades: Ühendatud Pangas, Vene Väliskaubanduse Pangas, Moskva Era-Kommertspangas, Aasovi—Doni Kommertspangas ja mujal.⁵²

Tallinna pankade komissariaat vaatas läbi Tallinna Linnapanga revideerimise materjalid ja otsustas juhatuse liikme G. Väljama ametist kõrvaldada ning spekulatsiooni ja kuritarvituste eest revolutsioonitribunali alla anda, krediidi spekulantidele sulgeda, linnavolikogu range kontrolli panga üle sisse seada ja uue juhatuse valida.⁵³

Kuna pank ei esitanud Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee paberiosakonnale andmeid hoiul oleva paberi kohta, konfiskeeris paberiosakond 18. detsembril 1917 paberi, juhatuse liikmed aga arreteeriti sabotaazi eest.⁵⁴

1918. aasta jaanuaris-veebruaris natsionaliseeris Tallinna pankade komissariaat erapangad ja rahandusasutused. Erapankade omanikud ja juhatused kõrvaldati. Natsionaliseeritud pankade juhtimiseks valiti uued 3-liikmelised juhatused: panga komissar, panga teenistujate esindaja ja üks vana juhatuse liige. Nii natsionaliseeriti G. Scheel ja Ko. ning Hoeppener ja Ko. pangamaja, Tallinna Linnapank, Eestimaa Mõisnikkude Maakrediidselts, Eestimaa Maakrediidi Ühisus ja teised.⁵⁵

Pankade ja rahandusasutuste natsionaliseerimine purustas kodanluse finantsüleoleku ja kontrrevolutsiooni finantseerimise võimaluse lõplikult ning kindlustas töölis-kontrolli tootmise üle.

⁵¹ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 102—105.

⁵² ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 1, l. 26—33.

⁵³ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 209, l. 106.

⁵⁴ ENSV ORKA, f. 2598, nim. 1, s.-ü. 1, l. 87—90.

⁵⁵ ENSV RAKA, f. 2486, nim. 1, s.-ü. 65, l. 2.

SOTSIALISTLIKU TÖÖ ORGANISEERIMISE ABINÕUD

Töölisklass, kes kommunistliku partei juhtimisel kehtestas tööliskontrolli tootmise üle ning natsionaliseeris vabrikud ja tehased, muutus tootmisvahendite ja -riistade peremeheks. See tõi kaasa muutused ka tööliste suhtumises töösse, töödistsipliini ja tööviljakusse.

Artiklis «Kuidas organiseerida võitlust?», mille V. I. Lenin kirjutas 1917. aasta detsembrikuu lõpus alanud sotsialistliku ülesehitustöö tingimustes, kutsus ta üles, «... kuulutada ... sõda elu ja surma peale, kuulutada sõda sulidele, päevavarastele ja huligaanidele»¹.

Ühtlasi rõhutas V. I. Lenin, et uue töödistsipliini loomiseks, inimeste kaasatõmbamiseks sotsialistlikule tööle ja sotsialistlike ühiskondlike suhete loomiseks inimeste vahel kulub palju aega.

Pärast vabrikute ja tehaste natsionaliseerimist hakkas eesrindlike tööliste suhtumine töösse väljenduma püüdes töödistsipliini tugevdada ja tööviljakust tõsta. Samaaegselt pidasid teadlikud töölistes otsustavat võitlust tööluusijate, logardite ja rahva vara riisujatega. 11. jaanuaril 1918 arutasid «Dvigateli» tehase töölistes töödistsipliini olukorda ja otsustasid tööluusijad ja teised distsipliinirikkujad tehasest vallandada.² Järgmisel päeval arutas «Dvigateli» bolševike üldkoosolek tehase kodukorda ja töödistsipliini. Koosolek kohustas partei liikmeid pidama rangelt töödistsipliini.³

Juba varem pöördus kontrollkomisjon tehase tööliste poole üleskutsega: «Praegu, kus terve riigi juhtimine töötavate rahvakihtide õlgadel asub, on iga üksiku kodaniku kohus tervet oma jõudu selleks tarvitada, et varemteni langenud tööstust kindlale jalale seada. Selle korradmiseks on tingimata tarvis, et kõigi tööliste ja ametnikkude vahel seltsimehelik kord valitseks ... igasugune korratus tööstuses tuleb tingimata ära hoida.»⁴

¹ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 378.

² «Tööline», 20. jaanuaril 1918.

³ Sealsamas.

⁴ «Tööline», 29. novembril 1917.

16. jaanuaril 1918 arutas Kreenholmi Manufaktuuri töölisvanemate nõukogu oma liikme Gerassimovi informatsiooni selle kohta, et mõned töölised ei pea kinni seadusega ettenähtud tööpäeva pikkusest. Vanemate nõukogu otsustas enne tööpäeva lõppu omavoliliselt lahkunud tööliste esimesel korral vali noomitus teha, teisel korral kaheks nädalaks töölt eemaldada, kolmandal korral töölt vallandada, ja juhul, kui ta elab tehase korteris, sealt välja tõsta ning ametiühingust välja heita.⁵

Vastuseks teede rahvakomissari üleskutsele osa võtta raudteede töö parandamisest kirjutasid Narva raudteelased teede rahvakomissarile: «Oleme asunud üksmeelselt üldrahvaliku majanduse parandamisele ja usume koos Teiega kindlasti, et võidame «ladviku» sabotaaži, laose raudteel ja tõstame raudteeasjanduse ühisel jõul vajalikule kõrgusele, päästes sellega riigi hukkumisest.»⁶ Oluorra parandamiseks raudteel töötasid nad välja konkreetse tegevusprogrammi. Tööviljakuse tõstmiseks vedurite ja vagunite remontimisel juurutasid nad mõned tehnilised täiustused, võtsid tarvitusele abinõud vedurite õigeks ringluseks, kütte kokkuhoiuks, linnalähedase rongiliikluse ratsionaalseks organiseerimiseks, veoste ärasaatmiseks, vastuvõtmiseks jne.⁷

1. detsembril 1917 võttis Nõukogude valitsus vastu dekree di raudteelaste töötasunormide kohta. Dekree di kohaselt tõusis raudteetöölise palk tunduvalt ja neile kehtestati 8-tunnine tööpäev.

Sõda halvendas järsult töörahva ainelist olukorda. Eesti tööstustöölise reaalpalk langes 1917. aasta sügiseks 1913. aastaga võrreldes kuni 40 protsenti. Tähtsamate tarbekaupade hinnad tõusid 5—6 korda.⁸ Ettekujutuse kaubahindade tõusust annab järgmine tabel.

⁵ «Rahvaleht», 28. jaanuaril 1918.

⁶ «Известия Нарвского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 30. novembril 1917.

⁷ Sealsamas.

⁸ Борьба за Советскую власть в Прибалтике. М. 1967, lk. 27.

TOIDUAINETE HINDADE TÕUS

Toiduained (naelades) Piim (toopides)	Hinnad kopikates		Kasv
	1914. a.	1917. a.	
Leib	3	10	3,3 korda
Sai	6	20	3,3 korda
Sealiha	25	130	5 korda
Või	45	250	5,5 korda
Piim	8	39	4,8 korda
Heeringad	8	80	10 korda
Sool	1	6	6 korda

Selle dekreeidi alusel tõsteti alates 1. septembrist 1917 Eesti raudteetöölise kõigi neljateistkümne kategooria palka. Varem said esimese kategooria raudteetöölised: valvurid, käskjalad, veesoojendajad, lambisüütajad, laadidajad, noorem-pöörmeseadjad, pidurikingurid, remonditöölised ja teised töötasuks kuus 40 rubla (naised) ja 60 rubla (mehed). Dekreet määras esimese kategooria raudteelaste kuupalgaks 245 rubla. Neljateistkümnenda kategooria raudteeteenistujad hakkasid saama 470 rubla kuus.⁹

Eesti Ametiühingute Kesknõukogu töötas 1918. aasta jaanuari esimesel poolel välja uue töötasutariifi tööstustöölisele. Kõik töölised jaotati uue tariifi järgi kolme gruppi, iga grupp kolme kategooriasse. Kõige kõrgem palgamäär oli 18 rubla, kõige madalam 15 rubla 12 kopikat päevas. Tariif lähtus vajalikust elatusmiinimumist ja tööliste kvalifikatsioonist.

Eesti Ametiühingute Kesknõukogu avaldas uue tariifi ajalehes. Vene-Balti tehase, «Dvigateli», Rotermanni veski, Aseri tehase, Johanson'i paberivabriku ja teiste ettevõtete töölised arutasid koosolekul uue tariifi kehtestamist ja kiitsid selle heaks.¹⁰ Uus tariif jõustus pärast selle kinnitamist Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu poolt 16. jaanuaril 1918.¹¹

Tallinna tehaste ja vabrikute omanikud ei tunnustanud

⁹ LO RORSŪA, f. 1397, nim. 1, s.-ü. 293, l. 11.

¹⁰ LO RORSŪA, f. 1397, nim. 1, s.-ü. 293, l. 6.

¹¹ «Утро правды», 23. jaanuaril 1918.

uut tariifi ja püüdsid kõigiti selle kehtestamist takistada. Tallinna tööstusrajooni ettevõtjate ühingu üldkoosolek arutas 25. jaanuaril 1918 uut töötasutariifi ja võttis vastu otsuse:

1. Seista kõikide abinõudega tariifi sisseseadmise vastu.
2. Pöörduda keskvõimude poole ettekandega ja näidates tariifi sisseseadmise võimatust paluda see tühistada.
3. Teha kõigile tehastele ettepanek pöörduda oma tellijate poole avaldusega toodete hindade tõstmisest tariifi tõttu. Saadud materjal võib aidata töölisi mõistusele tuua.»¹²

Ettevõtjate poolt vastuvõetud otsusel polnud aga mingit tulemust.

1917. aasta detsembris hakkasid Narva ametiühingud uusi töötasutariife välja töötama, mille kehtestamine algas 1918. aasta jaanuaris. Nende tariifide suurus oli lähedane Tallinna ettevõtetes kehtestatud.¹³ Maakohtades asuvates väikekäitistes töötati uued töötasutariifid välja ja kehtestati nende käitiste töölistekomiteede poolt pärast tariifide kinnitamist Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitees.¹⁴

Noor proletaarne riik sai kapitalismilt raske pärandi — tööpuuduse. Eestis suurenes tööpuudus Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni eel tunduvalt kodanluse katsete tõttu evakuatsiooni ettekäändel töölistele lõpparved anda ja suured ettevõtted sulgeda. Seoses tööstuse ja sõjaväe demobiliseerimisega 1917. aasta lõpus ning kapitalistide sabotaaži aktiveerumisega jätkus tööpuuduse kasv.

1918. aasta alguses oli Tallinna tööbörsil registreeritud 7000 töötut¹⁵, Narvas — 2400¹⁶. Palju töötuid oli Tartus ja teistes linnades. Osa töötuid ei olnud registreeritud ja nad läksid tagasi maale, kust olid sõja ajal linna tulnud. Suur hulk töölisi, peamiselt vene rahvusest, lahkus Venemaa sisekubermangudesse.

Nõukogude võim ei suutnud loomulikult kohe likvideerida kapitalismilt päranduseks saadud tööpuudust, mis süvenes laose, kapitalistide sabotaaži ja paljumiljonilise

¹² ENSV RAKA, f. 1804, nim. 2, s.-ü. 2907, l. 307.

¹³ «Известия Нарвского Совета рабочих, солдатских и крестьянских депутатов», 13., 25., 27. jaanuaril 1918.

¹⁴ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 12, l. 60.

¹⁵ NSVL ORKA, f. 382, nim. 4, s.-ü. 125-a, l. 53.

¹⁶ «Maatamees», 12. jaanuaril 1918.

sõjaväe stiihilise demobilisatsiooni mõjul. Võeti tarvitusele mitmed abinõud tööpuuduse vähendamiseks ja töötute abistamiseks. Sel otstarbel avati tööbörsid ja võeti vastu «Töötute kindlustamise põhimäärus». Tööbörsid pidasid töötute arvestust ja jaotasid neid rahvamajanduses. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsusega suleti kõik eravahetalituskontorid ja -töbörsid ning nende asemele loodi riiklikud asutused — nõukogude ja linna omavalitsusorganite juures asuvad tööbörsid.

Tallinnas moodustas Töölise ja Sõjaväelaste Nõukogu spetsiaalse komitee töötute jaotamiseks. Komitee suunas kuu aja jooksul, 18. novembrist 18. detsembrini 1917, tööle 1210 inimest.¹⁷ 1918. aasta jaanuaris reorganiseeris Nõukogu selle komitee tööbörsiks. Tööbörsid moodustati ka Narvas, Tartus, Viljandis ja mujal.

Töötute arvu vähendamiseks organiseeriti ühiskondlike töid. Valga Töölise, Soldatite ja Maatameeste Saadikute Nõukogu hakkas koostama projekti kanali kaevamiseks Pedeli ja Aa jõe vahele. Narva Töölise ja Soldatite Saadikute Nõukogu koostatud ühiskondlike tööde plaan nägi ette raudtee ehitamist Narva-Jõesuu ja Narva vahel, turbatootmise korraldamist, Narva jõe faarvaatri süvendamist, veevärgi ehitamist ja muud.¹⁸

Töötute arvu vähendamiseks keelas Sõja-revolutsiooni-komitee novembris ületunnitöö. Vabriku- ja Tehasekomiteede Kesknõukogu soovitas kõigil Eesti vabriku- ja tehasekomiteedel vallandada ajutiselt töölt need töölised ja teenistujad, kellel on kinnisvara ja muid kõrvalsissetulekuid, samuti ka üks töötavatest abikaasadest, vallandada need talupojad, kes asusid ettevõttesse tööle sõja ajal sõjaväekutsest kõrvalehoidmiseks, kuna maal oli puudus tööjõust.¹⁹ «Dvigateli», Tselluloosivabriku, Kreenholmi Manufaktuuri ja teiste ettevõtete töölised rakensid juba 1917. aasta lõpus taolisi abinõusid.²⁰

Peale ühiskondlike tööde organiseerimise ja teiste, töötute arvu vähendavate abinõude kehtestas Nõukogude valitsus kindlustuse töötaoleku juhuks. Kindlustus haaras

¹⁷ «Tööline», 8. jaanuaril 1918.

¹⁸ ENSV ORKA, f. R-1233, nim. 1, s.-ü. 22, l. 3.

¹⁹ «Tööline», 21. veebruaril 1918.

²⁰ «Tööline», 26. jaanuaril 1918; «Rahvaleht», 31. jaanuaril 1918.

kõiki, vaatamata soole, vanusele, rahvusele, töökohale ja -iseloomule. Kindlustust ei laiendatud töölistele, kelle regulaarne palk ületas sama paikkonna tööliste palga kolmekordselt. Kindlustuskulud pandi täielikult ettevõtjaile. Tööpuuduse eest kindlustamiseks moodustasid ametiühingud kohtadel töötute kassasid, kuhu ettevõtjad tasusid kindlustusmaksu. Põhimäärus nägi ette tööpuuduse eest kindlustamise kubermangukomisjonide loomise.²¹

Lähtudes Nõukogude valitsuse antud seadusest, otsustas Eesti Ametiühingute Kesknõukogu plenaaristung 25. jaanuaril 1918 luua viivitamatult töötute kassa ja valida 5-liikmelise ajutise kassakomitee: 3 Eesti Ametiühingute Kesknõukogu esindajat, 1 Vabriku- ja Tehasekomiteede Keskkomitee esindaja, 1 Keskhaigekassa esindaja. Ettevõtjaile tehti kohustuseks lähemal ajal 3 protsenti ettevõtte tööliste ja teenistujate palgasummast töötute fondi kanda.²²

Tööpuuduse eest kindlustamise seaduse elluviimiseks kohustas Tartu Rahvamajanduse Nõukogu 30. jaanuari 1918. aasta otsusega kõiki tööstus-, ehitus-, kaubandus-, transpordi-, põllumajandus- ja teiste ettevõtete töölisi, aga ka majateenijaid ning vabakutselisi linna üldhaigekassa liikmeks astuma. See Tartu Rahvamajanduse Nõukogu otsus kohustas ettevõtjaid alates 15. veebruarist 1918 10 protsenti palga üldsummast kassasse maksuma.²³

Narvas arutas 22. jaanuaril 1918 abinõusid tööpuuduse eest kindlustamise seaduse elluviimiseks tööbörssi erikomisjon.²⁴ Narva Nõukogu tegi 25. jaanuaril 1918 Täitevkomiteele ülesandeks luua töötute fond ja leida kohapeal vajalikud vahendid.²⁵

Kohalike võimuorganite, ametiühingute ning vabriku- ja tehasekomiteede otsustava ja järjekindla töö tulemusena viidi tööpuuduse eest kindlustamise seadus 1918. aasta jaanuaris-veebruaris Eesti suuremates tööstuskeskustes põhiliselt ellu.

²¹ Декреты Советской власти, I kd., lk. 200—204.

²² «Молот», 19. veebruaril 1918.

²³ «Молот», 20. veebruaril 1918.

²⁴ «Rahvaleht», 28. jaanuaril 1918.

²⁵ «Известия Нарвского Совета», 27. jaanuaril 1918.

MAADEKREEDI ELLUVIIMINE EESTIS

Teine ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress võttis 26. oktoobril 1917 vastu maadekreedi ja pani aluse põhjalikeks ümberkujundusteks riigi põllumajanduses. Kongress kaotas eraomanduse maale. Maa kuulutati kogu rahva omaks. Mõisnike maad, udelli-, kloostrite-, kabinete-, kirikumaad koos kogu nende elusa ja eluta inventariga, mõisahoonete ja kõigi päraldistega anti valdade maakomiteede ja maakondade talupoegade saadikute nõukogude käsutusse.

Konfiskeeritavate mõisate vara igasugune rikkumine kuulutati raskeks kuriteoks. Juhtnõriks agraarsete ümberkujunduste läbiviimisel lisati dekreedile seaduse jõu saanud talurahva juhend, mille oli talurahva 242 kohaliku juhendi põhjal koostanud ajalehe «Izvestija Vserossiiskogo Soveta Krestjanskijh Deputatov» toimetuse. Selle juhendi kohaselt jaotati maa töötajate vahel töö- või tarbimisnormi järgi. Palgatööd ei lubatud. Kõrge kultuuriga majanditega või tõukarjaga maatükid ei kuulunud jagamisele, vaid anti riigi kätte näitlike põllumajandusettevõtete arendamiseks.

Dekreedi põhialused anti kogu riigis edasi telegraafi teel kohe pärast dekreedide vastuvõtmist kongressil. 28. oktoobril 1917 avaldati V. I. Lenini poolt allakirjutatud maadekreedi ajakirjanduses.

Eesti bolševikud asusid viivitamatult maadekreedi elluviima. Eestimaa Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogude Täitevkomitee võttis 1. novembril vastu otsuse maatameeste ja väikemaapidajate valla- ja maakonnanõukogude valimiste kiire läbiviimise kohta. Valimised määrati 19. novembrile 1917.¹ Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee kinnitas valla- ja maakonnanõukogude valimise instruksiooni. Kubermangukomissar V. Kingisepp informeeris nendest kahest dokumendist kõiki valdu. 7. novembril avaldati Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee üleskutse maatameestele ja väikemaapidajatele, milles

¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 413.

Orgita mõisa ülevõtmise akt.

Käesolev akt on kokku seadnud Eesti Töerahwa ja Sotsialistide Nõukogu Täidesaatsuse Komitee otsuse põhjal 24. novembrist 1917 a. ja Riikliku Töö- ja Jalurahiwa Waastuse maadekreedi põhjal 26. oktoobrist a. a. järgmise esitajate juuresolekul:

1) Eesti Töerahwa ja Sotsialistide Nõukogu Täidesaatsuse Komitee esitaja *Jaak Põder* ja *Orgita* mõisa (või mõisa) Töerahwa Nõukogu esitaja *Willehelmski* ja *Orgita* mõisa esitaja *Walter Rosenblatt*.

Peale selle kui teatavanimetud maadekreedid ja Komitee otsusega kohta peal ürkustatud, waadati *Orgita* mõisa kontoriraamatuid üle ja võeti otsuse põhjal terve mõisa liikumata ja liikuv varandus ühes kõigi majapidamisvahenditega, ühendustega põllusaadustega ja kõllega, mis kuidagi käesoleva mõisa majapidamisega ühenduses on vastu. Sellekohane ümardite nimedini ühes hindamisega on sellele aktile üles võetud.

Peale ülevõtmist anti *Orgita* mõisa ühes inventariga sama mõisa Töerahwa Nõukogu poolt vastutuse alla, mida nad oma alikirjadega selle akti alusel võivad. Lahem majapidamis kava on juuresolekutele are seostatud. Nõukogu ja arvestajate kord järgmistest.

Orgita
12. detsember 1917 a.

Alkoid: *J. Põder*

W. W. W. K.

Madis Uusk

kutsuti neid aktiivselt osa võtma valimistest oma esindusorganitesse.

Peatselt võttis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee vastu otsuse maarendi ja väljaostumaksude lõpetamise ning kroonu-, era-, kloostri- ja kirikumõisate ülevõtmise kohta.

Juhend kohustas iga vallanõukogu viivitamata oma juhtimise alla võtma kõik valla piires asuvad mõisad.

Nende dokumentide alusel algas novembris Eesti mõisnikele kuulunud kiriku-, kroonu- ja teiste mõisate ülevõtmine.

Eesti bolševike parteiorganisatsioon abistas kehvtalurahvast mõisate ülevõtmisel mitmel viisil. Tallinnast saadeti maale üle saja salga, kuhu kuulusid punakaartlased ja eesti polgu soldatid. Näiteks «Dvigateli» tehaseist sõitis maale üle 120 punakaartlase.² Igas salgas oli viis-kuus inimest ja instruktor. Instruktoritele korraldati spetsiaalsed kursused, kus neid tutvustati maadekreedi ja mõisate ülevõtmise korruga. Iga salk sai ülesande: viibida üheskahes vallas, läbi viia valla tööraha nõukogu valimised, kui ta pole valitud, ja koos nõukogu esindajatega üle võtta mõisad.

Punakaartlaste salku juhtisid tuntud eesti bolševikud J. Anvelt, M. Aitsam, M. Likemets, J. Uripea ja paljud teised.

Mõisate ülevõtmine toimus nii. Punakaartlaste salk eesotsas instruktoriga saabus koos valla tööraha nõukogu esindajaga mõisa, kus kutsuti kokku mõisatöölise koosolek. Instruktor luges koosolekul ette maadekreedi ja Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee otsuse mõisate ülevõtmise korra kohta. Paremini ettevalmistatud instruktorid eesrindlike töölise seast ja tuntud eesti bolševikud esinesid ettekannete ja informatsiooniga riigis toimuvatest sündmustest, Nõukogude valitsuse poliitikast ja tegevusest, tööraha kohalike võimuorganite moodustamisest ja nende funktsioonidest, mõisate töölisevanemate nõukogude ülesannetest jms. Seejärel valis koosolek 3—5-liikmelise töölisevanemate nõukogu, kes asus mõisat üle võtma ja majandust juhtima. Ülevõtmist viis läbi komisjon, kuhu kuulus instruktor Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esindajana, valla tööraha nõukogu ja mõisa töölisevanemate nõukogu esindajad.

² ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 208.

Mõisa ülevõtmise kohta koostati protokoll, akt ja vara nimekiri, (kuhu kanti maa suurus, majapidamishooned, põllumajandusinventar, kariloomad, teravili jne. ja näidati ära nende väärtus. Mõisa ülevõtmise dokumendid — protokoll, akt ja vara nimekiri — koostati kolmes eksemplaris, mis anti üle vastavalt valla, maakonna ja Eestimaa Nõukogule.

19. novembril 1917 valiti Võhmuta vallas Järvamaal valla töörahva 13-liikmeline nõukogu, mis alates 22. novembrist hakkas mõisaid üle võtma. Esimestena võeti üle Orina ja Karinu mõis. Häädemeeste valla maatamehed valisid 19. novembril 10-liikmelise vallanõukogu, kuhu kuulus ka üks naine, ning asusid mõisaid üle võtma.

27. novembril võeti üle Valtu mõis Harjumaal. Sama maakonna Raikküla vallas võeti kõik mõisad üle ilma mõisnike igasuguse vastuhakuta novembrikuu teisel poolel. Selles vallas olid maatamehed hästi organiseeritud: kevadel loodi siin bolševike organisatsioon, juunis aga valiti valla töörahva nõukogu.

Nendes valdades, kus maatamehed olid hästi organiseeritud ja kus töötasid partei- ja proletaarsed organisatsioonid, läks mõisate ülevõtmine edukamalt ja lõppes novembri-detsembri alguses.

1917. aasta novembris alanud mõisate ülevõtmine kestis Eesti okupeerimiseni Saksa vägede poolt. 1916. aasta ülevenemaalise põllumajanduse loenduse andmetel oli Eesti (endise Eestimaa kubermangu ja Liivimaa kubermangu põhjaosa) territooriumil 1460 mõisat, mis kuulusid saksa aadlikele, kirikule, kroonule jne. Pärast Oktoobrirevolutsiooni võeti üle rohkem kui 1000 mõisat. Üle polnud võetud umbes 150 mõisat sakslaste poolt okupeeritud saartel, umbes 300 mõisa kohta puuduvad andmed.

Kuid mitte igal pool ei läinud mõisate ülevõtmine rahu-likult ja vastupanuta. Mõnikord läks asi relvastatud kokkupõrkeni. Eriti ägedat vastupanu avaldasid saksa parunid Püssi mõisa ülevõtmisel. 10. detsembril 1917 saabus Püssi mõisa punakaartlaste salk, et abistada mõisa ülevõtmisel ja arreteerida 1905.—1906. aasta karistusekspe- ditsioonidest osavõtjad. Sama päeva õhtul saabus mõisa täiendav punakaartlaste salk, keda juhtis eesti revolutsio- näär M. Aitsam. Punakaartlased arreteerisid Erra mõisa- omaniku poja parun E. Kurseli ja kaks paruni käsilast. M. Aitsam kutsus järgmisel päeval kokku Püssi mõisa-

Protest Eesti maa L. T. M. t. komitale

Meie Valtimised Püsi mõisas väiad
Protestimeis võige walgemalt wrahuw
Stackelbergi lahti lastumise pärast

1) Ettepoolewad matuwerides järgmiselt
1) Teda wai kaasfündluseks lugades jelles
wore töö, mis Püsi mõisas sai teinud
paotud. Ei wõi jutugi olla tema fündasest
arandhes et tema ühes Seeritaga ja
Kuursalitega wares järewa enne tapmist
nõu pidasid.

2) Meie feal väiad Valtimised Püsi
Haardi wäidand Protestimeis võige
walgemalt niisuguse lahtelastumise
sorra wastu.

3) Nõuame et Stackelberg feal wiikimata
kinni wõetud, ja sinu feal ei
käidada, jiss olume nõuustatud
fejariintad wäert ära andma.

(Allkirjad) J. Ruus, J. Püsi

P. Poom, H. Rootsi, L. Püsi,
A. Mägi, J. Kõrvi, P. Jüri, Mägi
Lüeri

Protest parun Stackelbergi vahi alt vabastamise pärast

töölise ja ümbruse külade kehvtalupoegade koosoleku. 11. detsembri öhtul kogus Püssi mõisaomanik parun Stackelberg Erra ja Maidla mõisast parunite ja nende käsilaste salga, kokku 18—20 meest. Salk tungis punakaartlastele kallale, et vabastada arreteritud karistus-saklased. Parunid ja nende käsilased piirasid sisse maja, kus viibisid punakaartlased ja tulistasid neid läbi akende ja uste. Tapeti M. Aitsam, J. Kalmus ja R. Imberg, mitu punakaartlast sai haavata. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee saatis Püssi mõisa 70-mehelise üksuse kahe kuulipildujaga. 13 tapmisest osavõtjat arreteriti, toimetati Tallinna ja anti revolutsioonitribunali alla. Kuid ükski tapja ei saanud nõukogude õigusemõistmise humaansuse tõttu teenitud karistust. Tapmise organiseerija parun Stackelbergi vabastamine vahi alt enne kohut haiguse ettekäändel aga kutsus punakaartlastes esile sügava pahameele.³

Relvastatud kokkupõrked mõisate ülevõtmisel leidsid aset veel Paala, Türi, Tähtvere ja teistes valdades. Punakaartlaste kokkupõrkel saksa parunite ja nende käsilastega Tähtvere vallas sai surma neli ja haavata viis punakaartlast. Valgekaartlike bandiitide käe läbi langesid Tähtvere Valla Tööraha Nõukogu Täitevkomitee esimees J. Laaneman, talurahva aktivistid Kudi ja Lang.⁴

Saksa parunite vastupanu avaldus ka hirmutamises. Nad kutsusid mõisaid kaitsma kodanlusele ustavaid eesti polkude soldateid, ähvardasid maha lasta igäuhe, kes mõisasse tuleb jmt. Näiteks õnnestus Tagapere, Kiviloo. Kioma jt. mõisate omanikel mõisatöölised enda poole meelitada ja mõisate ülevõtmist mõneks ajaks edasi lükata. Vahel varjasid vallavalitsused maatameeste ja väikekohapidajate eest maadekreeti ja nõukogude võimuorganite korraldusi mõistate ülevõtmise kohta.

Tõuke sakslaste maaomanduse kiiremaks likvideerimiseks andis 3.—4. detsembril 1917 toimunud Eestimaa maatameeste konverents. Konverentsile saabus 153 saadikut. Konverentsi päevakorda võeti niisugused küsimused nagu maasaadikute aruanded, maaküsimus, Eesti Asutav Kogu, tööraha nõukogude ja Punakaardi moodustamine valdades jm.

³ ENSV ORKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 27, l. 5.

⁴ И. Типнер. В огне революции, Таллин 1964, lk. 47.

Konverentsi tähtsaimaks küsimuseks oli maa- ja töörahva võimu küsimus. Konverents pidi kindlaks määrama Eestimaa nõukogude võimuorganite ja bolševike poliitika agrarsuhete alal, maaküsimuse lahendamise vormid ja meetodid. Tuli otsustada, mida teha ülevõetud mõisatega: kas maa tükeldada või luua mõisate baasil suured kollektiivmajandid.

Seda küsimust käsitles oma ettekandes J. Anvelt. Ettekandes rõhutas ta, et kõik mõisad, sõltumata nende suurusest ja majanduslikust seisukorrast, peavad minema töörahva kätte. Suuri mõisaid ei tuleks tükeldada ja neis peaks organiseerima ühismajandid. Ühismajandite organiseerimine ja nende tegevuse juhtimine pandi valla töörahva nõukogudele. Kõrvuti kavatsusega mõisad ühtse majandusliku tervikuna säilitada, rääkis J. Anvelt väikemaapidajate maaga kindlustamise vajadusest.

J. Anveldi ettekandele järgnesid elavad sõnavõetud maakasutuse vormide kohta. Maasaadikutele tehti ettepanek rääkida, kuidas suhtuvad valla (maakonna) talupojad kahte maakasutamise vormi: kas jaotada mõisad või kasutada neid ühiselt.

Karksi, Rapla, Albu, Vastsemõisa jt. valdade esindajad teatasid oma aruandes, et talupojad on mõisates kollektiivmajandite loomise poolt ja mõisate tükeldamise vastu. Varangu valla esindaja oli suurte mõisate tükeldamise poolt, kuid soovitas ajutiselt ühistööd mõisates.⁵

V. Kingissepp arvas, et praegu ei tohi raisata aega vaidlustele ja programmide koostamisele, vaid maa tuleb mõisnikelt viivitamatult ära võtta. Kui mõisad on mõisnikelt ära võetud, jõuab välja selgitada, milline põllupidamise viis on kõige kasulikum.⁶ Konverentsi delegaadid kiitsid J. Anveldi ettekandes esitatud põhimõtted heaks.

Konverents võttis (kaks erapooletut) vastu bolševike resolutsiooni, milles oli öeldud: «... mõisaid, kus praegu suurmajapidamine olemas, mitte ära ei tükeldataks, vaid seda majapidamist edasi jätkataks. Väikemaapidajatele tuleb mõisa südametest enam eemalseisvatest maadest, niisama ka suurtalukohtadest maad juurde anda, kui selleks tarvidust.»⁷ Resolutsioonis märgiti, et lõpliku maa,

⁵ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 486—495.

⁶ Sealsamas, lk. 495.

⁷ Sealsamas, lk. 498.

metsade ja veekogude kasutamise ja valitsemise viisi määrab Eesti Tööraha Nõukogu.

Nagu juba mainitud, hakkas mõisate ülevõtmine pärast konverentsi toimuma palju intensiivsemalt.

14. detsembril 1917 võttis Tartu Maakonna Tööraha Nõukogu istung vastu resolutsiooni maaküsimuses, milles märgiti: «Praeguseid asjaolusid silmas pidades tuleb mõisat senikaua ühiselt harida, kuni Eestimaa Tööraha Nõukogu seda otsust ümber otsustanud ei ole.»⁸

Kontrerevolutsioonilised elemendid püüdsid maatameeste konverentsi otsuseid mõisate säilitamisest kultuursete majanditena nõukogudevastaseks agitatsiooniks kasutada ja talurahva kehvikkihti nõukogude võimust eemale kiskuda. Nad teatasid, et bolševikud ei taha talurahvale maad anda.

Ajaleht «Tööline» andis 14. detsembril 1917 artiklis «Veel maaküsimusest» otsustava vastulöögi kodanluse laimuväljamõeldistele ja selgitas bolševike poliitikat maaküsimuses.

Et maaküsimust laiemalt arutada ja lõplik otsus maa kasutamise viiside kohta vastu võtta, otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu 15. detsembril 1917 kokku kutsuda üle-eestimaalise põllumajanduskongressi.

Põllumajanduskongress, kuhu saabus 530 saadikut Eesti kõigist maakondadest ja valdadest (välja arvatud okupeeritud saared), avati 5. jaanuaril 1918. Päevakorras oli tähtsaimaks küsimuseks maaküsimus.

Suur- ja väikepõllunduse küsimuse igakülgse ja laialdase arutamise järel võttis kongress vastu otsuse mõisates ühismaaharimise organiseerimise kohta. 530 delegaadist hääletas selle ettepaneku poolt 507. Kongress arutas ka põllutööliste kindlustamise, palga ja tööpäeva pikkuse jm. küsimusi ning tegi vastavad otsused. Seoses kallaletungiga V. I. Leninile saatis kongress talle järgneva sisuga telegrammi:

«Eesti tööraha põllumajanduse kongress tervitab tuleselt Teid, kõige maailma tööraha vabaduse eest võitlejat. Teadku kurjategijad, kodanlaste palgalised, et käsi, mis meie ideeliste võitlejate vastu üles tõstetud, kõige revolutsiooni vastu on sihitud. Pidagu kõik kontrerevolu-

⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 519.

sionärid meeles, et proletariaadi suuremeelsusel võib lõpp olla, ja siis hakkab ta kõiki võitlusabinõusid tarvitama ja kutsub halastamatult kõik liig julgeks saanud kurjategijad korra juurde.»⁹

Seega nii maatameeste ja väikemaapidajate konverents 1917. aasta detsembris kui ka põllumajanduskongress 1918. aasta jaanuaris avaldasid üksmeelset seisukohta ülevõetud mõisate suurteks ühismajanditeks muutmise poolt. Eesti põllumajanduskongressile andis V. I. Lenin kõrge hinnangu ja luges seda «ülemaailmse tähtsusega pöördeks»¹⁰.

J. Anvelt informeeris V. I. Leninit 1917. aasta detsembris mitmel korral agraarküsimuse lahendamise käigust Eestis. Selle kohta kirjutab J. Anvelt ise järgmist: «Me informeerisime sellest küsimusest mitmel korral seltsimees Leninit, kes kiitis täielikult heaks meie abinõud mõisate allesjätmise osas. Seltsimees Lenin päris iga kord põhjalikult selle kohta, millised on need majandid, kui arenenud on meil sulane, kui suur on see kiht, kuidas läheb mõisate ülevõtmine jm. Seltsimees Lenin arvas, et need mõisad võivad saada meie küla sotsialistlikuks baasiks.»¹¹

V. I. Lenin märkis, et kapitalismi ja sotsialismi vahel on pikk ja raske üleminekuperiood, et üleminek sotsialismile sõltub suurel määral sellest, kas ülekaalus on talupoja väikeomand ja kultuur või suurmajandid tootmise kõrgeltarenenud kultuuriga. Kinnitades seda mõtet näitega, kõneles V. I. Lenin, et «üleminek sotsialismile Eestimaal, sellel väikesel, täieliku kirjaoskusega maal, mis koosneb põllumajanduslikest suurmajanditest, ei saa sarnaneda üleminekuga sotsialismile peamiselt väikekodanlikul maal, nagu seda on Venemaa. Seda tuleb arvesse võtta.»¹²

Eesti bolševike agraarpoliitika, mida toetasid maatameeste laiad hulgad, seisnes pärast Oktoobrirevolutsiooni selles, et ülevõetud mõisad kultuursete majanditena säilitada ja nende baasil sotsialistliku iseloomuga kollektiiv-

⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 575.

¹⁰ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 455.

¹¹ EKPA, f. 25, nim. 2, s.-ü. 132, l. 124—136.

¹² V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 421.

majandid luua. Talurahva kehvikihid said vajaduse korral maad.

Kui aga kõik maata talupojad ja mõisatöölised oleksidki saanud maad, poleksid nad suutnud seda harida ja oma majandit luua. Neid mõtteid ja meeleolusid väljendas selgelt oma sõnavõtus delegaat Vabi Saue vallast Harjumaalt, esinedes Eestimaa maatameeste konverentsil 1917. aasta detsembris. Ta ütles, et «kui nüüd mõisaid jagama hakatakse, siis ainult jõukamatel võimalik oleks saadud maatükiga midagi peale hakata»¹³.

Mõisatööliste püüd ülevõetud mõisates ühismajandeid moodustada oli seletatav ka sellega, et enamik mõisaid kujutas endast hästi organiseeritud ja kõrge tasemega majandeid ning polnud mingit vajadust nende tootmisuunda ümber korraldada. Peaaegu kõigi mõisate tootmise ja tehnika tase oli küllalt kõrge. Mõisad olid kindlustatud kaasaegsete põllutöomasinate ja -vahenditega. Peaaegu igas mõisas oli oma viinavabrik, võitööstus, saeveski, mehaanikatöökoda, sepikoda, veski, teraviljakuivati ja muud abiettevõtted, mida vajati iseseisvas, arenenud loomakasvatusega majapidamises. Nii näiteks oli Haimre mõisas 226 tiinu künnimaa kohta 134 karilooma, sealhulgas 81 lehma, Kasti mõisas 352 tiinu künnimaa kohta 206 karilooma, sealhulgas 78 lehma, Vana-Vigala mõisas tuli 569 tiinu kohta 242 karilooma, sealhulgas 122 lehma¹⁴ jne. Tööd mõisas tehti eranditult palgatöölistega. Nii töötas Kiiu mõisas ligemale 120 töolist, Alavere mõisas — 70 jne. Töölised palgati tavaliselt üheks aastaks, aprillist aprillini. Mõisatöölisele eraldati maatükk aiamaaks. Üks kord aastas võis ta sõita kirikusse mõisa vankriga. Tööline ei tohtinud vastu hakata või vastu rääkida töönäitajale või kupjale. Kui ta neid tingimusi rikkus, karistati teda kuni kolme rubla suuruse trahviga. Niisama suur trahv määrati ka laiskuse, hooletuse ja hobuse peksmise eest. Raskeimate tegude eest, näiteks streigi korral, aeti mõisateenija kohe minema ilma väljateenitud raha kätte saamata.¹⁵

Mõisate ülevõtmisega tehti lõpp eesti maaproletariaadi

¹³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 496.

¹⁴ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 390, 393, 454. Mõisate inventeerimise nimekirjad.

¹⁵ «Tööline», 13. septembril 1917.

ekspluateerimisele saksa parunite poolt. Eilsed sulased hakkasid mõisates innuga tööle, neist said tõelised pere-
mehed.

Sulaste olukorda, kes seisid kapitalistlikus majanduses sotsiaalse redeli kõige madalamal astmel, iseloomustab endise Reola valla teomehe kiri: «Iseäraline tundmus oli kõndida ilustustega ehitud endise mõisahärra saalis, sest mõned aastad tagasi vaatlesid seda lossi eemalt aukartu-
sega. Selg, mis aastakümnete jooksul mõisapõllul orjates küüru on vajunud, on praegu palju sirgem ja nägu rõõm-
sam. Veel mõned päevad ja siis ununevad endised piitsa-
hoobid ja meie elame nagu uues maailmas.»¹⁶

Ühismajandi organiseeris mõisa töölisanemate nõu-
kogu valla töörahva nõukogu ja selle poolt määratud inst-
ruktori juhtimisel. Mõisate ülevõtmisel pöörati erilist
tähelepanu sellele, et midagi laiali ei tassitaks, kõik mõi-
savara arvele võetaks ja et see oleks tulevikus aluseks
ühismajandi arendamisel. Mõned mõisnikud, tundes oma
võimutsemise lähenevat lõppu, püüdsid töörahva võidule
kõige valusamat hoopki anda ja põllumajanduse arengut
takistada.

Nad hakkasid enne mõisa ülevõtmist seda laostama:
müüsid ja tapsid produktiiv- ja tõukarja, sahkerdasid
maha toidu- ja seemnevarud, hävitasid taliviljaorast,
jätsid põllutöomasinad ja peksmata vilja põllule, pekstud
vilja aga lahtise taeva alla.¹⁷ Mõisate kassad olid tühjad
jms. Selliseid juhtumeid esines Raikküla, Tsooru jt. val-
dades. Näiteks jäid Tsooru mõisas ülevõtmise päevaks
200 sarvloomast järele vaid 19.¹⁸

Mõisate ülevõtmisel põgenesid mõned mõisate valitse-
jad koos raamatupidamise ja inventariraamatute ning kas-
sarahaga.

Kõik see tegi esialgu mõisate majandamise raskeks.
Kuid varsti saadi neist raskustest üle. Mõisates tehti tava-
list tööd: peksti vilja, töödeldi lina, lõigati metsa jne.
Pärast mõisate üleminekut tööliste kätte suurenes piima-
vedu Tartusse kaks korda. Mõisatöölised ise määrasid
majandi arenguhuve arvestades tööpäeva kava, kestuse ja

¹⁶ R. Antons, A. Liebman. Eesti bolševike agraarpoliiti-
kast Oktoobrirevolutsiooni perioodil. «Eesti Kommunist», 1958,
nr. 8, lk. 52.

¹⁷ ENSV ORKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 27.

¹⁸ «Rahva Hääl», 16. detsember 1917.

palgamäärad. Näiteks Puiatu mõisa töölised otsustasid suveks 10-tunnise, talveks 6-tunnise tööpäeva kehtestada, oma toidu juures tööpalgaga miinimumiks 11 rubla päevas määrata.

Valla- ja maakonnanõukogud võtsid tarvitusele konkreetseid abinõusid mõisate majanduse parandamiseks ja arendamiseks. Mõisatesse läkitati põllumajanduse instruktoreid, korraldati kursusi instruktorite ja raamatupidajate ettevalmistamiseks, eraldati raha tööliste palga maksmiseks, aidati vajaliku inventari ja seemne hankimisel. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee selgitas seemne-, põllutööriistade ja inventarivarude olukorda, et mõisaid vajalikuga varustada.

Sotsialistliku elulaadi aluseid loova töö haripunktiis okupeerisid Saksa väed Eestimaa. Mõisad anti uuesti tagasi endistele omanikele, kes kehtestasid neis vana korra. Saksa vägede sissetung ajas nurja maadekreedi elluviimise Eestis.

X peatükk

SOTSIALISTLIKUD ABINÕUD HARIDUSE JA KULTUURI VALDKONNAS

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon ei vabastanud töörahvast mitte üksnes sotsiaalsest ja rahvuslikust ikkest, vaid võttis talt ka vaimse orjuse ahelad.

Kodanlus kasutas kooli, ajakirjandust, kirjandust ja kunsti oma ideede elluviimiseks, tööraha vaimseks ikestamiseks. Vaatamata sellele, et Eestis oli haridustase kõrgem kui teistes Venemaa piirkondades, oli $\frac{1}{5}$ elanikkonnast isegi alghariduseta. 1914. a. oli Eestis 38 keskkooli, milles õppis 10 879 õpilast.¹ Algkoole oli sel perioodil 1646, milles õppis 74 873 õpilast.²

Mõningate andmete järgi pidi Liivimaa kubermangus koolist eemale jääma kuni 21 ja Eestimaa kubermangus koguni 29 protsenti kooliealistest lastest.³

¹ Eesti NSV ajalugu, II kd., Tallinn 1963, lk. 611—612.

² Sealsamas, lk. 610.

³ Eesti NSV ajalugu, II kd., Tallinn 1963, lk. 610.

Ajutine Valitsus ja selle ees selga küürutav eesti kodanlus säilitasid pärast Veebruarirevolutsiooni Eesti koolides reaktsioonilise korra: õppeprogrammid jäid muudatusteta, õppimine ei toimunud eesti keeles.

Bolševistlikud ajalehed valgustasid oma veergudel hariduse olukorda, mida arutati ka koos teiste tähtsate revolutsiooniküsimustega paljudel bolševike poolt kokkukutsutud koosolekutel ja konverentsidel. Tallinna bolševike üldkoosolekul 26. aprillil 1917 esines J. Anvelt ettekandega kooliküsimustest. Koosolek kavandas lähemad ülesanded kooli demokratiseerimiseks ja tegi linna omavalitsusele ettepaneku korraldada õpetamine emakeeles, kindlustada vaesemad lapsed tasuta toidu, riiete ja õppevahenditega, organiseerida täiskasvanute õhtust õpetamist. Rapla valla maatamehed esitasid bolševike ettepanekul valla- ja maakonnanõukogude valimistel nõudmise, et «koolid olgu kõigile kättesaadavad»⁴. Eesti maatameeste ja väikemaapidajate konverents, mis toimus augustis, nõudis kooli lahutamist kirikust ja kooliuste avamist töörahva lastele.⁵ Septembris esines Jaan Sihver Kubermangu Maanõukogus bolševike fraktsiooni nimel nõudmisega kehtestada koolides emakeelne õpetamine ja vabastada koolid kiriku mõju alt. Kuid kodanlus jäi töörahva nõudmiste suhtes kurdiks.

Nõukogude võimu kehtestamisega Eestis hakati haridusala juhtimise vana süsteemi ümber korraldama. Eesti ja Läti esindajad — bolševikud A. Vallner, J. Mägi ja J. Lieknis likvideerisid 1918. aasta jaanuaris hariduse rahvakomissari A. Lunatšarski korraldusel Riia õpperingkonna, mis juhtis hariduselu Eesti, Liivi ja Kuura kubermangus. Kõik Eesti õppeasutused läksid kultuuriala organi — Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee juures moodustatud Eestimaa Õppevalitsuse alluusse, mille juurde moodustati haridusosakonnad.

Eesti koolikorraldus demokratiseeriti. Õpilased, kes olid üle 18 aasta vanad, said kodaniku- ja poliitilised õigused. Sel alusel moodustati 1917. aasta novembris Tallinnas õpilaste keskkomitee, kes hakkas ühendama ja kasvatama õppivat noorsugu. Keskkomitee asus organiseerima iseõppijate ringe, raamatukogusid, ajalehtede ja ajakirjade

⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 264.

⁵ Sealsamas, lk. 282—283.

väljaandmist, loenguid ja poliitilisi kursusi. Kõiki koolielu küsimusi lahendati kollegiaalselt. Pedagoogilise nõukogu koosseisu võeti otsustava hääleõigusega kohaliku töörahva ja sõjaväelaste nõukogu esindajad, õpilaste ja nende vanemate esindajad. 15. jaanuaril 1918 võttis Tallinna Tööliste ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee vastu otsuse luua osakond, kes jälgiks rahvahariduse õiget korraldamist Tallinnas, eriti erakoolides ning poeglaste ja tütarlaste gümnaasiumides. Rahvahariduse õiget korraldamist kontrollivad isikud nimetati rahvahariduse komisarideks. Koolides viidi sisse õpetus ka eesti keeles.

Eesti Töörahva Koolivalitsus keelas 28.—30. detsembrini 1917 Tallinnas toimunud Eesti kooliõpetajate kongressi otsuse alusel Eesti koolides usuõpetuse, seni peetud palvused enne ja pärast tunde, igasugused religioossed üritused. Kiriku riigist ja kooli kirikust eraldamise dekreedil alusel anti kõik kirikukoolid koos vara, inventari ja krediidiga valdade töörahva nõukogude juhtimise alla.

Bolševike poolt juhitud Tallinna linnavalikogude kaotas 19. jaanuaril 1918 kõigis linna koolides õppemaksu. Koolide ülalpidamiskulud kaeti erilise maksu arvel, mida võeti kodanluselt, kaupmeestelt ja teistelt taolistelt elanikkonna kihtidelt. Oli vaja, et õpetajad mõistaksid proletariaadi võidu ajaloolist tähtsust ja lülituksid aktiivselt uue ühiskonna ülesehitamisse. Sel eesmärgil kutsusid bolševikud 1917. aasta detsembril lõpus kokku Eesti kooliõpetajate kongressi ja pöördusid tema poole üleskutsega, milles rõhutati, et õpetajad ei või jääda kõrvale Eestis toimuvatest elu ümberkorraldustest. Kongress avati 28. detsembril 1917 Tallinna Tütarlaste Kommertsikooli ruumes. Kongressile saabus 200 õpetajat Tallinnast, Tartust ja teistest Eesti linnadest ning kõigist maakondadest.

Kongressil esines avakõnega Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu haridusosakonna juhataja M. Bleimann.

Tallinna linnavalitsuse nimel tervitas kooliõpetajate kongressi bolševik Johannes Mägi. J. Mägi juhtis tähelepanu ülesannetele, mis tuleb õpetajatel täita uue elu korraldamisel.

Seejärel valis kongress presiidiumi ja kinnitas päevakorra. Kongressi esimeheks valiti üksmeelselt A. Vallner (bolševik), tema asetäitjateks J. Mägi (bolševik) ja M. Bleimann (pahempoolne esseer). Sekretariaadi koosseisu

valiti 5 inimest, nende hulgas üks naine. Päevakorda võeti küsimused: poliitiline moment ja õpetajad, koolikorraldus ja selle tüübid, õppeained, kooliväline haridus, õpetajate hariduse täiendamine jt. Poliitilist momenti ja õpetajate ülesandeid tutvustasid J. Anvelt, A. Vallner jt.

Oma sõnavõttus valgustas J. Anvelt Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni iseloomu ja eesmärgid. J. Anvelt väljendas arvamust, et varsti leiavad ka need õpetajad, kes on kodanliku ideoloogia küttes, oma koha töörahvas.

A. Vallner paljastas oma sõnavõttus eesti kodanluse võltsi ja rahvavastase iseloomu rahvahariduse alal. Eesti kodanlus kutsus kokku kolm kooliõpetajate kongressi (märtsis Tallinnas, aprillis ja juunis Tartus), kus võeti vastu palju otsuseid, kuid ühtki neist ei täidetud, sest kongressidel moodustatud õpetajate esindusorganeid juhtisid kodanluse ja reaktsiooniliste õpetajate esindajad. Oma esinemise lõpul paljastas A. Vallner eesti kodanluse manöövreid ja reeturlikkust. Proletaarne kirjanik V. Buk kutsus õpetajaid töörahvaga ühinema ühiseks võitluseks kodanluse vastu.

Järgnevates sõnavõttudes kritiseerisid mitmed delegaadid teravalt eesti kodanluse poliitikat koolihariduse demokraatiseerimise ja õpetajate materiaalse olukorra parandamise küsimustes, mõistsid hukka 1917. aasta suvel loodud Tallinna Kooliõpetajate Seltsi juhtide reaktsioonilise poliitika.

Esimese päevakorrapunkti arutamise järel võeti A. Vallneri ettepanekul peaaegu ühel häälel (üks vastuhääl) vastu järgmine resolutsioon:

«Eesti kooliõpetajate kongress leiab: 1) et kogu töörahva püha kohus on proletaarlist revolutsiooni lõpuni viia ja kõige jõuga igasugused kontrrevolutsioonilised katsed maha suruda, 2) et kõik poliitiline võim kogu töörahva revolutsiooni ajaks töörahva nõukogude kätte peab jääma, 3) et rahvakooliõpetajad, kes eeskätt just töörahva nooresoo kasvatajad on, kõikipidi inimesesoo parema tuleviku eest võitleva tööliste klassiga käsikäes käiksid ja viimastele tema raske ülesehituse töö juures igaviisi abi oleksid.»⁶

Kui see resolutsioon ette loeti, kõlas delegaatide seas

⁶ «Eesti Kool», 1918, nr. 1—2, lk. 20.

hüüdeid: «See resolutsioon on otse meie, rahvakooliõpetajate südamest tulnud.»

Esimese tööpäeva lõpul väljendas kooliõpetajate kongress usaldust Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele ja otsustas saata tervituse Rahvakomissaride Nõukogule. Tervituses oli öeldud: «Ülemaaline Eesti kooliõpetajate kongress tervitab Rahvakomissaride Nõukogu kui tõsist tööraha valitsust ja toetab teda kõige jõuga suures võitluses ühiskondlise korra ümberehituse juures.»⁷

29. detsembril 1917 arutas kongress kooli ümberkorraldamise küsimusi.

Päevakorra teises punktis, mis oli kongressi kesksemaid, esines ettekandega J. Mägi. Ta peatus põhjalikult koolivalitsusel, mis eksisteeris tsarismi ajal ega andnud mingit võimalust initsiatiivi ülesnäitamiseks rahvahulka huvides kohtadel. Nõukogude võimu kehtestamisega tehti lõpp sellele süsteemile.

J. Mägi tegi kongressi delegaatidele ettepaneku läbi arutada koolivalitsuse süsteemi projekt. Süsteemil peab olema järgmine struktuur:

- a) kollegiaalsetel alustel moodustatav koolivalitsus,
- b) haridusnõukogu,
- c) kooliõpetajate täitevkomitee.

Koolivalitsusse peavad kuuluma 5 inimest: 2 Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee esindajat, 2 õpetajate esindajat ja 1 haridusnõukogu esindaja. Koolivalitsuses moodustatakse täidesaatev organ, kuhu kuuluvad kõik koolivalitsuse osakonnajuhatajad. Haridusnõukogu pidi olema projekti koostajate arvates midagi metoodilise komitee taolist, kes vaataks läbi ja töötaks välja koolide arendamise perspektiive, programme, projekte jne. Kõik materjalid (programmid, projektid) pidi haridusnõukogu andma kinnitamiseks koolivalitsusele.

Kongress kiitis soovitatud koolide juhtimise süsteemi heaks. Ta valis 5-liikmelise komisjoni, kellele tehti ülesandeks kavandatud plaanid lõplikult välja töötada ja järgmisel päeval kongressile ette kanda. Seejärel otsustas kongress välja anda oma häälekandjat «Eesti Kool» kui teaduslik-metoodilist ajakirja ja tegi koolivalitsusele ülesandeks saata igale koolile üks eksemplar ajakirja tasuta.

⁷ «Tööline», 2. jaanuaril 1918.

Delegaadid avaldasid soovi, et ajakiri peaks ranget parteilist joont.

29. detsembri pärastlõunal asus kongress arutama kooliõpetajate materiaalset olukorda. Delefaatide sõnavõttud näitasid, kui halvas olukorras on küla- ja algkooliõpetajad. Kongress valis 13-liikmelise komisjoni, kellele tehti ülesandeks töötada välja palga suurus.

Ettekandega õppeainete õpetamisest (4. päevakorrapunkt) esines A. Vallner. Nii ettekandja kui ka sõnavõtjad märkisid, et ainete õpetamine koolis peab sõltuma hariduse ja noorsoo kasvatamise eesmärgist. Kooli ülesanne peab seisnema selles, et anda lastele tehnilisi teadmisi ja kogemusi, laiendada nende silmaringi, teadmisi loodusest ning ühiskonnaelust. Võõrkeelte õpetamine oleks otstarbekohane sisse viia alates kolmandast õppeaastast. Tehti ettepanek võtta õppeprogrammi käsitöö, tööõpetus, joonistamine, kehaline kasvatus. Ettekandja tegi ettepaneku võtta programmi eraldi ainena ühiskonnateadus, mille õppimine peab andma kasvavale põlvkonnale selge ja täpse ettekujutuse ühiskonna ja klasside koosseisust, aitama aru saada toimuvatest sündmustest ja kasvatama klassiteadvust. Arutades seda küsimust, otsustas kongress alates 1. jaanuarist 1918 usuõpetuse kooliprogrammidest välja jätta. Kongress soovitas õppeprogrammide koostamisel silmas pidada sotsialistliku revolutsiooni võitu ja lähendada kooli elule.

Kooli tüüpide küsimust ei arutatud põhjalikult ja see lükati edasi järgmise kongressini, mis kavatseti kokku kutsuda 1918. aasta kevadel pärast õppeaasta lõppu.

30. detsembril töötas kooliõpetajate kongress viimast päeva. Ta arutas ülejäänud päevakorrapunkte: koolivälist haridust ja koolitervishoidu, õpetajate edasiõppimist ning võttis vastu otsused nende kohta.

Õpetajate palgaks otsustas kongress määrata 300 rubla kuus. Iga töövõimetu perekonnaliikme kohta pidi maksama täiendavalt 50 rubla. Õpetajatele, kes ei kasuta kooli korterit, tuli maksta korterirahadeks Tallinnas ja Tartus $\frac{1}{3}$, Eesti teistes asulates $\frac{1}{5}$ palgast. Seejärel valis kongress oma organid: Eesti Tööraha Koolivalitsuse ja Kooliõpetajate Täitevkomitee. Eesti Tööraha Koolivalitsusse kuulusid A. Jansen, J. Mägi, J. Tauts, A. Vallner ja T. Kulderknup. Koolivalitsuse esimeheks valiti A. Vallner, kellele jäi ka keskkoolide, tehnikakoolide ja õpetajate

ettevalmistamise juhtimine. J. Mägi juhatas majandusosakonda, J. Tauts — rahvakoolide osakonda, kunstnik A. Jansen — koolivälise hariduse osakonda. T. Kulderknup oli Koolivalitsuse sekretäriks. Kooliõpilaste Täitevkomitee esimeheks valiti J. Tauts.

Lõpuks võttis kongress vastu üleskutse kõigile õpetajatele.

Eesti kooliõpetajate kongress aitas rahvahariduse süsteemi sotsialistlikel alustel ümber korraldada. Nõukogude organid tegid kõrgema kooli töörahva laiadele kihtidele kättesaadavaks. Näiteks avati Tallinnas täiskasvanute üldhariduslikud kursused. 1917. aasta novembris otsustas Tartu üliõpilaste koosolek nõukogude võimu tunnustada ja talle praktilist abi osutada. 50 üliõpilast avaldas samal koosolekul soovi nõukogude organite tööst osa võtta. Ülikooli professorite reaktsiooniline osa eesotsas rektor Pustorosleviga eemaldati ülikooli juhtimiselt.

Tuhandete täiskasvanute soovil tuli viia ellu uusi hariduse saamise vorme. Näiteks organiseerisid bolševikud ametiühingute abiga Tallinnas ja Tartus juba 1917. aasta suvel rahvaülikoolid, kus tuhanded noored töölisel, soldatid ja madrused said haridust, tegid läbi poliitilise kasvatuskursuse. Tallinna rahvaülikoolis õppis üle 2000 töölist, madrust ja soldati, Tartus 115 töölist ja soldatit.

31. jaanuaril 1918 peetud kõnes ütles V. I. Lenin: «Varem lõi kogu inimhõimustus, kogu tema geenius ainult selleks, et anda ühtedele kõik tehnika ja kultuuri hüved, teised aga jätta ilma kõige hädavajalikumast — haridusest ja arengust. Nüüd aga saavad kõik tehnikaimed, kõik kultuurisaavutused rahva ühisvaraks, ja nüüdsest peale ei muudeta inimhõimustust, tema geniust iialgi enam vägivald vahendiks, ekspluateerimise vahendiks.»⁸

Tähelepanu pöörati koolieelse ja koolivälise kasvatusküsimustele, millega kodanlus polnud töörahva huvides üldse tegelnud. 1917. aasta detsembris eraldas Tartu Töölise, Soldatite ja Maatameeste Saadikute Nõukogu Täitevkomitee 10 000 rubla lastemaja organiseerimiseks, millel oli neli osakonda: lastesõim, lasteaed, ettevalmistuskool ja laste klubi. Töörahva lastele pidi toit ja kasvatus olema tasuta. Tallinnas loodi laste nõuandla. Narva Nõu-

⁸ V. I. Lenin. Teosed, 26. kd., lk. 442.

kogu hakkas organiseerima laste keskkubi ja laste raamatukogu.

Põllumajanduskongressil, mis avati 5. jaanuaril 1918, võeti üksmeelselt vastu J. Sihveri poolt esitatud resolutsioon, milles nõuti, et kõikide valdade töörahva nõukogude juures asutataks raamatukogud «sotsialistlike sisuga raamatutega», et igas mõisas oleks lugemistuba. Mõisate losse ja parke võiksid kasutada lasteaedade lapsed. Kongress nõudis, et maakondade töörahva nõukogud tugevdaksid loengulist propagandat ja loengute pidamiseks harraksid kaasa kooliõpetajaid.

Üheks kodanluse võimsamaks relvaks, mida kasutati töörahva hulkade teadvuse mürgistamiseks ja kodanliku ideoloogia sisendamiseks, oli ajakirjandus. Nõukogude valitsus võttis juba 27. oktoobril 1917 vastu ajakirjanduse dekreedid, et teha lõpp töörahva ideoloogilisele mõjutamisele kodanluse poolt.

Sulgeda tuli need ajalehed, mis 1) kutsuvad avalikult vastu panema Nõukogude valitsusele või tema korraldusi mitte täitma, 2) segaduse tekitamiseks moonutavad fakte, 3) kutsuvad sooritama kriminaalkuritegusid.

Selle dekreedid alusel sulges Eesti Sõja-revolutsioonikomitee 31. oktoobril 1917 oma otsusega kodanlikud ajalehed: «Päevaleht», «Tallinna Teataja», «Revelskoje Slovo», «Revelski Nabljudatel», «Revelskaja Mõsl», koos lisadega, kuna need olid kontrerevolutsioonilise kodanluse ruuporiks ja arendasid oma lehekülgedel laialdast laimukampaaniat nõukogude võimu vastu. Sõja-revolutsioonikomitee komissariks määrati J. Käspert, kelle ülesandeks jäi suletud ajalehtede asjade ajamine. Sündmuste õige valgustamiseks ja elanikkonna desinformeerimise lõpetamiseks kehtestati ajakirjanduse eeltsensuur.

Võimsaks relvaks partei ridade tugevdamisel oli bolševistlik ajakirjandus, mille väljendajaks olid ajalehed «Tööline», «Maatamees», «Eesti Teataja», «Utro Pravdõ» (Tallinnas), «Edasi», «Molot» (Tartus), «Rahvaleht» (Narvas) ja rida teisi.

Bolševistlike ja nõukogulike ajalehtede tiraažid suurenesid mitmekordselt. Eestimaa Nõukogude Täitevkomitee võttis vastu otsuse esmajärjekorras varustada paberiga sotsialistlike ajalehti. Neile anti üle suletud kodanlike ajalehtede trükikojad.

Määrates nõukogude ajakirjanduse ülesandeid uutes tingimustes, märkis V. I. Lenin: «Me peame ajakirjanduse muutma — ja me muudame ta — sensatsioonide organist, lihtsast poliitiliste uudiste teatamise aparaadist, kodanliku vale vastu võitlemise organist — masside majandusliku ümberkasvatamise tööriistaks, massidele selle tutvustamise tööriistaks, kuidas tuleb tööd uut moodi korraldada.»⁹

Lähtudes nendest ülesannetest avaldas Eesti parteiline ja nõukogulik ajakirjandus oma veergudel Nõukogude valitsuse dekreete ja nõukogude võimu kohalike organite otsuseid, selgitas töörahvale uue võimu revolutsiooniliste dokumentide olemust ja tähtsust. Parteiline ja nõukogulik ajakirjandus propageeris laialdaselt marksismi revolutsiooniteooriat, mobiliseeris töörahvast Oktoobrirevolutsiooni võitude kaitseks ja kontrrevolutsiooni purustamiseks. Töörahvast kommunistliku partei ümber koondades muutus ajakirjandus sotsialismi ülesehitamise ja rahvahulkade ideoloogilise kasvatamise relvaks.

31. detsembril 1917 otsustas Narva Nõukogu Täitevkomitee kõik linna teatrid ja kinod natsionaliseerida. 2. jaanuaril 1918 otsustas ka Tallinna Nõukogu sedasama teha ning tegi Täitevkomiteele ülesandeks see abinõu ellu viia.

Tallinna metallitöölise koosolek 1918. aasta jaanuaris võttis vastu otsuse, milles nõuti kinode viivitamatut natsionaliseerimist ja nende üleandmist demokraatlike organisatsioonide juhtimise alla.

Töörahva huvidest lähtudes võttis Eesti Töörahva Koolivalitsus 1. (14.) veebruaril 1918 vastu otsuse kõigi teatrite, rahvamajade, kontserdisaalide ja kinode natsionaliseerimise kohta. Nende juhtimiseks moodustati Eesti Töörahva Koolivalitsuse teatrite allosakond ning selle juurde teatrinõukogu, mille kompetentsi kuulusid kõik Eesti teatreid, rahvamaju ja kinosid puudutavad küsimused.

Tallinnas moodustasid nõukogude võimu poole üleläänud kunstitegelased Sotsialistliku Teatriühingu, kellele Tallinna Nõukogu andis Vene Teatri ruumid. Laialdast tegevust arendas Töölise Teater. Kolme kuu jooksul

⁹ V. I. Lenin. Teosed, 27, kd., lk. 180.

lavastas ta 13 näidendit ja andis 30 etendust.¹⁰ Teatrite repertuaaris leidsid koha sotsiaalsete probleemidega näidendid. Lavastati selliseid näidendeid nagu M. Gorki «Põhjas», E. Fabre'i «Kapital» jt.¹¹ Tartu Nõukogu kultuuri- ja haridusosakond organiseeris teatrisektsiooni, mis hakkas Tartus töölisteatrit looma. Narvas hakati rahva-muusikakooli organiseerima. 1918. aasta jaanuaris asus Narva Nõukogu Täitevkomitee kultuuri- ja haridusosakond organiseerima sotsialistlikku teatrit, teatrikooli raamatukogu, töölis-talupoegade ja laste klubi.

Kultuurharidusliku tegevuse keskuseks Tallinnas jäi nagu enne Oktoobrirevolutsioonigi Tööliste Maja, kus asus bolševike parteiorganisatsioon ja paljud ametiühingud. 1917. aasta detsembris natsionaliseeriti Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee otsuse alusel Oleviste kirik ning anti töölisorganisatsioonidele rahvama-jaks. Seal hakati korraldama kontsertmiitinguid, kus kõnedega esinesid silmapaistvad eesti revolutsionäärid J. Anvelt, V. Kingissepp, H. Pöögelmann ja teised. Suure populaarsuse võitsid tööliiskoorid, kes esitasid klassikat, eesti ja vene rahvalaule. Populaarne oli revolutsiooniliste laulude ja helilooja J. Simmi poolt koorile seatud «Internatsionaali» ettekanne.¹² Nõukogude võim konfiskeeris kodanlike seltside «Lootus» ja «Uus Teater» (Tallinnas), «Bürgermusse» (Tartus), «Koit» (Viljandis)) ja teiste hooned. Need anti tööliste organisatsioonidele.

Kultuuriellu lülitusid ka mõisatöölised. Mõisates organiseeriti raamatukogusid, koore ja isetegevuskollektiive.¹³ 1918. aasta veebruaris natsionaliseeris Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee Tallinna Linna Pro-vintsi muuseumi. Rakendati abinõusid kultuurimälestiste ja kunstiteoste kaitseks. Tartu Maakonna Tööraha Nõukogu Täitevkomitee saatis valdade tööraha nõukogudele järgmise ringkirja: «Mõisade ülevõtmisel tuleb seda silmas pidada, et raamatukogud, teaduslised kollekt-sioonid, pildigaleriid ja ülepea kõik asjad, millel teadus-

¹⁰ E. Laul. Eesti tööraha kultuurielust Oktoobrirevolutsiooni perioodil. «Eesti Kommunist», 1959, nr. 10, lk. 50.

¹¹ Sealsamas, lk. 47, 50.

¹² H. Kõrvits. Eesti revolutsioonilise muusika ajaloost. «Eesti Kommunist», 1962, nr. 10, lk. 29.

¹³ «Tööraha Hääl», 15. veebruaril 1918.

line ehk kunstiline väärtus on, mitte rikutud ega varas-
tatud lastud ei saaks.

Teadus ja kunst peab tulevikus töörahva päralt olema, sellepärast on töörahva kohus teaduslisi ja kunstilisi väärtusi rikkumata alal hoida.»¹⁴

XI peatükk

NÕUKOGUDE RIIKLUSE RAJAMINE EESTIS

2. novembril 1917 avaldas Nõukogude valitsus «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni», mis kuulutas välja kõigi Venemaa rahvaste üheõigluse ja suveräänsuse, kõigi rahvaste õiguse vabale enesemääramisele. Deklaratsioon kaotas kõik rahvuslikud ja usulised eesõigused ning kitsendused. Rahvusliku ülesehitustöö ja Venemaa rahvaste omavaheliste suhete juhtimiseks moodustati Nõukogude valitsuse koosseisus Rahvasasjade Rahvakomissariaat, kuhu kuulus ka Eesti esindaja.

6. novembril 1917 avaldati «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon» ajalehes «Töeline». Eesti töörahvas hakkas bolševike juhtimisel rajama oma rahvusriiklust.

12. novembril 1917 võttis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee vastu otsuse Eesti Asutava Kogu valimiste kohta. Sama otsusega kinnitati Asutava Kogu valimiste kord. Asutav Kogu pidi välja töötama põhiseaduse projekti ning läbi viima selle kohta rahvahääletuse, võtma vastu põhiseaduse, mis kuulutab välja Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi. Ühtlasi saatis Eesti Nõukogu Täitevkomitee laiali Ajutise Eesti Kubermangu Maanõukogu — mittedemokraatlikel alustel Ajutise Valitsuse abiga moodustatud eesti kodanluse esindusorgani. Asutava Kogu kokkukutsumise päevaks määrati 15. veebruar 1918.

Eesti bolševikud ei asendanud aga Asutava Koguga nõukogusid kui riigivõimuorganeid. Neil polnud vähimatki kahtlust selles, et eesti kodanlus püüab Asutava Kogu valimisi kontrrevolutsioonilistel eesmärkidel ära kasutada. Seepärast märkis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste

¹⁴ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 649—650.

Nõukogu Täitevkomitee 29. detsembril 1917 oma otsuses, et Eesti Asutavat Kogu tunnistatakse vaid siis, kui tema tunnistab nõukogude võimu.¹ Asutava Kogu valimised määrati 21.—22. jaanuarile 1918.

Jaanuarikuu algul avaldati ajalehtedes Asutava Kogu kandidaatide ühine nimekiri nr. 2, mille oli koostanud VSĐT(b)P Eestimaa Komitee ning Eesti Maatameeste ja Väikekohapidajate Keskkomitee. Valimistel esitati veel kaheksa erinevate parteide kandidaatide nimekirja, alates eesti ja vene esseeridest, menševikest ning tööerakondlastest kuni eesti kodanluse reaksiooniliste parteideni — radikaaldemokraatideni ja «demokraatliku blokini».

Eesti bolševikud arendasid linna ja maa töörahva seas laialdast valimiseelset agitatsioonikampaaniat. Ajakirjanduses ning arvukatel tööliste ja kehvikute koosolekutel esinedes tutvustasid nad Asutava Kogu valimiste olemust ja mõtet, paljastasid kodanluse ja ta parteide katset tööliste ja soldatite saadikute nõukogud Asutava Koguga asendada. Töörahvahulgald toetasid üksmeelselt bolševikke ja nõudsid oma resolutsioonides otsustavalt, et Asutavale Kogule ei antaks võimu. Merekindluse eesti rahvusest töölistes Pääskülas nõudsid 19. jaanuaril 1918 vastuvõetud resolutsioonis, «et Eestis mingisugune asutav kogu ei tohi võimu oma kätte saada, vaid täieline võim peab jääma tööliste, talupoegade ja sõjaväelaste nõukogude kätte».² Viljandimaal Karula vallas toimunud rahvakoosolekul nõudsid kõik sõnavõtjad, et Asutav Kogu tunnistaks töörahva võimu Eestis, vastasel korral tuleb ta laiali saata. Järvamaa Väätša valla töörahvas märkis vastuvõetud resolutsioonis, et «kõik võim Eestis peab jääma Töörahva Nõukogude kui täieõigusliste, rahva tahtmist avaldavatele asutustele, mille ümber kogu proletariaat on liitunud. Eesti Asutavas Kogus ei tohi ühtegi kohta töörahva vaenulisel Vilmsi «tööerakonnal», kodanlastel ega parempoolsetel s.-r. olla! Eesti Asutavas Kogus ainult tõsistel töörahva esitajatel (enamlastel) õigus on olla.»³ Eestile pole Asutavat Kogu vaja. Kui see kokku tuleb, las tunnistab töörahva nõukogude valitsust ja läheb laiali — nii teatasid Kose-Kuivajõe valla tööinimesed.⁴

¹ «Eesti Teataja», 3. jaanuaril 1918.

² «Maatamees», 26. jaanuaril 1918.

³ «Eesti Teataja», 13. jaanuaril 1918.

⁴ «Tööline», 13. veebruaril 1918.

10. jaanuaril 1918 avati III ülevenemaaline nõukogude kongress, kes kiitis heaks «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni» põhimõtted ja Nõukogude valitsuse rahvuspoliitika. Kongress võttis vastu V. I. Lenini koostatud «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni», millega Venemaa kuulutati nõukogude vabariigiks, vabalt liitunud rahvaste rahvusvabariikide föderatsiooniks. Deklaratsioon määras kindlaks föderatsiooni põhiprintsipi. Kõigile rahvastele anti täielik vabadus enesemääramiseks.

Rahvusküsimuses vastuvõetud resolutsioonis märkis III ülevenemaaline nõukogude kongress, et ta «tervitab ja kiidab tervikuna heaks rahvakomissaride valitsuse rahvuspoliitika, mis taotleb rahvaste enesemääramise õiguse põhimõtte elluviimise kõigi Venemaa rahvaste töötavate hulkade enesemääramise vaimus».⁵ Kongress väljendas sügavat veendumust, et nõukogude võimu edasised sammud rahvuspoliitika alal «soodustavad endise, rõhumise ja vägivallaga oma piirides üksikuid rahvaid hoidva Venemaa impeeriumi muutmist föderatiivsetel alustel vabalt ühinenud Venemaa nõukogude vabariikide vennalikuks liiduks»⁶. Nende III ülevenemaalisel nõukogude kongressil vastuvõetud dokumentide ja otsuste poolt hääletasid ka Eesti esindajad.

«Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioonist» ning «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonist» lähtudes koostasid Eesti bolševikud ja avaldasid 19. jaanuaril 1918 Eesti Nõukogude Vabariigi (Eesti Tööraha Kommuuni) põhiseaduse projekti.

Põhiseaduse projektis märgiti, et selle põhisätteid võib muuta ainult Eesti töörahva kongress. Põhiseaduses määrati kindlaks kõigi valitsemisasutuste struktuur, koosseis ja võimupiirid. Kõik Eesti valitsemisorganid pidid olema valitavad. Valimisõigus oli mõlemast soost isikutel, kes on vähemalt 18 aastat vanad, teevad ühiskondlikult kasulikku tööd ja ei tarvita palgatöölisi oma ettevõttes või majapidamises. Põhiseadus kinnitas Eesti Tööraha Kommuuni piirid. Siia kuulusid endise Eesti kubermangu üheksa maakonda ja Narva linn, mis Rahvakomissaride Nõukogu otsuse kohaselt linna eesti elanikkonna soovil

⁵ Съезды Советов РСФСР и автономных республик РСФСР. Сборник документов 1917—1922 гг. I kd., М. 1959, lk. 31—32.

⁶ Sealsamas.

Petrogradi kubermangust eraldati, sest 80 protsenti elanikest hääletas rahvaküsitluse ajal linna Eestiga liitmise poolt.⁷

Eesti Nõukogude Vabariigi põhiseaduse projekti avaldamine tähendas seda, et Eesti töörahvas oli vana, kodanliku valitsusaparaadi põhiliselt likvideerinud ja jõudnud eesti rahva ajaloos esimese tööliste ja talupoegade sõltumatu, autonoomse, vabatahtlikul alusel Venemaa nõukogude rahvusriikide föderatsiooni kuuluva riigi loomiseni.

1917. aasta detsembris tegi V. I. Lenin Eesti bolševikele ettepaneku kuulutada Eesti sõltumatuks ja suveräänseks nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks. V. I. Lenini ettepanekut arutati VSDT(b)P Eestimaa Komitee ja VSDT(b)P Tallinna Komitee ühisel istungil 31. detsembril 1917. Sellel nõupidamisel, millest võttis osa parteiaktiiv, otsustati Eesti Vene Nõukogude Vabariigi autonoomseks osaks kuulutada.

Vastukaaluks bolševike poliitikale ja töörahva hulkade tahte luua tööliste ja talupoegade riik esitasid eesti kodanlus ja teda toetavad parteid natsionalistliku loosungi, mis nõudis Eesti lahutamist revolutsioonilisest Venemaast, nõukogude võimu lämmatamist ja kodanliku riigi loomist. Eesti kodanlus astus kuritegelikku liitu saksa parunitega, pöördus toetuse saamiseks antandi ja Saksamaa poole. Selle eesmärgiga saadeti 1918. aasta jaanuaris illegaalselt Stokholmi spetsiaalne «delegatsioon» eesotsas J. Tõnissoniga. Sama eesmärk oli ka eesti menševike liidri M. Martna ringsõidul Euroopa riikide pealinnadesse. M. Martna naasis koju Inglise sõjalaevade eskaadriga 1918. aasta detsembris ja tõi relvi eesti kodanlusele. Eesti esseeride liidrid G. Suits, H. Kruus, M. Bleimann aitasid kodanlust «iseseisva Eesti» loosungi elluviimisel. Eesti põllumajanduskongress mõistis esseeride positsioonid otsustavalt hukka.

Eesti kodanlus koos saksa parunitega organiseeris vandenõu nõukogude võimu vastu. Vandenõulased kavatsesid Eesti Asutava Kogu avamise päeval kogu Eesti territooriumil ülestõusu alustada ja töörahva võimu kukutada. Kontrrevolutsiooniliste plaanide elluviimiseks moodustasid vandenõulased eesti polkudes ustavate soldatite rühmi.

⁷ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 436—437, 542—543, 736.

Valdades moodustati ja relvastati kulaklikest elementidest koosnevaid salku. Tallinnas jätkas illegaalset tegevust nõukogude võimu poolt laialisaadetud kodanlik relvastatud organisatsioon «Omakaitse».

Eesti bolševikud paljastasid eesti kodanluse ja kodanlike natsionalistide reeturlikku poliitikat Eesti lahutamise kohta Nõukogude Venemaast. VSĐT(b)P Eestimaa Komitee ja VSĐT(b)P Tallinna Komitee avaldasid 5. jaanuaril 1918 ajalehtedes ühise üleskutse eesti töörahvale. Üleskutses seisib: «... Eesti riiklise iseseisvuse kaudu ootavad kodanlased päästmist töörahva valitsuse alt...»

Mitte Venemaalt lahkulöömine, vaid kõige lähem ja vennalisem liit Venemaa töörahvaga on selle vastu meie lipukiri.

Töörahva revolutsioon on meid sidunud Venemaa töörahvaga...

Eesti on juba vaba!

Sest Eesti töörahvale on kõik see vabadus, mis kodanluse ja eilaste mõisnikkude vastu võitlemiseks vaja.

Eesti on vaba, sest teda ei kitsenda sisemises, koduses elus ükski määrus, ükski ettekirjutus, mis Peterburist tuleks.

Ei suurtes ega väikestes asjades ei ole meie keskvalitsuse eestkostmise all.

Kui kord keskvalitsus kõige suuremas küsimuses — Venemaast lahtilöömises — meile tõkkeid ei tee, kes on siis küllalt jultunud, et tõendama tulla, et ta teisejärgulistes, pisemates asjades meile tee peale astub...

Seltsilised! Meie kutsume teid oma rahvusvahelise punase lipu alla. Meie kutsume teid võitlusesse kodanluse vastu ka iseseisvuse küsimuses!»⁸

Töörahva hulkades leidis see üleskutse laialdast vastukaja ja nad astusid otsustavalt eesti kodanluse ja kodanlike natsionalistide rahvavaenuliku poliitika vastu. 10.—25. jaanuarini 1918 toimusid Tallinna ja ka teiste linnade kõigis suurkätistes tööliste koosolekud. Fr. Krulli tehase, «Dvigateli», Wiegandi tehase, Chr. Rotermanni veski, Aseri tsemenditehase, Sindi kalevivabriku ja paljude teiste ettevõtete tööliselid mõistsid üksmeelselt hukka eesti kodanluse reeturlikud plaanid «iseseisva» riigi loo-

⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 625.

misest. Fr. Krulli tehase tööliste poolt vastuvõetud resolutsioonis märgiti: «Selgusele jõudes, et Eestimaa iseseisvaks riigiks kuulutamise varjul Balti parunite, Eesti kodanluse ja hädasotsialistide salakaval plaan peitub praegust nõukogude valitsust kukutada, protesteerime meie sarnase kontrrevolutsioonilise sammu vastu, millega meid, s. o. Eestimaa töölisi Venemaa proletariaadist taetakse lahutada ja viimaseid tööstuse elusooni, mis meid Venemaaga ühendavad, läbi kavatsetakse lõigata. Meie tunnistame ainult nõukogude valitsust, mis siiaaale töörahva huvide kaitsjaks on olnud ja selleks ka edaspidi peab jääma.»⁹

Tallinna vabriku- ja tehasekomiteede ning ametiühingute esindajate ühine koosolek 10. jaanuaril 1918 mõistis üksmeelselt hukka kodanluse poolt jutlustatava «iseseisvuse» idee ning kutsus töörahvast tööliste ja soldatite saadikute nõukogude ümber liituma, et ennast kodanluse pealetungi eest kaitsta.

Eesti kehvtalurahvas oli nagu tööliklasski üksmeelselt Eesti «iseseisvuse» kodanliku idee vastu. Kehvtalurahva tahe väljendus 5. jaanuaril 1918 põllumajanduskongressil vastuvõetud resolutsioonis. Resolutsioonis oli kirjas: «Eesti töörahva põllumajandusline kongress leiab, et Eesti iseseisva riigi asutamise mõte Saksa imperialistide poolt Eesti kodanlikes ringkondades üles on õhutatud ja et selle mõtte teostamine Eestis töörahva valitsusele ja võitudele hävitav oleks.

Eesti töörahvas ei tohi ennast milgi tingimusel kodanlistest lahkpüüetest ära eksitada lasta, vaid kõige maailma proletariaadiga käsikäes käima. Venemaal valitseb revolutsiooniline töörahvas. Vene revolutsiooni abil on Eesti töörahvas võidule pääsenud ja sellepärast peab Eesti töörahvas edaspidigi selle valitsusega kõige lähemasse riiklisse ühendusse jääma.»¹⁰

Nii suhtus Eesti töötav rahvas eesti kodanluse «iseseisva» riigi loomise plaanidesse. Ja kui 21. jaanuaril 1918 algasid Asutava Kogu valimised, andis töörahvas oma hääled bolševike nimekirja poolt. Bolševike poolt andis oma hääled enamik tööstuskeskuste töötajaid ja

⁹ «Tööline», 26. (13.) jaanuaril 1918.

¹⁰ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 571.

paljude valdade töörahvas. Kuid Asutava Kogu valimine jäi lõpuni viimata.

1918. aasta jaanuarikuu teisel poolel paljastasid nõukogude võimu organid saksa parunite ja eesti kodanluse vandenõu, kelle eesmärgiks oli nõukogude võimu kukutamine. Saksa parunid fabritseerisid «rahva» nimel petitsooni Saksa keisri Wilhelm II nimele ja palusid Eesti oma kaitse alla võtta. Tallinnas moodustasid nad luurekeskuse, mis andis Eesti saartel asuvatele Saksa vägedele salajasi andmeid Vene vägede dislokatsioonist Eestis. Eesti kodanlus valmistas ette relvastatud ülestõusu ja oli selle alguse määranud Asutava Kogu avamispäevale.

Seejärest kuulutas Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 27. jaanuaril 1918 Eestis välja piiramiseseisukorra ja peatas Asutava Kogu valimised. Kõik endisesse balti mõisnike seisusesse kuuluvad isikud kuulutati lindpriiks ja nad tuli viivitamata arreteerida.¹¹ Eesti bolševikud pöördusid töörahva poole üleskutsega ajada parunite ja eesti kodanluse plaanid nurja. Mõne päeva jooksul arreteeriti üle 500 balti mõisnike seisusest isiku ja saadeti nad Eestist välja. Nõukogude korra kukutamise vandenõu likvideeriti, kuid see ei kaotanud ohtu lõplikult, sest sisemise kontrrevolutsiooni jõud lootsid rahvusvahelise reaktsiooni ja välismaiste interventide abile.

Selleks et edukalt sotsialismi ehitada, vajas noor nõukogude riik kindlat rahu. Nõukogude valitsus tegi sõdivate maade kõigile rahvastele ja valitsustele ettepaneku alustada viivitamatult läbirääkimisi demokraatliku rahu sõlmimiseks. Kuid Nõukogude valitsuse ettepanekud võeti kapitalistlikus maailmas vastu täieliku vaikimisega.

Kuna liitlasriikide valitsused keeldusid üldise demokraatliku rahu küsimust arutamast, alustas Nõukogude valitsus rahuläbirääkimisi Saksamaaga ja tema liitlaste Austria-Ungari, Türgi ning Bulgaariaga. 20. novembril 1917 kirjutati Brest-Litovskis alla vaherahu, 9. detsembril algasid rahuläbirääkimised.

Antandi maad hakkasid jõude mobiliseerima läbirääkimiste nurjaajamiseks ja nõukogude valitsuse kukutamiseks. Antandi maade valitsused kirjutasid 1917. aasta

¹¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 659—662.

detsembris alla konventsioonile mõjusfääride jaotamise kohta Lõuna-Venemaal ja leppisid kokku sõjalise interventsiooni osas Nõukogude riigi vastu.¹² Antandi esindajatele Venemaal tehti korraldus astuda ühendusse valgekaartlike kindralitega — Kornilovi, Aleksejevi ja Kalediniga ning abistada neid nõukogude võimu purustamisel. Toetades aktiivselt sisemise kontrrevolutsiooni jõude, püüdsid antandi maad Nõukogudemaad rinnete tulerõngasse haarata. Valgevenes valmistas antant ülestõusuks Dovbor-Musnitski poola korpust, Ukrainas Keskraadat, Donil Kaledinit, Uraalides Dutovit, Siberis Tšehhoslovakkia korpust. Kaug-Idas ja Siberis tegi interventsiooniks ettevalmistusi Jaapan.¹³

Ka Saksamaa eesmärgid olid rahuläbirääkimisi alustades imperialistlikud. Ta püüdis Venemaalt Poola, Leedu, Kuramaa, osa Läti ja Eesti territooriumist ära kiskuda ja nõukogude võimu kukutada.¹⁴

Nõukogude delegatsioonile anti rahuläbirääkimistel juhtnõõrid: taotleda mõnede Saksa vägede poolt vallutatud territooriumide, sealhulgas Muhu väina saarte vabastamist, kuid mitte teha sellest nõudmisest ajendit läbirääkimiste katkestamiseks.¹⁵ V. I. Lenin tegi Nõukogude delegatsioonile ülesandeks pidada Saksa taotlustele vastu ultimaatumini, pärast ultimaatumit aga kirjutada rahupepingule alla Saksamaa poolt esitatud tingimustel.¹⁶

Nõukogude delegatsiooni juht Trotski rikkus seda Nõukogude valitsuse korraldust ja keeldus rahu alla kirjutamast sakslaste poolt esitatud tingimustel. Kaitsetu Nõukogude vabariik jäi Saksa imperialismi löögi alla.

Trotski sõnamurdlik käitumine andis Saksa imperialistidele vabad käed. Rikkudes jämedalt vaherahu tingimusi, teatas Saksa väejuhatuse 16. veebruaril, et 18. veebruaril algab sõjategevus uuesti. Sakslased tegid hoiatuse üks päev enne sõjategevuse algust, kuigi vaherahu tingimused nägid sel puhul ette seitse päeva.

18. veebruaril 1918 algas Saksa vägede pealetung kogu

¹² История дипломатии, II kd., М.—Л. 1945, lk. 318.

¹³ Я. Темкин, Большевики в борьбе за демократический мир, М. 1957, lk. 354—355.

¹⁴ Э. Людендорф. Мои воспоминания о войне 1914—1918 гг., II kd. М. 1924, lk. 128.

¹⁵ RMSLKA, f. 5, s.-ü. 18, l. 5.

¹⁶ V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 91.

rindel Läänemerest Musta mereni. Pealetungile paisati 65 diviisi ja brigaadi Austria-Saksa vägesid.¹⁷ Pealetungi arendati kolmes suunas: põhjas (Petrogradi lähistel), keskrindel (Valgevenes), lõunas (Ukrainas). Vastupanu kohtamata liikusid Saksa väed kiiresti meie maa südamesse. Nõukogudemaad ähvardas surmaoht. 18. veebruaril saatis V. I. Lenin Nõukogude valitsuse nimel Saksa valitsusele radiogrammi, milles teatati nõusolekust rahu alla kirjutada Saksamaa poolt pakutud tingimustel. 21. veebruaril võttis Nõukogude valitsus vastu dekreedid «Sotsialistlik isamaa on hädaohus!» ja kutsus töörahvast ennastsalgavalt kaitsma Nõukogude Vabariiki Saksa imperialistlike väe jõukude vastu «viimse veretilgani»¹⁸.

Kogu riigis, sealhulgas ka Eestis algas revolutsiooni jõudude mobiliseerimine vastupanuks Saksa röövvaldajate kallaletungile. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee pöördus Eesti töötajate poole üleskutsega asuda sotsialistlike saavutuste kaitsele.

XII peatükk

EESTI TÖÖRAHVA VÕITLUS SAKSA OKUPANTIDE VASTU

19. veebruaril 1918 toimus Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee ning Tallinna Nõukogu Täitevkomitee ühine istung, kus kuulati piirkondlike ja kohalike kõrgemate sõjaväeorganite loomise küsimust. Tallinna kindlustatud rajooni valitsemiseks ja kaitseks otsustati moodustada 12-liikmeline kolleegium Eesti ja Tallinna Nõukogu, soldatite sektsiooni, mereväeosade ning Punaarmee staabi esindajaist.

Saksa vägede sissetung Muhu saarelt Eesti mandrile algas ööl vastu 20. veebruari. Sakslased maabusid Virtsu rajoonis ja arendasid pealetungi Lihula alevi suunas. Saksa sõjaväe teised üksused, kes paiknesid Hiiumaal, tulid mandrile ööl vastu 21. veebruari Haapsalu linna rajoonis, kus seisis 1. eesti polk. Okupantidele ei osutatud

¹⁷ Я. Темкин. Большевики в борьбе за демократический мир, lk. 385.

¹⁸ V. I. Lenin. Teosed, 27. kd., lk. 12..

vastupanu Virtsu-Lihula ja Haapsalu rajoonis. Vastupidi, 1. eesti polgu komandör kodanlik natsionalist E. Pödder astus kontrrevolutsiooni Tallinna liidrite korraldusel ühendusse Saksa väejuhatusega Kuressaares ja teatas sellele valmisolekust koos polguga sakslaste poole üle minna ja Saksa väejuhatusele alluda, niipea kui algab pealetung. E. Pödder ja tema kaaslased soovitasid Saksa väejuhatusel arendada pealetungi Tallinna, mitte aga Pärnu suunas, nagu sakslased varem kavatsesid. Tallinn ja selle lähised jäid täiesti kaitseta. Polgu enam kui 3000 mehest liitus sakslastega ainult umbes 600, ülejäänud aga läksid koju.

Vaatamata raskele olukorrale, mis oli tekkinud 1. eesti polgu kontrrevolutsiooniliste ohvitseride reeturlikkuse läbi, organiseeris sõjaväekolleegium aktiivselt Tallinna lähiste kaitset. 21. veebruaril saadeti luurele punakaartlaste ja Balti laevastiku meremeeste väikesed salgad, üldse 170 meest¹, kes kohtasid saksa eelvägesid 50—60 kilomeetrit Tallinnast, Risti ja Riisipere raudteejaama lähedal. Pärast lühikest ägedat lahingut pidid punakaartlased vaenlase ülekaalukate jõudude ees taganema.

Järgmisel päeval toimus Olevi rahvakojas (Oleviste kirik) punakaartlaste koosolek, kus formeeriti suurem üksus, kokku 400 inimest. Üksuse komandöriks määrati Eesti Nõukogude Täitevkomitee liige, vana sõjaväe staa-bikapten A. Pöld.

Üksus asus kaitsele Keila jaama ja alevi juures, kus punakaartlased koos meremeeste salgaga tõkestasid pealetungiva Saksa sõjaväe suurte jõudude tee. Punakaartlased võitlesid vapralt ja jätsid Keila maha alles sakslaste abivägede saabumisel. Vapper punakaartlane A. Tisler langes raskesti haavatuna saksa okupantide kätte ja torgati metsikult tääkidega surnuks. Vähe aega enne Keila lahingut kirjutas ta vanematele: «Lähevad muidugi vaba-tahtlikud ja mina lähen nendega kaasa ning võitlen oma aate eest ja, kui tarvis, ka langen... Ma ei saaks rahu-likult pealt vaadata, kuidas sakslased meie seltsimehi pooma hakkavad.»²

Tallinna ähvardava ohu eel andis V. I. Lenin korralduse Balti laevastiku sõjalaevad Tallinnast välja viia. Tekkinud olukord raskendas tublisti laevade väljaviimist.

¹ И. Типнер. В огне революции, lk. 62.

² Eesti NSV ajalugu. Tallinn 1957, lk. 373.

Soome laht oli tugevate külmade tõttu jää all, mille pak-
sus ulatus kohati 75 sentimeetrini. Osa laevu oli remondis,
osa laevade meeskonnad polnud täiesti komplekteeritud.
Kuid Eesti Nõukogude Täitevkomitee ja VSDT(b)P Tal-
linna Komitee asusid Nõukogude valitsuse direktiivi
energiliselt täitma. Retkeks ettevalmistamisel osutasid
meremeestele suurt abi Tallinna töölised, kes tegid kõik
laevade remondi kiireks lõpetamiseks. Eriti suure töö
tegid ära Sadamatehaste töölised eesotsas bolševik
E. Strauchiga.³

Laevade retk Tallinnast Helsingisse algas 22. veebrua-
ril. Esimestena lahkusid Tallinna baasist jäälõhkuja
«Jermak» saatel allveelaevad ja transpordilaevad. 24.
veebruariil asusid laevadele kohalikud partei- ja nõuko-
gude aktivistid ning nende perekonnaliikmed. 25. veeb-
ruariil kogunesid kõik laevad reidile. Tallinnast lahkudes
laskisid Balti laevastiku meremehed õhku 12-tollised ran-
nakaitse-suurtükid Naissaarel, Aegna saarel, Viimsi ja
Suurupi poolsaarel.

Saksa vallutajad tegid korduvaid katseid takistada
lahingulaevade lahkumist. Nii proovisid sakslased 24.
veebruariil mööda jääd Naissaarele ja Aegnale jõuda ning
sealsed rannakaitsepatareid vallutada, et nende abil lae-
vad kinni pidada, kuid see ei õnnestunud. Järgmisel päe-
val sooritasid vaenlase lennukid kallaletungi reidil seis-
vatele laevadele. Laevade õhutõrjesuurtükid löid rünnaku
tagasi.

Balti laevastiku laevade kangelaslik retk Tallinnast
Helsingisse ja sealt edasi Kroonlinna läks ajalukku jää-
retke nime all. Tänu meremeeste erakordsele vaprusele
jõudsid Balti laevastiku 211 laeva 24. aprillil Kroonlinna.⁴
Nõukogude meremehed päätsid laevastiku. See avaldas
suurt mõju Kodusõja käigule. Paljud eesti rahvusest bol-
ševikud teenisid jääretke ajal laevameeskondades. Rist-
leja «Bajan» parteiorganisatsiooni juhtis A. Kuhlberg.
Mitmed teised eesti bolševikud, nagu V. Seppam, K. And-
reus, P. Keimar, J. Burhvard, A. Hendrikson töötasid
kütjatena või masinistidena.⁵

³ Ülevaade Eestimaa Kommunistliku Partei ajaloost, I osa, Tal-
linn 1961, lk. 288.

⁴ Sealsamas.

⁵ Sealsamas.

Sakslased vallutasid 25. veebruaril Tallinna ja jätkasid pealetungi Narva suunas. Lõunast pealetungivad Saksa väed jõudsid 22. veebruaril Valka, kust alustasid edasi-liikumist itta, Pihkva suunas, ja kirdesse, Tartu suunas. Pihkvale lähenesid Saksa väed ka Läti territooriumilt. 24. veebruaril vallutasid Saksa väed Võru. Pärast Tartu vallutamist 24. veebruaril jätkasid Saksa vägede peajõud pealetungi Tapa raudteesõlmele, et siin ühineda Tallinnast pealetungivate vägedega. Tartu poolt pealetungivad Saksa väeüksused peatati 25. veebruaril umbes 25 kilomeetri kaugusel Tapast Kiltsi jaama juures. Siin olid punakaartlased rikkunud raudtee ja saksa sõjaväeeselon jooksis rööbastelt maha.

Sakslased, kes liikusid lõunast mööda Riia lahe kallast, vallutasid 25. veebruaril Pärnu ja Viljandi. 28. veebruaril pidas punakaartlaste salk Paide kaudu Rakverre liikuvad saksa okupandid kinni Järva-Jaani alevi lähedal asuva Orina mõisa juures. Punakaartlased löid vaenlase rünnaku tagasi ja olid sunnitud taganema alles pärast suurearvulise saksa abiväe kohalejõudmist. Selles lahingus kaotasid okupandid langenute ja haavatutena 20 meest.⁶

Ägedad lahingud käisid Narva lähistel. 26. veebruaril ühinesid Tartu alt saabunud Saksa väed Tallinna poolt liikuvate vägedega ja jätkasid koos pealetungi Narvale.

Narva bolševikud, kelle eesotsas olid Narva Nõukogu Täitevkomitee esimees H. Dauman ja Punakaardi ülem K. Žarnovetski, organiseerisid Narva lähiste kaitset.

Rakvere-Jõhvi rajooni saadeti 300-meheline Narva punakaartlaste salk, keda juhtisid vana armee lipnik Artamonov ja allohvitser A. Peis. 25. veebruaril saabus Narvast Jõhvi teine punakaartlaste salk. Seda juhtis J. Tõnisson, üks Punakaardi organiseerijaid. 27. veebruaril koondati siia ka 700-meheline Tartu-Putilovi salk, kes formeeriti Petrogradi Putilovi tehase töolistest ja Tartust evakueerunud punakaartlastest. Peale selle oli Jõhvis loodud kohalikest bolševikest ja punakaartlastest koosnev salk, kelle eesotsas olid A. Kesler ja R. Majak.⁷

Päevast päeva tugevnes vastupanu Saksa vägedele.

⁶ А. И. Черепанов. Под Псковом и Нарвой, М. 1957, lk. 110.

⁷ И. Типнер. В огне революции. Таллин, 1964, lk. 70—71.

Sompa ja Jõhvi juures toimusid ägedad lahingud. Sompa jaam käis mitmel korral käest kätte. Ühe vasturünnaku ajal jälitasid punakaartlased taganevat vaenlast Kohtla jaamani ja vabastasid selle. Sakslased olid sunnitud Püsi tagasi tõmbuma. Saanud toetust, alustas vaenlane 1. märtsil suurte jõududega pealetungi ja vallutas õhtuks pärast ägedat lahingut Jõhvi.

Verised lahingud käisid Vaivara ja Soldina juures, kuhu sakslased koondasid suurel hulgal jala- ja ratsaväge, jalgrattureid ja suurtükiväge.⁸ Nendest lahingutest võttis osa 1. märtsil Narva saabunud Balti Laevastiku meremeeste 1000-meheline üksus P. Döbenko juhtimisel.

P. Döbenko üksuse madrused võitlesid vapralt, kuigi nende relvastuseks olid vaid vintpüssid ja kuulipildujad. Näiteks lahing Auvere jaama pärast kestis viis tundi ja meremehed taganesid vaid siis, kui vaenlane viis lahingusse värsked jõud ja tugevdas suurtükitulud. Revolutsioonilised jõud tõmbusid tagasi Soldina juurde, kus jätkus vastupanu vaenlasele.

Pärast nõukogude üksuste taganemist arendas vaenlane 3. märtsil pealetungi Narvale kolmes kolonnis.⁹ Üks sakslaste väekolonn tungis edasi piki raudteed, teine põhja pool piki Tallinn—Narva maanteed, kolmas liikus lõunast, Tartu poolt.

Nõukogude väed said pärast Brest-Litovski rahulepingu allakirjutamist 3. märtsil 1918 korralduse Narva maha jätta. Pärast Narva hõivamist okupeerisid sakslased 5. märtsil Narva ja Peipsi järve vahelise ala. Seega oli kogu Eesti territoorium okupeeritud.

Saksa vägede pealetungi haripunktil moodustas käputäis kontrrevolutsioonilisi vandenõulasi eesotsas K. Pätsiga Tallinnas nn. Päästekomitee. 24. veebruaril, kui sakslased lähenesid Tallinnale ning partei- ja nõukogude aktiiv asus laevadele, avaldas see lendlehe, milles kuulutas välja kodanliku Eesti Vabariigi «iseseisvuse». Seejärel teatasid Päästekomitee liikmed Saksa väejuhatuse esin-

⁸ Sakslaste andmeil kaotasid punakaartlased ja meremehed Vaivara ja Soldina jaama juures surmasaanutena ligi 250 inimest Vt. A. И. Черепанов. Под Псковом и Нарвой. М. 1963, lk. 133.

⁹ Балтийские моряки в борьбе за власть Советов. Л. 1968, lk. 126.

dajatele, et nad igal võimalikul viisil sõjavalitsusele abiks tahavad olla.¹⁰

Okupatsioonivõimud ei tahtnud Eesti iseseisvusest kuulda. Nad hakkasid kehtestama oma korda, arvestades Saksamaa koloniaalpoliitika eesmärke ja ülesandeid. Saksa imperialistid seadsid Eestis sisse samasuguse terrorile ja vägivallale rajatud range okupatsioonirežiimi nagu kogu Nõukogude Venemaa okupeeritud territooriumil. Nad likvideerisid Oktoobrirevolutsiooni saavutused. Nõukogude võimu organid, töörahva partei- ja ametiühinguorganisatsioonid purustati. Revolutsioonilisest võitlusest osavõtjaid ja nõukogude aktiviste jälitati halastamatult. Paljud neist lasti kohtuta maha, üle viie tuhande saadeti koonduslaagrisse.¹¹ Vabrikutes ja tehastes pikendati tööpäeva, palka aga vähendati. Nõukogude võimu poolt konfiskeeritud saksa parunite mõisad tagastati endistele omanikele. Saksamaale veeti kõik, mis vähegi kõlbas välja vedada. Eriti püüdlukult saatsid okupandid Saksamaale toiduaineid. Kahju, mida saksa okupandid tekitasid Eesti majandusele, moodustas eesti kodanlike majandusteadlaste arvestuse kohaselt 193 miljonit kuld-
rubla.¹²

Saksa militarism püüdis okupeeritud Baltikumi Saksamaaga ühendada. Kindral E. Ludendorff ütles küüniliselt: «Ma püüdsin eestlased ja lätlased ühendada... üheks riigiks, mida oleksid juhtinud sakslased.»¹³

Saksa sotsiaaldemokraatia liidrid aitasid militaristlikul kildkonnal neid anneksionistlikke plaane ellu viia. Saksamaa peavolinik Baltimaades sotsiaaldemokraat A. Winnig rääkis oma poliitikast järgmist: «Ma püüdsin saavutada Balti riikide ühendamist Saksamaaga.»¹⁴

Saksa okupatsioonirežiim aga tekitas viha ja meelepaha eesti töörahvas, mis Eestimaa Kommunistliku Partei juhtimisel kasvas võitluseks nõukogude võimu taastamise eest.

¹⁰ Eesti NSV ajalugu, lk. 374.

¹¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik, lk. 202.

¹² Eesti NSV ajalugu, lk. 377.

¹³ Э. Людендорф. Мои воспоминания о войне 1914—1918 гг., II kd., lk. 221.

¹⁴ Альберт Норден. Между Берлином и Москвой. К истории германско-советских отношений, М. 1956, lk. 264.

SISUKORD

EESSÕNA

5

I peatükk

NÕUKOGUDE VÕIMU VÕIT EESTIS

7

II peatükk

KODANLIKU VALITSUSAPARAADI PURUSTAMINE JA NÕUKOGUDE VÕIMUORGANITE LOOMINE

20

III peatükk

NÕUKOGUDE VÕIMU RELVASTATUD KAITSE LOOMINE

26

IV peatükk

TÖÖLISKONTROLI SISSESEADMINE EESTIS

34

V peatükk

TOOTMISE ORGANISEERIMINE

44

VI peatükk

TÖÖSTUSE JUHTIMISE ORGANITE LOOMINE

50

VII peatükk

TÖÖSTUSE, TRANSPORDI JA PANKADE NATSIONALISEERIMINE

57

VIII peatükk

SOTSIALISTLIKU TÖÖ ORGANISEERIMISE ABINÕUD

68

IX peatükk

MAADEKREEDI ELLUVIIMINE EESTIS

74

X peatükk

**SOTSIALISTLIKUD ABINÕUD HARIDUSE
JA KULTUURI VALDKONNAS**

85

XI peatükk

NÕUKOGUDE RIIKLUSE RAJAMINE EESTIS

96

XII peatükk

EESTI TÖÖRAHVA VÕITLUS SAKSA OKUPANTIDE VASTU

104

SOtsialistlikud Arhiivid ja Muuseumid
ja Kultuuri Auhinnad
1969

XI peatükk

NOUKOGUDE KIRJELDAMINE
SISESISSEHATUSE KIRJELDAMINE

XII peatükk

ESTI TUURAHVA VOITLUS
SÄRKA GRUUPIDE VASTA
KODANLIKU VALITSUSPARAADI
PUBUSTAMINE
JA NOUKOGUDE VOIMINGUTE
LOOMINE

33

XIII peatükk

NOUKOGUDE VOIMU
KAITSE KAITSE KAITSE

34

XIV peatükk

TOOLIKONTROLLI
SISSESEADMINE

35

XV peatükk

TOOTMISE
ORGANISEERIMINE

36

XVI peatükk

TOOTMISE
JÄRGIKORRA ORGANISEERIMINE

37

XVII peatükk

TOOTMISE, TRANSPORTI
JA PANKADE
NATSJONALISEERIMINE

Петров Михаил Александрович. Первые социалистические преобразования в Эстонии. На эстонском языке. Оформление Ю. Аппак. Издательство «Ээсти Раамат». Таллин. Пярнуское шоссе, 10.

Toimetaja M. Laido. Kunstiline toimetaja L. Kruusmaa. Tehniline toimetaja K. Kallaste. Korrektor E. Bachwerk. Laduda antud 1. X 1969. Trükikida antud 24. XI 1969. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 1 — Ligatne Paberivabrik, Läti NSV. Trükipoognaid 7. Tingtrükipoognaid 5,9. Arvestuspoognaid 6,46. Trükiarv 2000. MB-10813. Tellimuse nr. 5735. Trükikoda «Kommunist», Tallinn, Pikk t. 2.

Hind 25 kop.

1—6—5

25 kop.

A

30357

75852

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00359376 3